

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for humaniora, idretts- og utdanningsfag

Mastergradsavhandling

Master i kulturstudier

Høst 2021

Mari Synnøve Stakston

Kampen om naturen på Venabygdsfjellet

Etablering og stenging av DNT-hytta Gråhøgdbu i 1967 og i 2020

Forside: Bildet er tatt fra Veslefjellet innover høyfjellsområdet på Venabygdsfjellet. Gråhøgdbua ses som to svarte små streker oppe til høyre (hovedhytte og sikringsbu). Foto: Mari Synnøve Stakston

Et uvanlig syn. Gråhøgdbua fraktes ut av høyfjellsområdet på spesiellaget kjelke.
Foto: Mari Synnøve Stakston / Maihaugen

Universitetet i Sørøst-Norge

Fakultet for humaniora, idretts- og utdanningsfag

Institutt for kultur, religion og samfunnsfag

Postboks 235

3603 Kongsberg

<http://www.usn.no>

© 2021 Mari Synnøve Stakston

Denne avhandlingen representerer 60 studiepoeng

Sammendrag

Den Norske Turistforenings (DNT) selvbetjeningshytte Gråhøgdbu ble reist på Venabygdsfjellet i 1967. Den skulle ferdigstille turistforeningens høyfjellsrute mellom Lillehammer og Rondane for fotturistene. Plasseringen ble dirigert av å skulle ligge i dagsmarsj-avstand mellom DNT-hyttene Breitjønnbu i sør og Eldåbu i nord. Lokale lag og foreninger i Ringebu og omegn opponerte mot DNTs planer. De mente at Gråhøgdbu ville generere forstyrrende trafikk inn i leveområdet til villreinen, og argumenterte for at hensynet til villreinen måtte settes foran DNTs aktivitet.

Innvendingene medførte ikke konsekvenser, og hytta ble oppført. I 2020 ble Gråhøgdbu stengt, og den uttalte grunnen var hensynet til villreinen i området. DNT bygde en erstatning for Gråhøgdbu, kalt Veslefjellbua, i utkanten av fjellområdet. Det ble vurdert til mindre skade for villreinen. I 1967 var villreinen ansett for å være en jaktressurs i hovedsak. Friluftslivet hadde høy anseelse, og DNTs aktivitet ble prioritert foran villreinen. I 2020 har situasjonen endret seg, og villreinhensynet har fått større gehør. Mange faktorer har påvirket endringen. Etableringen av Gråhøgdbu startet en bevisstgjøringsprosess om forvaltning av villreinen på Venabygdsfjellet. Fra en stamme på 69 dyr (1969) er antallet i dag på over 2000 dyr. Dette skyldes forvaltningspolitikken som har vært ført siden 1970-tallet. Økningen i antall dyr har generert større interesse for villreinen på Venabygdsfjellet. I perioden fra 1967 til 2020 har villreinen blitt gjenstand for vitenskapeliggjøring, er blitt definert som nasjonal ansvarsart, og har fått status som kulturbærer og kvalitetsbudbringer for fjellområdet. Et endret syn på naturvern fra 1960-tallet har også medvirket til større forståelse for villreinhensynet. Oppgaven tar for seg hvilke natursyn som rådde og fikk betydning ved etablering og stenging av Gråhøgdbu i 1967 og 2020.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	3
Innholdsfortegnelse	4
Forord	6
1 Innledning	7
1.1 Oppbygging av oppgaven	11
2 Bakgrunn	12
2.1 Synet på fjellnaturen	12
2.2 Den Norske Turistforening – naturen som arena for friluftsliv	13
2.3 Venabygdsfjellet – et bruks og nytteperspektiv	16
2.4 Naturvern og villrein	19
2.4.1 Forvaltning av villreinen	22
2.4.2 Opptakten til flytting av Gråhøgdbu	23
3 Metode	26
3.1 Kvalitativ metode	26
3.2 Innsamling av kvalitative data	27
3.3 Utvalget	29
3.4 Kvantitativ metode	30
4 Teori	32
4.1 Naturbegrepet – en historiografisk gjennomgang	32
4.2 Bruk av naturen	34
4.3 Forståelser av natur	36
4.4 Kulturbegrepet	37
4.5 Diskursperspektivet	38
4.6 Kapitalformer	40
5 Analyse	43
5.1 Etablering av Gråhøgdbu i 1967	43

5.2	Stenging av Gråhøgdbu i 2020	52
5.3	Diskurser på Venabygdsfjellet	58
5.3.1	Næringsdiskursen	59
5.3.2	Friluftslivsdiskursen	68
5.3.3	Villreindiskursen	78
6	Konklusjon	90
	Referanseliste	94

Forord

Min faglige tilhørighet har jeg innen kulturhistorie, og ved masterstudiet i kulturstudier ved Universitetet i Sørøst-Norge. Jeg har jobbet med museer i mesteparten av mitt yrkesaktive liv. Siden 1997 har jeg vært tilknyttet Maihaugen og Norges Olympiske Museum, og Stiftelsen Lillehammer museum (SLM) siden 2011, der jeg jobber i Kulturhistorisk avdeling.¹ Flere faktorer gjorde at Gråhøgdbu ble valgt som tema til masteroppgaven. Jeg har hatt et nært forhold til Venabygdsfjellet og Gråhøgdbu helt fra barnsben av. Venabygdsfjellet var familiens tur-eldorado, og Gråhøgdbu var et hyppig turmål. Fjellområdet er fortsatt en favoritt. Vi har bygd hytte og tilbringer mye tid her. Da Gråhøgdbu ble vedtatt flyttet til Maihaugen, ble det avgjørende for mitt valg av oppgave. Jeg har vært klar over min sterke tilknytning til studieområdet, og har vært bevisst på at mitt syn ikke skal farge analysene. Derfor har korrekt kildebruk, og etterprøvbar dokumentasjon som transkribering vært viktig i oppgaven.

Takk til Stiftelsen Lillehammer museum for støtte til gjennomføring av masterprosjektet. Takk til hovedveileder ved Universitetet i Sørøst-Norge, Ellen Schrupf for dyktig og konstruktiv veiledning. Takk til biveileder Vegard Gundersen ved Norsk institutt for naturforskning (NINA) for kunnskapsrik veiledning inn i det naturvitenskapelige univers, som var ukjent for meg. Til slutt må jeg takke familien for tålmodighet, gode diskusjoner og bidrag til språkvask.

Lillehammer, 12. november 2021

Mari Synnøve Stakston

¹ Stiftelsen Lillehammer museum er en administrativ konsolidert stiftelse for museene Maihaugen, Dikterhjemmene Aulestad og Bjerkebæk, Norges Olympiske Museum, Lillehammer Kunstmuseum, Norges Postmuseum og Norsk Håndverksinstitutt. Kulturhistorisk avdeling har faglig ansvar for museenes virke, med unntak av Lillehammer Kunstmuseum.

1 Innledning

Venabygdsfjellet er et fjellområde mellom Gudbrandsdalen og Østerdalen i Ringebu kommune, og grenser mot Rondane nasjonalpark i nord. Friluftslivsorganisasjonen Den Norske Turistforening (DNT) bygde selvbetjeningshytta Gråhøgdbu i fjellområdet i 1967, og ønsket med det å ferdigstille høgfjellsruta si fra Lillehammer til Mysusæter i Rondane med overnattingstilbud for fot- og skituristene. Hytta ble bygd inne på snaufjellet i hellingen under Gråhøgdene og fikk slik navnet sitt. Gråhøgdbu har i sin levetid vært et yndet turmål, men også en kime til konflikt. En sentral faktor i diskusjonen både ved opprettelse og stenging av selvbetjeningshytta har vært villreinen, men også lokale brukstradisjoner, friluftsliv, turisme og næringsutvikling er temaer som berører landskapet rundt Gråhøgdbu. Lokale aktører så Gråhøgdbu som en trussel mot villreinen allerede i 1967. De mente at hytta ville generere trafikk og forstyrre villreinen midt i dens leveområde. Gråhøgdbu ble stengt først i 2020 og erstattet av DNT-hytta Veslefjellbua (åpnet 2019), som ble plassert i tregrensen ute i kanten av villreinområdet.

I oppgaven vil jeg avdekke hvilke natursyn som rådde ved etablering og stenging av Gråhøgdbu, basert på dokumentstudier og personlige intervjuer. Jeg velger å benytte Michel Foucaults diskursbegrep og foreta en diskursanalyse av kildematerialet. Diskursanalysen søker å avdekke hvordan verdier og holdninger nedfeller seg i språket og kan virke meningsdannende, kunne ut i praksiser og slik være bærere av makt. I materialet pekte det seg ut tre hoveddiskurser som inngang til diskursanalysen: næringsdiskursen, friluftslivsdiskursen og villreindiskursen.

Fjellområdet kan betraktes som arena for et mangfold av praksiser og verdier, og av relasjonelle fenomener mellom mennesker som bruker og bor i området. Dette gjenspeiles i næringsdiskursen. Venabygdsfjellet utgjorde tidligere en vesentlig del av næringsgrunnlaget for bøndene gjennom setring, fangst og fiske. Etter hvert har disse ressursene fått redusert betydning, men mange gardbrukere slipper fortsatt sau og storfe på fjellet om sommeren, og noen få setrer er fortsatt i drift. Det drives jakt og fiske, men naturopplevelsen blir i økende grad viktigere enn nødvendig matauk (Bråtå, Overvåg & Hagen, 2010). Samfunnsutviklingen, med økt fritid og større vektlegging av god fysisk og psykisk helse, har ført til at naturen er blitt en viktig arena for rekreasjon og naturopplevelse. Reiselivsbedriftene har vært i drift på Venabygdsfjellet siden 1950-tallet, og tilbyr fortsatt overnatting og naturbaserte opplevelsprodukt. Folk søker seg til fjells i økende grad,

noe som har blitt ytterligere forsterket gjennom koronapandemien de siste to årene, og som i andre deler av landet ser man også på Venabygdfjellet en stor økning i antallet private hytter.

I friluftslivsdiskursen er DNT, som eier og driver av Gråhøgdbu, den mest sentrale aktøren i analysen av etablering og stenging av selvbetjeningshytta. Som landets største friluftslivsorganisasjon har DNT siden oppstarten i 1868 tilrettelagt og tilgjengeliggjort natur- og fjellområder for turopplevelser. DNT har også vært en uttalt forkjemper for naturvern, og var engasjert i opprettelsen av Norges første nasjonalpark i Rondane i 1962. De siste årene har DNT figurert i media i saker der deres aktivitet er omdiskutert. Av aktuelle saker er etablering av DNT-hytta Dronningsetra i Skåbu,² og riving av en setergrend i Vesllie på Dovre.³ Begge sakene førte til kraftige protester. Disse sakene har sammenfallende elementer med prosessene tilknyttet Gråhøgdbu, og viser at bruk og vern av naturen er en problemstilling som er aktuell i forhold til DNTs aktivitet.

I tidsrommet Gråhøgdbu har ligget i fjellsiden innunder Gråhøgdene (1967 — 2020) har villreinen oppnådd status som nasjonal ansvarsart, som Norge gjennom internasjonale avtaler har forpliktet seg til å ta vare på (Villrein.no, u.å.). Dette preger villreindiskursen, som har beveget seg fra et jakt- og bestandsforvaltningsperspektiv, til et perspektiv på villreinen som unik art og kulturbærer. Samfunnet har fått ansvar for å ta vare på villreinen som et ledd i arbeidet med å forvalte miljø, artsmangfold og næringsgrunnlag. Man har blitt mer opptatt av hvordan menneskelig forstyrrelse påvirker villreinen i dens habitat, og hva man bør gjøre for å ivareta disse leveområdene (Andersen & Hustad, 2004). Rondane villreinområde inkluderer et sammenhengende areal fra Hjerkin i nord til Hamar i sør, og villreinen i Rondane/Dovre-regionen er definert å være av den siste gjenlevende rest av den europeiske ville fjellreinen. Økt vekt på å skjerme villreinens leveområder har medført ulike avbøtende tiltak og restriksjoner for hvordan fjellområdet kan brukes. Fjerning av Gråhøgdbu

² DNT Gudbrandsdal ønsket å bygge Dronningsetra i Skåbu for å koble området til stinettet i Jotunheimen. De møtte massive innsigelser fra naturvernere, som mente at plasseringa ville være ødeleggende for sky og sjeldne fuglearter i området. Tiltaket møtte også motbør fra bøndene, som mente at økt trafikk i området ville true seterdrifta. Motstanden resulterte i at DNT Gudbrandsdal skrinla prosjektet i november 2020.

³ Forsvaret, som har brukt området på Dovrefjell som skytefelt siden 1923, kjøpte opp setrene på 60-tallet. I 1999 ble Hjerkin skytefelt nedlagt, og i 2006 startet Forsvarsbygg naturrestaureringsarbeidet for skytefeltet. Regjeringa anbefalte på begynnelsen av 2000-tallet riving av setrene av hensyn til villreinen. Miljøverndepartementet vedtok i 2005 at DNT Oslo og Omegn skulle overta Snøheim, som gjenåpnet som turisthytte i 2012. Samtidig med at setrene ble foreslått revet ble det bestemt at vegen forbi setrene til Snøheim skulle bestå. Denne vegen brukes til å frakte turister fra Hjerkin og inn til DNT-hytta Snøheim. På grunn av massive protester og medieoppslag ble det i 2020 besluttet at seterbygningene skal bevares med Miljødirektoratet som eier.

er et slikt avbøtende tiltak. Jeg ønsker å få frem hvilken rolle Gråhøgdbu har spilt i utviklingen for villreinen på Venabygdsfjellet.

Min teoretiske tilnærming tar sikte på å beskrive interaksjonen mellom menneske og natur i prosessene tilknyttet Gråhøgdbu. Flere teoretiske perspektiver utgjør rammeverket for min analyse. En historiografisk forståelse av natur- og kulturbegrepet er grunnlaget for anvendelsen av disse to begrepene. For å analysere kildematerialet har jeg i tillegg til Michel Foucaults diskursteori, valgt Pierre Bourdieus teori om kapitalformene. Bourdieu var også opptatt av hvordan kampen om makt foregikk i det skjulte i den sosiale interaksjonen, og definerer menneskets posisjon i samfunnet å være avhengig av akkumulert kapital og smak. For å gå dypere i natursynbegrepet valgte jeg å ty til naturfilosofi og begrepene antroposentrisk og biosentrisk natursyn. Synet på naturens verdier og ressurser er i stadig endring, og blir påvirket av ulike faktorer. Samfunnsutviklingen har ført til endret bruk av naturen, og dette har også medført endringer i synet på naturens verdier. Tar vi naturen for gitt? Skal naturen være en arena mennesket kan tilpasse til sitt behov (antroposentrisk syn), eller er naturen fylt av levende organismer vi skal ta hensyn til (biosentrisk syn)? Dette er ikke problemstillinger vi kun møter på Venabygdsfjellet, det er en global problematikk som dreier seg om hvilket forhold mennesket skal ha til naturen. Begrepene hjalp meg å strukturere prioriteringer og verdier som vektlegges i de ulike natursyn som blir synliggjort i diskursanalysen.

Jeg valgte å formulere problemstillingen slik:

Hvilke natursyn gjorde seg gjeldende og fikk betydning ved etablering og stenging av Gråhøgdbu i 1967 og 2020?

For å svare på problemstillingen vil arkivmateriale fra DNT utgjøre hovedmaterialet i analysen av etablering- og stengingsprosessen av Gråhøgdbu. Diskursanalysen baseres i hovedsak på personlige intervjuer. Jeg valgte å intervjuer et knippe informanter som alle har et forhold til Gråhøgdbu og Venabygdsfjellet. Aktørene har ulik tilnærming til fjellområdet. Noen er representanter for næringene på fjellet, og noen tilhører politisk og administrativt nivå i kommune og fylkeskommune. Fjelloppsynet er representert, samt DNT og DNTs oppsynsmann på Gråhøgdbu. Flere av informantene har opplevd at Gråhøgdbu ble bygget.

Gråhøgdbu på flyttefot. Neste stopp Maihaugen. Foto: Mari Synnøve Stakston / Maihaugen

Gråhøgdbu ble stengt 9. januar 2020, og i begynnelsen av mars 2021 ble den flyttet fra Venabygdsfjellet til Maihaugen. Gråhøgdbu skulle bli en del av hyttegrenda på museet, og avdelingsleder for Kulturhistorisk avdeling i Stiftelsen Lillehammer museum (SLM), Kjell Marius Mathisen, begrunner det slik:

[...] DNT og Maihaugen samarbeider om å gjenoppføre den [gamle Gråhøgdbu] til setergrenda og hyttegrenda på museet. Der blir Gråhøgdbu representant for DNT-hyttene, som sammen med de T-merkete stiene, har vært den viktigste infrastrukturen for fjellturismen i Gudbrandsdalen (Mathisen, 2020, Gråhøgdbu).

Jeg kommer ikke til å gå videre inn på hvordan museet vil gjøre Gråhøgdbu til et musealt objekt, men konsentrere meg om Gråhøgdbu på Venabygdsfjellet.

1.1 Oppbygging av oppgaven

Videre i denne oppgaven gir kapittel to et historisk tilbakeblikk på «regimeskifter» i fjellet, som er viktige for å forstå bakteppet for etablering av Gråhøgdbu. I kapittel tre beskriver jeg metodevalget og fremgangsmåten jeg har valgt. Kapittel fire er teorikapitlet hvor jeg presenterer hvilke perspektiver og teorier jeg har valgt å bruke i analysen av materialet. I kapittel fem beskrives selve analysen. Her gjennomgås og analyseres materialet med utgangspunkt i problemstillingen og valgt teori. I kapittel seks diskuteres resultatene i en konklusjon.

2 Bakgrunn

Dette kapitlet gir et historisk tilbakeblikk på endringene som var med på å legge premisser for etableringen av Gråhøgdbu i 1967. Kapitlet tar for seg det «nye» synet på natur, fjell og friluftsliv som banet veg for vandrerkulturen og DNT, utviklingen av Venabygdsfjellet – fra seterkultur til turisme og hyttekultur, og avslutningsvis naturvern og villrein.

2.1 Synet på fjellnaturen

I 1771-utgaven av Encyclopedia Britannica er Norge beskrevet som «a cold, barren country, subject to Denmark». Norge hadde store arealer med uberørt natur, som ble sett på som vill, kald og ugjestmild. Opplysningstidens tankesett rådde. Fornuften var rettesnor for menneskenes handlinger, og naturvitenskapen preget synet på naturen. Opplysningstidens attraktive landskap var det menneskeskapte og nyttige dyrkingslandskapet. Den utemmede naturen skulle holdes på behørig avstand. Villmarken var unyttig og dermed sett på som stygg. Spesielt var fjellet uskjønt. Goldt, nakent og uten hensikt (Tordsson, 2010, s. 132). I 1757 utga den engelske naturfilosofen Edmund Burke en avhandling om estetikk, kalt *A Philosophical Enquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and Beautiful* (1757). Her introduserte han et annet innhold til oppfattelsen av det skjønne gjennom begrepet «det sublime». Begrepet ble knyttet til opplevelser i den ville og utemmede naturen. Naturopplevelsene var fryktinngytende og intense, men ga en voldsomt rik følelse i mestringsøyeblikket. Begrepet fant man igjen i beskrivelser av naturopplevelser, blant annet i DNTs årbøker, på slutten av 1800-tallet (Christensen, 2015, s. 31). Utover på 1800-tallet oppsto en ny kulturstrømning i Europa, som tok avstand fra opplysningstidens fornuftstro og nyttefilosofi. En ny naturforståelse tok form. Naturen var ikke lenger et element som mennesket kunne herske over. Villmarken ble sett på som ekte natur. I romantikken ble den uberørte naturen ansett som det opprinnelige, ekte, rene og frie – i motsetning til det menneskeskapte bylivet. Norge ble romantikkens idealland, og den ville naturen ble en *fjellheim* og en del av norsk identitet (Slagstad, 2018, s. 17).

Malere som J.C. Dahl, Johannes Flintoe, Adolph Tidemand og Hans Gude fanget fjellets estetiske verdier i sine landskapsbilder. Etter malerne kom forfatterne, og landskapsskildringen ble en viktig litterær genre. Den franske opplysningsfilosofen Jean-Jaques Rousseau (1712 – 1778) var en viktig

impulsgeber for romantikken. I opposisjon til opplysningstidens fornuftsdyrking mente han at det var følelsene, og ikke fornuften, som ga sann innsikt om naturens vesen. Det ble meningsfullt å søke seg ut i naturen kun for opplevelsens skyld (Tordsson, 2010, s. 133).

Da Norge ble selvstendig, startet prosessen med å bygge egen nasjonal identitet. En sammenheng ble trukket mellom natur, folkelynne og nasjonalitet (Christensen, 2015, s. 27). Norges særtrekk ble knyttet til naturen, og nasjonale byggesteiner ble ski, vinter, fjell og friluftsliv. Fra passiv iakttagelse av naturen, ble det fra midten av 1800-tallet satt mer pris på de muligheter til fysisk og helsebringende utfoldelse som naturen ga (Christensen, 2015, s. 134). Fortrolighet med naturen, og det å beherske den, ble kjerneverdier i den norske kulturarven.

Fjellet har lange tradisjoner som næringsveg for nordmenn. I det førindustrielle samfunnet levde folk i og av naturen. Bøndene hadde et nytteorientert blikk på naturen rundt seg. Fjellbønder, jegere, gjeterne og driftekarer oppsøkte fjellandskapet for økonomiske formål.

Fra 1830-årene tiltrakk fjellet seg også en annen aktivitet. De norske fjellområdene ble et mål for utenlandske turister, spesielt engelskmenn. Det var først og fremst folk fra overklassen som var de første fjellturistene. De hadde overskudd av tid og penger, og kunne dra ut i naturen for opplevelsens skyld. Å gå på tur ble sett på som en del av den borgerlige dannelseskulturen (Christensen, 2015, s. 27-31). Dannelsesborgerskapet omskapte fjellet til et «turistisk vandringsrom» (Slagstad, 2018, s. 16). Den nye vandrerulturen ble muliggjort av nye og bedre veier og togforbindelse som forenklet reisingen. Dette gjorde fjellvandring etter hvert tilgjengelig og populært for et større lag av befolkningen, og det ble behov for å legge bedre til rette med merking av stier og muligheter for overnatting. Denne nye kulturen, kalt vandringsturisme eller vandrerkultur, banet vegen for opprettelsen av Den Norske Turistforening i 1868 (Slagstad, 2018, s. 16).

2.2 Den Norske Turistforening – naturen som arena for friluftsliv

Den Norske Turistforening (DNT) ble stiftet 21. januar 1868. Landets overklasse, både økonomisk og kulturelt, sto bak. Grunnleggeren av DNT var den innflytelsesrike forretningsmannen Thomas Heftye (1822 –1886). Inspirert av egne fjellturer fikk han ideen om å danne en turistforening. Han syntes det var trist at det skulle være så vanskelig å komme til «de vakre stedene», som lå så langt

fra folk at det ikke var mulig å få husly. «Derfor skal den nye foreningen gjøre i stand stier og sette opp en og annen fjellhytte slik at folk kan overnatte» (Alnæs, 2018, s. 178). Han ville bygge en forening fundert på demokratiske verdier, og skal ha uttalt formålet slik; «Lad os gjøre det let og billigt, at rigtig mange kan komme og se, hvad der er stort og vakkert i vort land!» (Alnæs, 2018, s. 185).

Det må ha vært stor avstand mellom de første turistene med deres syn på fjellet som et sted for rekreasjon og opplevelse, og den lokale bondebefolkningen som brukte fjellet som arbeidsplass. Av de første 227 medlemmene i DNT var 11 kvinner og fem utlendinger fra Storbritannia. Flertallet av medlemmene kom fra byen, fra Kristiania, og fra et smalt sosialt sjikt (Christensen, 2015, s. 43).

Friluftsliv som overskotsprega aktivitet var som så mykje anna eit overklassefenomen, importert til Norge av engelske lordar på 1800-talet. Naturen blei nok brukt før det, men bruken måtte rettferdigjerast som matauk eller annan nytteverdi. Det argumentet overtok arbeiderklassa då ho i mellomkrigstida blei aktiv utøvar av friluftsliv (Grepstad sitert i Repp, 2001)

På 1920-30-tallet begynte folk flest å få fritid. 8-timers arbeidsdag kom i 1919, og i 1937 kom tre ukers ferie for arbeiderklassa. Økt fritid ga større valgfrihet for mange. Sunnhet og helse fikk økt oppmerksomhet, og ble knyttet opp mot *friluftsliv*, et begrep som ble stadig mer brukt (Christensen, 2015, s. 61). DNT ønsket å demokratisere friluftslivet, og bli en stor og landsomfattende organisasjon. Dette var bare mulig ved å knytte til seg det brede lag av folket (Repp, 2001, s. 226). «Helt fra starten av var det viktig å få så mange medlemmer som mulig, og det var særlig blant studentene rekrutteringen skulle komme. De hadde lange ferier» (Lyngø & Schiøtz, 1993, s. 20).

[...] det var ikke lenger bare akademikere, forretningsfolk og folk fra offiserstanden. Også funksjonærer, tjenestemenn, arbeidere og bønder meldte seg inn (Lyngø & Schiøtz, 1993, s. 27).

Innad i turistforeningen var det imidlertid en viss motstand. Friluftslivet hadde vært en utpreget borgerlig arena, og skulle nå tilgjengeliggjøres for større deler av befolkningen (Christensen, 2015, s. 63).

Fritjof Nansen er blitt kalt forbilde for friluftslivet (Repp, 2002). Nansen definerte friluftsliv som en viktig del av idretten. Mens friluftsliv og idrett styrket både legeme og sjel, mente Nansen at sport

var «for meget rekorder og spesialisering ... det er som en ikke lenger kan drive idræt uten i stort følge» (Nansen, 1921). I sin tale på Den Norske Turistforenings møte for skoleungdom i juni 1921 løftet han fram det ensomme livet i naturen som karakterdannende:

Dette bylivet er nu engang unatur ... Og saa dette at lære at stole paa sig selv uten at være avhengig av andre – føle at en har det som vel burde være en fordring til hver norsk kvinde og mand – at være selvhjulpen, kunne overvinde hindringene og greie sig i enhver vanskelighet (Nansen, 1921).

Nansen mente at det var nettopp det å komme «bort fra de mange, det evindelige jaget, den forvirrende larm» og ut i naturen, som for ham var det største ved friluftslivet. «Nansens foredrag dannet et mønster for foreningens ungdomsarbeid i årene etter. Helt opp til 60-årene holdt DNT jevnlig foredrag for ungdom om fjellet», står det i DNTs jubileumsbok *Tarvelig, men gjestfritt: den Norske turistforening gjennom 125 år* (Lyngø & Schiøtz, 1993, s. 31).

DNTs årbøker fra 1870-90-tallet forteller om heltmodige gentlemen på strabasiøse turer som ble belønnet med mektige naturopplevelser (Richardson, 1993, s. 19). Ensomheten og individets kamp mot en mektig natur var kjennemerker ved den «borgerlige» naturoppfatningen, mens for arbeiderklassen var derimot det sosiale aspektet viktig (Repp, 2001, s. 224-225). Det å gå på tur i flokk og følge hadde appell, og fra 1951 arrangerte DNT fellesturer for alvor (Lyngø & Schiøtz, 1993, s. 34). Friluftslivet ble ansett å ha en oppdragende effekt. En sterk og sunn befolkning var et politisk siktemål for Arbeiderpartiet. En sentral lederskikkelse i Arbeiderpartiet i mellomkrigstida, Martin Tranmæl (1879—1967), uttrykte skuffelse over folks bruk av naturen slik:

Hvis for eksempel arbeiderklassen satte mer pris paa friluftsliv og utfærd, vilde det avle en frihetstrang og karakterstyrke som vilde sætte merker efter sig ogsaa i det praktiske liv. Men dessverre er det en slaphet, en viljeløshet og graahet over det hele, som gir et trøstesløst billede av vor folkekarakter (Tranmæl sitert i Repp, 2001, s. 226).

Det er i spennet mellom den borgerlige friluftslivstradisjonen og arbeiderklassens syn på friluftsliv at Gråhøgdbu blir etablert og reist og 1967.

DNT kjøpte sin første hytte, Krokan ved Rjukan i 1868. Denne lå ved Rjukanfossjuvet og godt under treghensen. Men høvfjellet lokket, og de neste hyttene ble bygget i Jotunheimen. Uberørt fjellnatur ble tilgjengeliggjort og bundet sammen gjennom merkede turruter og enkle hytter.

I dag er DNT landets største friluftslivsorganisasjon med mer enn 300 000 medlemmer fordelt på 57 selvstendige medlemsforeninger med tilhørende lokallag (Den Norske Turistforening, u.å.). Det er bygd omtrent 560 DNT-hytter over hele landet, og 520 av dem er enkle hytter uten strøm og med utedo (Stephansen, 2019). Gråhøgdbu er ei slik hytte. Den ble bygd som selvbetjeningshytte med åtte sengeplasser, samt ei sikringsbu, også kalt nødbu, med to ekstra sengeplasser og utedo. Selvbetjente hytter har matlager i motsetning til ubetjente hytter. Gråhøgdbu ble bygget med midler fra Arentz' legat, og er en av de såkalte Arentz-buene. Erik Arentz ga DNT et legat på 200 000 kroner i 1954. Faren var fjellpioneren Fredrik Arentz, og sønnen ønsket at legatet skulle bære farens navn, og brukes til å bygge hytter i «ubeferdede strøk» (Furuholmen & Lyng, 1981). Etter en administrativ endring innad i DNT overtok DNT Oslo og Omegn ansvaret for hytta fra 2002.

2.3 Venabygdsfjellet – et bruks og nytteperspektiv

Venabygdsfjellet ligger mellom Gudbrandsdalen og Østerdalen (vedlegg 1). Størsteparten av fjellområdet ligger i Ringebu kommune, og en mindre del ligger i Stor-Elvdal kommune. Det høyeste fjellet er Ramshøgda på 1463 m.o.h, men den mest kjente toppen er Muen på 1424 m.o.h. Begrepene Venabygdsfjellet og Ringebufjellet brukes litt om hverandre. Derfor kan det være hensiktsmessig å presisere at Venabygdsfjellet utgjør den nordligste delen av fjellområdet, og grenser til Rondane nasjonalpark. Fylkesveg 27 går over Venabygdsfjellet. Ringebufjellet ligger lenger sør, og krysses av fylkesveg 2204, kalt Friisvegen. Både Venabygdsfjellet og Ringebufjellet ligger i fjellpartiet som også kalles for Ringebu Østfjell på grunn av fjellpartiets plassering øst for Gudbrandsdalen.

Fjellet har utgjort en viktig del av næringsgrunnlaget for bygdefolket i Venabygda i uminnelige tider. Fjellet ble brukt til jakt og fiske, sanking av fôr, til seterdrift og var en kommunikasjonsveg mellom Gudbrandsdalen og Østerdalen. Den tradisjonelle seterdrifta utgjorde en vesentlig del av næringsgrunnlaget til bøndene (*Venabygdsfjellet vel 1961-2011 : 50 år*, 2011, s. 38). Lenge var bygdefolket alene om å utnytte ressursene i fjellet.

De store omveltningene i jordbruket etter 1850, kjent som «Det store hamskiftet», betegner endringene norsk jordbruk gjennomgikk da Norge gikk fra å være et førindustrielt bondesamfunn til et industrisamfunn, en overgang fra stor vekt på naturalhusholdning til større vekt på salg jordbruk

og pengehushold. Dette skiftet påvirket også jordbruksproduktene (Bråtå & Lurfald, 2012, s. 136). Fra 1815 til 1865 hadde Norges befolkning nesten blitt fordoblet, blant annet på grunn av et mer variert kosthold og bedre helsestell. Barsedødeligheten sank og gjennomsnittlig levealder økte. Det var press på dyrkbar jord og husmannsvesenet vokste. Den store befolkningsveksten tvang fram en produksjonsøkning i jordbruket for å kunne brødfø den økende befolkningen. Byene vokste også, og skapte et større marked for avsetning av jordbruksvarer og melkeprodukter (Bråtå & Lurfald, 2012, s. 136).

Fram til 1870-årene var korn, smør og kjøtt de viktigste produktene til salgs fra gardene i Gudbrandsdalen (Sundt, 1990). Korndyrking i Norge hadde vært beskyttet med tollskranker fra 1816, men fra 1850 ble tollen på importert korn halvert. Bedret infrastruktur som togtransport gjorde det enklere å få tak i importerte varer. Billig utenlandsk korn utkonkurrerte kornet fra Gudbrandsdalen, og den lokale kornhandelen kollapset på 1850-tallet. Dette rammet spesielt kornbygda Fron hardt. Den vanskelige situasjonen tvang gjennom en omlegging av jordbruket, og førte til økt satsing på animalsk jordbruk og produksjon av melk, kjøtt og spesielt smør. Fra 1870-tallet falt også smørprisene som følge av overproduksjon i Norge, og import av billig smør (Bråtå & Lurfald, 2012, s. 117). Margarin kom på markedet fra 1876, og bidro til ytterligere konkurranse. Smørprisene sank til bunnivå, og medførte en vanskelig situasjon for landbruket i Gudbrandsdalen.

Omkring 1850 var mange setre i drift over hele landet, men industrialiseringen førte også med seg et hamskifte på setra. Nye krav til jordbruket medførte at mange seterbruk ble nedlagt fram mot århundreskiftet. I noen områder ble imidlertid seterdriften opprettholdt. Det gjaldt Gudbrandsdalen der produksjon av feitost, senere kjent som raudost eller Gudbrandsdalsost, ble viktig for å holde liv i seterdrifta. Det var Anne Hov, født Solbrå, som mest sannsynlig fant opp feitosten på Solbråsetra i Sør-Fron i 1863. Det gjaldt å få mest mulig ut av melka da melkeprisene var dårlige. På grunn av dårlig pris på smør ble løsningen å gå over til osteproduksjon. Anne fikk så gode tilbakemeldinger på osten sin at hun bestemte seg for å starte produksjon hjemme i Rusthågå. Osten ble raskt populær, og hun fikk godt betalt for den. Hun lærte bort hvordan man kokte raudost til flere i bygda, og på 1880-tallet var flere gårder i gang med å produsere. Omsetningen økte, og flere innså at de fikk mer igjen for melka ved å koke raudost enn å kinne smør (Bråtå & Lurfald, 2012, s. 140-141). I 1905 var osten blitt en stor inntektskilde, og det viktigste

seterproduktet i dalen. Det sies at raudosten førte dalen ut av den økonomiske krisen (Christensen, 2015, s. 152-153).

Bøndene måtte produsere mer, og spørsmålet kom etter hvert om hvor produksjonen skulle foregå. En moderne seterdrift krevde vegforbindelse. Setrene uten veg ble lagt ned først, og arbeid ble satt i gang for å utbedre setervegene. Venabygd Dampysteri startet i 1924. Utover på 1930-tallet ble det anlagt bilveg til setrene for å kunne frakte melka til ysteriet. Melkebilen kom og hentet melka på setra daglig også på sommeren. Setrene gikk over til å bli melkeleverandører, og hadde ikke lenger den samme sentrale posisjonen i gårdsdriften (Christensen, 2015, s. 154). I dag er det kun tre setre igjen i aktiv drift på Venabygdsfjellet. Det er Forrestadsetra, Furusetsetra og setra i Flaksjølia. Her driver de fortsatt med melkeku (Pål Haugstad, sms, 07.10.21).

Venabygdsfjellet gjennomgikk flere store omveltninger på 1930-tallet. Den økende turismen fikk betydning for setrene. I 1937 startet Kristian Nybakken en bussrute mellom Ringebu og Sollia. Denne ble fort populær, og trafikken økte utover på 40- og 50-tallet (*Venabygdsfjellet vel 1961-2011 : 50 år*, 2011, s. 21-24). Turistene inntok nå fjellet for alvor. Flere steder i Gudbrandsdalen ble de gamle setrene til turishytter og pensjonater. Forrestadsetra og Trabelisetra på Venabygdsfjellet tok tidlig imot ferierende turister. Den første bedriften, spesielt rettet mot turister, var likevel Venabu fjellstue, i dag kjent som Venabu fjellhotell, som åpnet i 1950.

På 1950-tallet var det registrert 73 hytter på fjellet (*Venabygdsfjellet vel 1961-2011 : 50 år*, 2011, s. 69). Endringer på 1960- og 70-tallet ga grunnlag for mer utbygging. Elektrisk strømforsyning ble etablert på 1960-tallet med oppføring av kurs- og feriestedet Venastul i Trabelia i 1963. Kraftlinjene ble derfra videreført innover til Lundes turisthandel (oppført som kiosk i 1961), Venabu fjellstue og Spidsbergseter fjellstue (startet som seter i 1919). Elektrisitet og vinterbrøyting av veg ga grunnlag for ekspansjon av reiselivet og utbygging av hytteområder. Trabelisetra sluttet med seterdrift og ble Trabelia camping i 1969. Vinterbrøyta veg helt til Venabu ble det tidlig på 1970-tallet. På 1980-tallet ble et felles vann- og avløpsanlegg bygget, med kloakkledning fra Spidsbergseter ned til Frya. (*Venabygdsfjellet vel 1961-2011 : 50 år*, 2011, s. 57-59).

Venabygdsfjellet er delt i privat grunn og i statsalmenning. Statsalmenningen ligger i hovedsak på snaufjellet, og her er det veldig få hytter. På privat grunn derimot, har hyttefeltene ekspandert de

siste tiårene. Fra ca 73 hytter på 1950-tallet, er tallet i dag, ifølge Ringeby kommune, anslagsvis 1500 privateide hytter på Venabygdsfjellet (Ringeby kommune, epost, 06.05.2021).

2.4 Naturvern og villrein

Med hjemmel i Naturvernloven av 1954 ble Rondane nasjonalpark opprettet i 1962.⁴ Etter utvidelsen av Rondane nasjonalpark i 2003, ble også de nordlige deler av Venabygdsfjellet, nord for Fylkesveg (Fv) 27, innlemmet i nasjonalparken (Ryvarden, 2021). Gråhøgdbu, i hellingen under Gråhøgdene sør for Fv27, ble dermed liggende i randsonen til nasjonalparken.

Rondane nasjonalpark ble etablert som landets første nasjonalpark i 1962, og i de påfølgende årene ble flere verneområder etablert. 1960-tallet blir definert som en gjennombruddsperiode for natur- og miljøvern i Norge, og opprettelsen av Rondane nasjonalpark blir beskrevet som en milepæl (Berntsen, 1977, s. 112-126). Selve naturverntanken går lenger tilbake. Professor Yngvar Nielsen (1843—1916) blir gitt æren for det første gjennombruddet for en prinsipiell naturverntanke, fremlagt på Den Norske Turistforenings generalforsamling i 1904. Nielsen var DNTs formann og ytret bekymring over hvordan kulturinngrep bredte om seg på fjellet i form av nye veger og jernbane. Han ønsket å ta vare på Norges «gamle» natur, og sammenlignet det med hvordan det nye museet på Lillehammer, De Sandvigske Samlinger, tok vare på Norges historie og folkeminner (Berntsen, 1977, s. 18). DNT har markert seg som forkjemper for det enkle friluftslivet, med et uttalt mål om å få flest mulig ut i naturen. Samtidig har DNT tradisjonelt vært opptatt av naturvernet. Allerede ved oppstarten av DNT i 1868 uttrykte enkelte av foreningens stiftere bekymring for at hyttene skulle skremme bort villreinen, som allerede da ble ansett som truet. En av de øvrige stifterne var forfatteren Aasmund Olavsson Vinje. Han svarte slik på utspillet:

Til det meinte eg daa atter, at dersom ikki Rein og mann kunde forlikast i Fjellet, so var det rimelegt at det heller var Reinsdyret, som laut draga seg tilbake, en at Folk skulde gjera det, naar vi fann Nytte og Glede i aa vanka til Fjells. Den sterkare driver gjerne burt den veikare, og mannen er den sterkare og vist klokare og en Reinen (Alnæs, 2018, s. 180).

⁴ Rondane nasjonalpark fra 1962 omfattet et areal på 580 km². Etter utvidelsen i 2003 ble nasjonalparken utvidet til 963 km².

I DNTs medlemsblad *Fjell og Vidde* fra 1969 ga daværende generalsekretær Toralf Lyng uttrykk for DNTs tanker om naturvern i artikkelen: *Presset øker på naturen – DNT står overfor problemer som samfunnet må være med på å løse*. DNT omtales som «naturens fremste organisasjon» og begrepet «sniksivilisering» brukes om trusler som vegutbygging og kraftutbygging, som forvandler naturen og truer det enkle friluftslivet.

Turistforeningene opplever at flere og flere søker sunn rekreasjon i friluftsområdene. Men stadig ser vi at disse områder stadig innsnevres, på grunn av den tekniske utbygging av naturen Enhver teknisk utbygging forringer friluftsområdene og innskrenker dem ved at veianlegg alltid følger i kjølvannet. Det samme er tilfelle ved bygging av hoteller og større private turisthytter inne i fjellområdene (Den Norske Turistforening, 1969).

Det er tekniske inngrep, som veger, og reguleringsinngrep, som kraftutbygging, som defineres som truende inngrep. Utbygging av nye DNT-hytter i motsetning til større private turisthytter nevnes ikke som truende inngrep. Lyng stiller seg imidlertid skeptisk til å utvide DNT-hyttene «til gigantprosjekt med hundrevis av senger»:

Tanken er ikke forlokkende Skal hyttene utvides i en slik grad, vil de ikke kunne drives uten elektrisk kraft som betinger kraftledninger ... [og] transportveger anleggene vil få preg av hotell og prisene vil stige.

[...] veier gir alltid nedsatt fysisk aktivitet som resultat Alt i alt er det nok fremdeles en viktig oppgave for DNT å arbeide mot inngrep i naturen (Den Norske Turistforening, 1969).

På 1950- og 1960-tallet var materiell framgang vurdert ensbetydende med positiv utvikling. Den materielle velstanden var økende, og økonomisk vekst var et politisk hovedmål. Vern av naturen fikk imidlertid stadig større oppmerksomhet. I Europa erkjente man at det industrialiserte samfunnet hadde drevet rovdrift på naturressursene. Europarådet, hvor Norge var medlem, satte ned en komité for naturvern og landskapspleie som besluttet å opprette et naturvernår i 1970 (Berntsen, 1977, s. 136). Man innså at det økende presset på naturen gikk på bekostning av miljøet og ikke kunne fortsette. Det var i denne perioden begrepene «miljø» og «økologi» ble aktuelle tema (Benum, 2020). I 1960-årene dreide naturvern seg fortsatt om «klassisk naturvern». I begrepet lå vern mot forurensing av vann og luft fra industrien, samt vern av vassdrag og landskap fra teknisk utbygging.

Flere miljøorganisasjoner ble opprettet på slutten av 1960- og begynnelsen av 1970-tallet, som Natur og Ungdom i 1967 og Framtiden i våre hender i 1974. I 1972 ble Miljøverndepartementet

opprettet, og i 1974 Statens forurensingstilsyn. Oppslutningen om miljøbevegelsene varierte, men miljøtenkning fikk etter hvert fotfeste i programmene til de politiske partiene. Miljøhensynet var likevel underordnet hensynet til arbeidsplasser og levestandard (Benum, 2020).

Initiativet til opprettelse av Rondane nasjonalpark kom fra lokale fjellstyrer. Pådriver var fjelloppsynsmann i Sel fra 1953, Normann Heitkøtter, og hans hovedargument var hensynet til villreinen.

[...] i årene etter krigen, har mekaniseringen eller «utviklingen» ... strukket sine fangarmer ut også etter dette fjellriket. Bilveier har sneket seg innover, hytter og annen bebyggelse er kommet nærmere. Som fjelloppsyn så jeg denne utvikling komme (Heitkøtter, 1960, s. 148-149).

Alt dette gikk ut over det miljøet viltartene må ha for å overleve, og da spesielt villreinens livsmiljø ... Loven [Lov om naturvern av 1954, min par.] åpnet adgang til å verne større landskapsområder. I 1956 sendte jeg derfor en orientering om den nye loven til fjellstyrene.⁵ Samtidig foreslo jeg at vi skulle arbeide for å få vernet et område inne i Rondane (Heitkøtter, 1997, s. 185).

Heitkøtter omtalte DNT som samarbeidspartner i forbindelse med opprettelsen av nasjonalparken, og ble overrasket over at DNT samtidig ønsket å utvide Rondvassbu (Bråtå, 2001, s. 270).

Uenigheten gjaldt også merking og varding av ruter i fjellet. DNT mente at «Vår erfaring viser at villreinen på ingen måte lar seg skremme av varder og røde T'er. Heller ikke av turister ... der det vanligvis ferdes mange» (DNT til Heitkøtter, sitert i Bråtå, 2001, s. 268). Generalsekretæren var uenig med Heitkøtter om innholdet i vernebegrepet, og mente at hensikten med opprettelsen av nasjonalpark var å tilrettelegge fjellområdet for friluftsliv:

De skriver stadig om fredning. Det er et ofte misbrukt ord i denne forbindelse. Rondane skal ikke fredes, men utlegges til nasjonalpark. Det vil si tilrettelegges for friluftsmål samtidig som bestående natur blir tatt vare på (DNT til Heitkøtter, sitert i Bråtå, 2001, s. 269).

Før 1960 hadde ikke Norge et nasjonalt system i form av lovverk for vern av naturområder, og lokale aktører hadde derfor stor påvirkningskraft. Fra 1960 ble beslutningsmyndighet overført fra lokale fjellstyrer til nasjonalt nivå, med den nyopprettede naturverninspektøren som fulgte med opprettelsen av Rondane nasjonalpark. En konsekvens av denne endringen var en viss dreining i

⁵ Fjellstyrene i Dovre, Folldal, Sel, Nordre Kolloen, Vulufjell, Sollia og Ringebu.

argumentasjonen som lå til grunn for fredning. Nå ble vektlegging av friluftsliv, bevaring av uberørt natur og beskyttelse av kulturelle tradisjoner fremhevet som hovedårsaker til fredning.

Vektleggingen av villreinen som årsak til vern ble svakere (Bråtå, 2020).

2.4.1 Forvaltning av villreinen

Villreinen var en nøkkelressurs i tidlig europeisk kultur. Den har vært avgjørende for bosetning i Norge i tusenvis av år, og trolig siden innlandsisen forsvant for ca 10 000 år siden. Med unntak av noen mindre forekomster i vestlige deler av Russland, eksisterer den siste rest av den ville europeiske fjellreinen, også kalt vill tundrarein (*Rangifer tarandus tarandus*) kun i Norge (Andersen & Hustad, 2004; Kjørstad et al., 2017, s. 25). Norge har forpliktet seg internasjonalt, bl.a. gjennom Bernkonvensjonen (1986) til å ta vare på arten og leveområdene.⁶ Villreinen er klassifisert som norsk ansvarsart, noe som betyr at mer enn 25% av gjenlevende populasjon lever innen landets grenser. I Sør-Norge lever antatt mer enn 90% av den gjenlevende populasjonen av vill tundrarein eller fjellrein i Europa. Det er også knyttet kulturelle verdier til villreinen, som kalles for en av Europas fremste kulturbærere. Villreinen sammenlignes med vår tids oljeressurs, og var i tusenvis av år en nøkkelressurs for europeerne. Villreinen var hovedføde, kilde til verktøy og klær, og representerer derigjennom et spekter av kulturelle prosesser i utviklingen av en europeisk kultur (Andersen & Hustad, 2004, s. 5-14; Villrein.no, u.å.).

Antagelig vandret forfedrene til dagens villrein i området Rondane/Dovre inn fra Beringia-refugiet.⁷ Genmaterialet i Rondane/Dovre-reinen viser lite kryssing med annen rein, til forskjell fra eksempelvis villreinen i Hardangervidda-regionen som har innblanding av tamrein. Villreinen har blitt jaktet på i tusenvis av år og har utviklet skyhet overfor mennesker. Menneskelig aktivitet i fjellområdene påvirker reinens bevegelser og adferdsmønster, og utgjør derfor en trussel mot en livskraftig stamme (Andersen & Hustad, 2004, s. 16-17). På grunn av tekniske inngrep og ferdsel er villreinens leveområder oppstykket til 23 mindre områder i Sør-Norge (Villrein.no, u.å.). Dette er et

⁶ Bernkonvensjonen er en europeisk konvensjon som verner europeiske arter av ville planter og dyr og deres naturlige leveområder.

⁷ Der Beringstredet ligger i dag var det for ca 10 000 år siden landforbindelse mellom Asia og Nord-Amerika, dagens Alaska og Sibir. På norsk brukes også navnet Beringlandbrua.

paradoks, siden villreinen er arealkrevende og trenger å vandre over store områder mesteparten av året for å finne nok mat.

Fram til Jaktloven av 1899 eksisterte ingen statlige reguleringer av villreinjakt i høyfjellsområdene. I Rondane var det få dyr på slutten av 1800-tallet, og reinen ble totalfredet av Stortinget i perioden 1902 — 1906. Initiativet til totalfredningen kom fra villreinbygdene, som fryktet at arten var utrydningstruet (Singsaas, 2016, s. 12). Fredningen medførte bestandsøkning, og jakt ble igjen tillatt fra 1907. Flere fredningsperioder fulgte, og villreinstammen i Rondane ble vurdert til 1000 dyr på begynnelsen av 1940-tallet (Bråtå, 2001, s. 108-109). Med Jaktloven av 1951 fikk det kommunale nivået større ansvar for viltforvaltningen gjennom viltnemnder. Man visste på dette tidspunktet ikke hvor mange villrein det var i Rondane. Mer systematisk telling startet opp i 1955. I 1960 telte man rein i området fra Dovre i nord til og med Ringebufjellet i sør og fant 1540 dyr. Heitkøtter mente imidlertid at hele Rondanestammen (nord og sør) i 1960 var på omlag 2000 dyr (Bråtå, 2001).

2.4.2 Opptakten til flytting av Gråhøgdbu

Inn i dette bakgrunnslandskapet ble Gråhøgdbu bygget i 1967. DNT ønsket å plassere hytta inne på snaufjellet. Dette var i tråd med DNTs formål om å tilgjengeliggjøre uberørt fjellnatur. Plasseringen lå en passende dagsmarsj mellom DNT-hyttene Breitjøn nbu i sør og Eldåbu i nord, men midt i leveområdet for villreinen. Breitjøn nbu hadde blitt bygget året før. Vinteren 1969-70 ble det foretatt telling av villrein i statsalmeningen i Ringebu, og resultatet viste 69 dyr (Jordhøy, 2013, s. 137). Erik Winther ble ansatt som fjelloppsyn i 1970, og i 1971 ble villreinutvalget for Rondane-sør opprettet. En økt oppmerksomhet på forvaltningen av villreinstammen i Ringebu fulgte. Det var enighet om at reinen skulle fredes til bestanden oversteg 600 dyr, før det ble gjenåpnet for jakt. I årene som fulgte ble det brukt mye tid på å overvåke stammen, og i 1976 startet de forsiktig opp igjen med noe jakt på bukk (Jordhøy, 2013, s. 137-138).

Fram til 1970-tallet var staten kun involvert i regulering av fellingskvoter av villrein. På 1970-tallet startet utformingen av en moderne miljøpolitikk i regi av staten, som etter hvert fikk betydning også for villreinforvaltningen (Singsaas, 2016, s. 13). Det første plandokumentet som hadde villreinen i Rondane som hovedtema og anbefalte flytting av Gråhøgdbu (og Breitjøn nbu) var *Fylkesdelplan for Rondane* (Hedmark fylkeskommune & Oppland fylkeskommune, 1991). Planen ble godkjent av Miljødirektoratet i 1992. Tidligere var holdningen til villreinen jaktorientert. På 2000-

tallet endret dette seg. Forskning ga økt kunnskap om villreinen og leveområdene. Norsk institutt for naturforskning (NINA) sitt temahefte *Villrein og Samfunn - en veiledning til bevaring og bruk av Europas siste villreinfjell* kom i 2004 (Andersen & Hustad, 2004). Den ble kalt VISA-rapporten og kom med fem forslag til fremtidig forvaltning av norske villreinfjell. Etter VISA-prosessen har det blitt større oppmerksomhet på arealforvaltningen i villreinområdene, og hvordan menneskelig aktivitet forstyrrer villreinens arealbruk i Rondane (Kjørstad et al., 2017). Det som tidligere var et sammenhengende område for villreinen i Rondane/Dovre-regionen, er i dag fragmentert til sju – åtte delpopulasjoner. Venabygdsfjellet tilhører Rondane-sør, og selv om det har vært noe utveksling over Fv 27, er områdene i praksis adskilt fra Rondane nord (Strand et al., 2014).⁸ De arealpolitiske grepene for villreinområdene ble fulgt opp i Stortingsmelding nr. 21 (2004 – 2005). Her ble sikring av villreinens leveområder definert som et nasjonalt resultatmål. I Stortingsmelding nr. 26 (2006 – 2007) videreførte regjeringen arbeidet for å sikre leveområder for villreinen, og søkte mer kunnskap gjennom regionale planprosesser.

I 2007 ba Miljøverndepartementet fylkeskommunene med rein i sine områder om å utarbeide regionale planer etter plan- og bygningsloven. Målet var å etablere en langsiktig arealforvaltning og balansere bruk og vern for de aktuelle fjellområdene. For Hedmark og Oppland resulterte dette i *Regional plan for Rondane – Sølnekletten*, godkjent av Miljødepartementet i 2013 (Hedmark fylkeskommune & Oppland fylkeskommune, 2013). NINAs sluttrapport fra GPS-merkeprosjektet i perioden 2009 – 2014, *Villrein og ferdsel i Rondane* (Strand et al., 2014) samlet inn dokumentasjon om reinens arealbruk og hvilken betydning menneskelig ferdsel har for villreinens valg av habitat og vandringsområder. De beste vinteroppholdsområdene for villreinen ble definert å være i Rondane-nord og i nordlige deler av Rondane-sør, og de beste sommerbeitene i midtre og nordlige deler av Rondane-sør (Strand et al., 2014, s. 3). Ifølge rapporten har villreinens leveområder i Rondane blitt fragmentert på grunn av stor menneskelig ferdsel i trafikkårer i fjellområdet. Vegtrafikk inn mot nasjonalparken, stor ferdsel inn mot Rondanemassivet og biltrafikk på og ferdsel ut fra Fv 27 på Venabygdsfjellet har laget stengsler for villreinens trekkruer mellom nord og sør. Rapporten viste at reinen skyr områder innen 3 km fra veger og 15 km fra private hytter, DNT-hytter og turistanlegg.

⁸ Rondaneterrenget ble delt inn i Rondane nord, Rondane sør og Rondane øst under årsmøtet for Rondane villreinområde i 1970. Nord-området var området fra Hjerkinntil og med Vulufjell. Rondane sør var fra og med Ringebu og resten av terrenget sørover. Rondane-øst var området Atnadalsfjella mellom Glomma – Atna – Grimsa – Folla (Bråtå, 2001, s. 132)

Hyttene alene er ikke problemet, men den menneskelige ferdselen hyttene og anleggene genererer.

Rapporten *Villrein og ferdsel i Rondane* (Strand et al., 2014, s. 156) viste at Gråhøgdbu genererte ekstra ferdsel innover i fjellet vinterstid som attraksjon og turmål, og anbefalte flytting av Gråhøgdbu samt fjerning av sti- og løypemerking til hytta. Dette var et anbefalt tiltak for å minske menneskelig ferdsel i høyfjellsområdet, og dermed forbedre levevilkårene for villreinen både sommer og vinter på Venabygdsfjellet.

En bukeflokk av den ville fjellreinen (*Rangifer tarandus tarandus*), tatt ved Ramshøgda på Venabygdsfjellet.

Foto: Inge Asphoug

3 Metode

I dette kapitlet skal jeg redegjøre for hvilken vitenskapelig metode jeg har valgt, og begrunne hvorfor jeg fant denne metoden best egnet til å besvare min problemstilling om hvilke natursyn som gjorde seg gjeldende ved etablering av DNT-hytta Gråhøgdbu i 1967 og ved stenging i 2020?

Proessen fram mot en god problemstilling for oppgaven var krevende, fordi jeg oppfattet mange innfallsvinkler som relevante. Den startet derfor med en bred tilnærming der jeg kartla mange ulike aktører, verdier og perspektiver. Elementene jeg undersøkte var Den Norske Turistforenings beveggrunner for å bygge Gråhøgdbu og legge selvbetjeningshytta i høgfjellsområdet på Venabygdsfjellet. Jeg samlet mer kunnskap om hvordan arealet på Venabygdsfjellet har vært brukt, hvilke aktører som har vært til stede og hvilke natursyn som var representert blant de involverte, både lokalt og nasjonalt, ved opprettelse og stenging av Gråhøgdbu. Synet på naturvern endret seg fra 1960-tallet, og det ble i tiden etter etablert mange verneområder. Jeg fant det relevant å finne ut hvordan denne vernetanken påvirket synet på villreinen. Jeg ønsker i oppgaven å undersøke hvordan ulike natursyn påvirket prosessene knyttet til etablering og stenging av Gråhøgdbu.

3.1 Kvalitativ metode

Undersøkelsen baserer seg på kvalitativ metode. Jeg bruker skriftlige kilder representert ved arkivmateriale, kombinert med personlige videointervjuer. Videre har jeg valgt en åpen og spørrende tilnærming til oppgaven, der jeg lot prosessen lede meg videre ettersom kunnskapen økte. En slik tilnærming gir rom for læring undervegs, som kan føre forskningsprosessen i en ny retning (Kvarv, 2014, s. 141). En kvalitativ tilnærming søker informasjon om få enheter, og data som samles inn er tekstbasert. Jeg fant kvalitativ metode å være en riktig tilnæringsmåte, siden oppgaven søker dybde framfor bredde (Jacobsen, 2015). Min tilnærming samsvarer med definisjonen av kvalitativ metodeteknikk: «Gjennom bruk av kvalitative teknikker forsøker en å oppnå en helhetlig forståelse av fenomener og forholdet mellom fenomener i samfunnet» (Kvarv, 2014, s. 137).

3.2 Innsamling av kvalitative data

Jeg startet forskningsprosessen med å henvende meg til DNT. DNT, i dag DNT Oslo og Omegn, var byggherre og drivere av Gråhøgdbu, og jeg fikk tilgang til deres arkivmateriale om selvbetjeningsytta. Arkivmaterialet inneholder ca 265 dokumenter; brev, kopier eller gjenpart av brev, avtaler, søknader, notater, rapporter, regninger, avisinnlegg, byggetegninger, kart med mer fra 1967 til 2020. Kjernematerialet mitt er 30 dokumenter som omhandler etableringsprosessen av Gråhøgdbu i 1967. Arkivmaterialet, som omhandler driften av Gråhøgdbu fra 1972 til 1984, har jeg ikke gått inn i. Det øvrige kjernematerialet mitt er 22 dokumenter fra perioden 2004 – 2020. Disse dokumentene omhandler prosessen som førte fram mot flytting av Gråhøgdbu og bygging av Veslefjellbua.

I tillegg valgte jeg å bruke personlige intervjuer, som er en måte å samle inn data på innen kvalitativ metode. Noen av intervjuene ble fulgt opp med epost-korrespondanse, telefonsamtaler og noe sms-kommunikasjon i ettertid. I tillegg til informantene har jeg snakket med noen relevante personer på telefon. Den personlige kommunikasjonen i form av telefonsamtaler har ikke blitt transkribert og innlemmet i intervju-materialet. Telefonsamtalene inkluderte ikke intervjuguide og samtykkeerklæring, men jeg forklarte hvilket ærend jeg var ute i, og har henvist til samtalene et par ganger i oppgaven. Jeg har også henvist til informasjon kommet på e-post og sms i oppgaven.

Intervjuene er personlige og såkalt åpne, individuelle intervjuer. Det er én til én samtaler der seks av informantene synes det var greit å bli videofilmet, mens ett av intervjuene kun er foretatt med lyd og ikke bilde, fordi informanten ikke ønsket å bli videofilmet. Jeg valgte den åpne formen for intervju, fordi jeg var interessert i å få personlige oppfatninger av situasjonen, og høre hva informantene vektla i sine historier om Gråhøgdbu og Venabygdsfjellet. Jeg la derfor få føringer inn i intervjuet, og hadde ingen omfattende intervjuguide. I en graderingsmålestokk hadde intervjuguiden *lav strukturingsgrad*, for å bruke professor Dag Ingvar Jacobsens terminologi (Kvale og Brinkman 2008, sitert i Jacobsen, 2015, s. 150).

Ved gjennomføring av selve intervjuet presenterte jeg først masterprosjektet mitt for informanten, og fortalte hvordan det innsamlede materialet skulle brukes. Jeg gjentok noe av informasjonen som hadde framkommet i tilsendt informasjonsskriv om samtykke-erklæring (vedlegg 2). Deretter stilte jeg et innledende spørsmål rettet mot problemstillingen, og lot informanten snakke mest mulig

uforstyrret. Jeg hadde notert ned noen spørsmål i en intervjuguide. Disse brukte jeg underveis for å dra intervjuet videre i de tilfellene praten stoppet opp. Dette var spørsmål om Gråhøgdbu, og hvilken betydning hytta har hatt for informanten og informantens virke, hvilken oppfatning informanten hadde av diskusjonene som foregikk i forbindelse med etablering og stenging av Gråhøgdbu, synet på villreinen, trafikken i fjellet, og holdninger til at Gråhøgdbu nå er borte (vedlegg 3).

Intervjuene ble gjennomført på nøytrale arenaer, det vil si på offentlige kontorer og møteplasser. Unntakene var intervjuene på Venabu og på Bølisetra. Dette var likevel publikumvante områder, forbundet med hjemlig, men ikke privat atmosfære, som skapte en god ramme for intervjuet. Rammen la grunnlaget for en avslappet stemning. Etter intervjuene var gjennomført, transkriberte jeg dem. Seks av sju intervjuer var som nevnt videointervjuer. Det siste intervjuet var kun lyd, ikke bilde. Jeg vurderer likevel alle intervjuene som like verdifulle. Til sammen utgjør det transkriberte materialet 67 maskinskrevne A4 sider. Jeg valgte en transkriberingsform der alle ord fikk lik oppmerksomhet og ble notert. Jeg noterte også pauser i form av prikker i teksten. Jeg noterte imidlertid ikke kroppsspråk siden jeg hadde et bildemateriale å forholde meg til. I intervjuet uten bilde, fant jeg kroppsspråket til informanten å utgjøre liten tilleggsinformasjon. Jeg vektla derfor ordene som viktigst, og fulgte samme nedskrivingsform som for de øvrige intervjuene.

Fordelene ved åpne, individuelle intervju er at du som forsker og observatør får en nærhet til personene du intervjuer. Gjennom den første innledende samtalen ble en fortrolighet opprettet, og det ga et godt grunnlag for åpenhet i intervjuet. Dette opplevde jeg som gjennomgående positivt. Nyanserikdommen i materialet varierte siden informantene hadde ulike roller og tilnærming til samme tema.

En ulempe ved denne datainnsamlingsmetoden er at den er tidkrevende. Den krever utvelgelse av informanter, oppretting av kontakt, kommunikasjon og fastsettelse av møtetidspunkt og sted, kjøretid til og fra, tid til intervjuet og ikke minst transkribering av intervjuet i ettertid. Selve intervjuet varte fra én til én og en halv time.

Koronapandemien som rammet Norge i mars 2020 vanskeliggjorde muligheten for fysiske møter. Det siste intervjuet ble utsatt i to runder på grunn av restriksjoner på fysiske møter. Intervjuprosessen tok derfor lengre tid enn planlagt.

3.3 Utvalget

Jeg hadde ikke bestemt meg på forhånd for hvilke personer jeg skulle intervju. Intervjuene ga meg ny informasjon, som i noen tilfeller fikk betydning for valget av nye informanter. Slik ledet noen av intervjuene meg videre til neste informant. Jeg benyttet meg altså av *snøballmetoden* (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2004, s. 105). Akkumulert kunnskap i kombinasjon med tips fra informantene ledet intervjuprosessen videre.

Min første informant var en gammel bekjent fra Venabygdsfjellet som jeg visste kjente både fjellet og Gråhøgdbu godt etter å ha drevet turistbedrift på fjellet i en årrekke. Lars Tvete drev familiebedriften Venabu fjellhotell fram til søsteren Line overtok i 2014. Lars var også med og bygde opp reiselivsstudiet på Lillehammer. Han er nå pensjonist, men er fortsatt aktivt med på Venabu. Deretter henvendte jeg meg til DNT-Lillehammer, som er samarbeidspartner i prosessen med å flytte hytta fra Venabygdsfjellet og etablere den på Maihaugen. Ragnvald Jevne har vært tilknyttet DNT-Lillehammer i mange år, og har også hatt lederverv i DNT. Den neste informanten var ordfører i Øyer, Jon Halvor Midtmageli. Jeg var interessert i hans rolle som rådgiver i daværende Oppland fylkeskommune, da han hadde administrativt koordineringsansvar for fylkeskommunene i arbeidet med *Regional plan for Rondane – Sølnekletten (Hedmark fylkeskommune & Oppland fylkeskommune, 2013)*. Planen skulle balansere bruk og vern for villreinfjella. Sentralt i historien om forvaltningen av villreinen på Venabygdsfjellet står tidligere fjelloppsynsmann og ordfører i Ringebu, Erik Winther, som ble min fjerde informant. Deretter søkte jeg mot dem som hadde næringsinteresser i fjellet, og valgte pensjonert eier og driver av Bølisetra på Venabygdsfjellet, Pål Risstubben. De har drevet med sau på fjellet i en årrekke i tillegg til noe overnattingsvirksomhet. Det neste intervjuet var med dagens ordfører i Ringebu kommune, Arne Fossmo, og siste informant var sauebonde og oppsynsmann på Gråhøgdbu gjennom 25 år, Olav Ufs.

Utvalget av informanter representerer slik ulike brukergrupper av Venabygdsfjellet: Turistnæringen, Den Norske Turistforening, administrativt nivå i fylkeskommunen, politisk nivå i Ringebu kommune, fjelloppsynet, næringsdrivende på fjellet og oppsynsmann på Gråhøgdbu. Jeg forsøkte i tillegg å få i tale representanter for tidligere seterdrift, deriblant budeier, men uten hell.

Behandling av personopplysningene er godkjent hos Norsk senter for forskningsdata som er nasjonalt senter og arkiv for forskningsdata. De ga råd om hvordan jeg skulle håndtere data og ivareta personvernet i forskningen (vedlegg 4).

3.4 Kvantitativ metode

I tillegg til kvalitativ metode benyttet jeg meg av kvantitativ metode i innsamling av tallmateriale fra gjesteprotokollene til Gråhøgdbu. Materialet blir brukt som fordypningsmateriale i form av vedlegg til analysen av friluftslivsdiskursen (vedlegg 5). Materialet får derfor ikke en stor plass i analysen, men gir noe utfyllende informasjon om hvem som brukte Gråhøgdbu, hvor stort antallet var og hvor de besøkende kom fra.

Jeg besøkte Gråhøgdbu flere ganger i prosessen med innhenting av informasjon om hytta. Beslutningen om stenging var tatt, og prosessen mot flytting hadde startet da jeg begynte mitt skriveprosjekt. Hytta var imidlertid fortsatt tilgjengelig for besøk fram til endelig flytting i mars i 2021. Jeg besøkte hytta ved flere anledninger, og fikk slik tilgang til besøksprotokollene som fortsatt lå lagret i hytta. DNT har på Gråhøgdbu brukt besøksprotokoller for å ha oversikt over dem som skulle betale for overnatting eller for matuttak fra matvarelageret. Den første besøksprotokollen var fra 1967, og de første besøkende skrev seg inn 26. august 1967. I de første protokollene var det informasjonskolonner der gjestene skulle føre inn *Navn, Yrke, Medlem i DNT, Bosted, Siste oppholdssted, Neste oppholdssted, Når ankommet, Når avreist, Antall overnattinger m.m.* Jeg valgte å konsentrere meg i hovedsak om antallet besøkende, for å få en forståelse av trafikkvolumet årene Gråhøgdbu har eksistert.

Det var 29 besøksprotokoller fra 1967 og fram til og med 2019. Tallene fra besøksprotokollene ble notert inn i et Excel-ark hvor jeg førte inn antallet per år, delt inn i sommer- og vinterbesøk der den informasjonen var tilgjengelig. Den Excel-noterte statistikken ble ikke komplett siden noen lakuner forekom der enkelte år og perioder manglet.⁹ Denne statistikken ga meg en likevel en forståelse av

⁹ Fra 1967 til 1982 er det ingen opphold i registreringene. Dette gjelder også for årene 1984, 1988 -1990, 1992 og perioden 1997 - 2019. Årene 1983, 1985, 1991 og 1996 og 2008 har mangler. Det vil si at de har registreringer i deler av året, men ikke hele. Årene 1986, 1987, 1993, 1994, 1995 mangler besøksprotokoll i sin helhet.

hvilket antall besøkende, i form av overnattingsgjester, Gråhøgdbu har tatt imot per år. Besøksprotokollene skulle gi DNT oversikt over betalende gjester, men protokollene fanget derimot ikke opp antallet dagsturister til Gråhøgdbu.

Jeg endte opp med å konsentrere meg spesielt om besøksprotokollene fra 1967 og 1968, og 2018 og 2019. Dette var henholdsvis de to første, og de to siste årene Gråhøgdbu holdt oppe. Hytta ble stengt for besøkende 9. januar 2020. Mens jeg tok for meg antall, tittel og geografisk nedslagsfelt fra 1967, konsentrerte jeg meg kun om antall og geografi i de påfølgende årene 1968, 2018 og 2019. Dette ble relevant for å diskutere besøksgruppen til Gråhøgdbu. I Excel-oversikten har jeg kun notert antallet besøkende. Jeg har ikke laget en tilsvarende oversikt over geografisk spredning, men kun notert og skrevet resultatet rett inn i oppgaven. Disse opplysningene må man derfor etterprøve ved å lete i besøksprotokollene.

4 Teori

I dette kapitlet vil jeg redegjøre for det teoretiske rammeverket jeg har valgt for min analyse. Sentrale begrep i oppgaven er natur og kultur, og en definisjon av disse komplekse begrepene er nødvendig. Naturbegrepet settes ofte opp som en motsetning til kulturbegrepet. Naturen blir beskrevet som det kulturen ikke er (Tordsson, 2010, s. 53). Jeg har i dette kapitlet sett på hvordan disse temaene er omhandlet i forskningslitteraturen.

Prosessene knyttet til etablering og stenging av Gråhøgdbu kan forstås som en kamp om makt. Om ulike aktørers interesser og valgte strategier for å påvirke ønsket utfall. To samfunns- og kulturteorier er derfor tatt inn i min analyse; Michel Foucaults diskursteori og Pierre Bourdieus teori om kapitalformer og sosiale felt. Disse teoriene vil jeg gå inn på avslutningsvis i kapitlet. Jeg valgte å bruke naturfilosof Sigurd Hvervens forståelse av begrepene antroposentrisk og biosentrisk natursyn, for å få perspektiver på natursyn-begrepet. Disse begrepene omhandles i et eget kapittel, kalt forståelser av natur.

4.1 Naturbegrepet – en historiografisk gjennomgang

Ordet natur kommer fra det latinske ordet «natura» som betyr fødsel. Den konvensjonelle bruken av begrepet forbindes gjerne med den ytre, ville og udyrkede naturen. I denne forståelsen representerer natur det som ikke er bearbeidet av mennesker, noe utenfor oss, som vi ikke er en del av. En dualistisk deling mellom menneske og natur går tilbake til kristen middelalder. En slik dualisme deler også mennesket i to; mellom den sjelelige bevisstheten og den fysiske kroppen (Høystad, 1994, s. 13-26).

Begrepet «naturlig» kobles gjerne også mot mennesket og den indre menneskenaturen. En indre natur i betydningen noe som er medfødt eller opprinnelig, og ikke kulturskapt (Høystad, 1994, s. 18). I Anne Scott Sørensen et al argumenteres det for at menneske-kultur og natur utgjør en slags uopløselig enhet der mennesket i naturen, og naturen i mennesket er det samme (Scott Sørensen, Høystad, Bjurström & Vike, 2008, s. 241).

Det er etablert en tradisjon som oppfatter naturen og det naturlige som godt og moralsk riktig. Dette har gitt naturen en viktig rolle i vårt samfunn (Horgen, 2019). Det naturlige blir sett på som et

motstykke til det moderne, hektiske samfunnslivet, og et sted for harmoni og søken etter noe opprinnelig og ekte (Høystad, 1994, s. 132).

De ulike historiske periodene har tolket naturen og menneskets holdning til naturen på forskjellige måter. Allerede i antikken stilte man spørsmål om menneskets natur og om forhold i naturen. Måten vi i dag forholder oss til naturen er preget av både opplysningstidens (ca.1688 – 1789) og romantikkens syn på naturen (ca 1790 – 1850). Våre etablerte holdninger og tankesett om natur, som stammer fra både opplysningstiden og romantikken, anses som fortsatt aktuelle å forholde seg til (Høystad, 1994, s. 17). Natursyn som har blitt til inkorporerte vaner og etablerte tradisjoner som i dag oppfattes som naturlige (Scott Sørensen et al., 2008, s. 246).

Opplysningstidens påvirkning var preget av at naturen skulle kontrolleres og slik gi mennesket større frihet. En naturvitenskapelig tilnærming var idealet, og den nye vitenskapelige metoden var eksperimentet. Sentrale navn fra opplysningstiden og 1600-tallets naturvitenskapelige revolusjon var filosof René Descartes (1596 – 1650), som sto bak uttrykket «jeg tenker altså er jeg», astronomiens far Galileo Galilei (1564 – 1642) og gravitasjonslovens far Isaac Newton (1642 – 1727). Galilei la spesielt vekt på den matematiske tilnærmingen til naturen. Det kvantifiserbare var det som eksisterte. Slik reduserte han naturen til kun målbare størrelser. Kvalitative egenskaper knyttet til levende organismer ble redusert til masse i bevegelse utsatt for mekanisk energi som kunne måles (Høystad, 1994, s. 27). Den nyervervede kunnskapen skulle brukes for å få makt over naturen og naturkreftene (Scott Sørensen et al., 2008, s. 243). Immanuel Kant (1724 – 1804) skilte i sin erkjennelsesfilosofi mellom mennesket som subjekt (det indre), og naturen som objekt (det ytre). Han mente at mennesket (subjektet) er kilden til erkjennelse gjennom sin fornuft, og at derfor kunnskap om tingen i seg selv er umulig siden naturen ikke er fornuft (Høystad, 1994, s. 53; Scott Sørensen et al., 2008, s. 243). En slik nedvurdering av sansene som kilde til kunnskap, forsterket oppfatningen om at naturen var adskilt fra mennesket og menneskets indre følsesliv (Hverven, 2018, s. 48).

Romantikken kom som en reaksjon på opplysningstidens rasjonalisme. Menneskets følelser ble anerkjent som en kilde til erkjennelse på linje med fornuften. Naturen var ikke lenger en kald materie, men ble besjelet og fylt av liv. Romantikerne ønsket seg tilbake til det enkle landliv og nærmere naturen, noe samtidsmottoet «tilbake til naturen» uttrykte. Uttrykket tillegges den

franske filosof Jean-Jaques Rousseau. Rousseau var som tidligere nevnt sentral idéskaper i romantikken, og han står også bak tanken om at mennesket fra naturen er godt og det naturlige er godt.

Den romantiske naturforståelsen omhandlet både ytre og indre natur. Den tyske romantikken så på natur og mennesket som en helhet, og naturen som en besjelet, levende organisme der alt henger sammen og relateres til skaperverket. De tyske romantikerne mente at mennesket er i stand til å erkjenne naturen fordi den ytre natur gjenkjennes i menneskets indre natur. Denne analogiske tenkemåten bygger på at «likt kjenner likt» (Høystad, 1994, s. 50). Stemmen inni oss forteller oss sannheten ut ifra følelsene våre. Dette aspektet kan gjenkjennes som fortsatt virksomt og relevant i friluftslivbevegelsen i vår tid (Scott Sørensen et al., 2008, s. 245). Imidlertid har opplysningstidens vitenskapsbaserte syn på naturen definert vårt verdensbilde og dominerer i vår del av verden i dag mener idéhistoriker Ole M. Høystad (Høystad, 1994). Natur omtales ofte som miljø og ytre omgivelser som vi ikke er en del av (Scott Sørensen et al., 2008, s. 245).

Den polske kulturanalytikeren Nina Witoszek mener at nærheten til naturen er det viktigste og mest varige element i norsk kulturhistorie. Når nasjonen mangler større byer og sentrale materielle kulturinstitusjoner og levninger som slott, ruiner og bibliotek erstattes kultur med natur (Witoszek & Hanssen, 1998, s. 44-45). Witoszek mener at den norske tradisjonen er preget av opplevelser og bilder knyttet til natur som fortsetter å påvirke norsk kultur (Witoszek & Hanssen, 1998, s. 17). I norsk historieskriving finnes mange myter som omhandler mennesket i kamp mot naturkreftene. Et eksempel er myten om Håkon Håkonssons strabasiøse ferd over fjellet i 1206. Birkebeinerne bar med seg kongsbarnet over et bistert vinterfjell på ski fra Gudbrandsdalen til Østerdalen for å redde ham fra baglerne. Kongsemnet måtte herdes og tuktes av fjellet for å bevise seg verdig til å bli konge. Slik skulle både fysisk og mental styrke settes på prøve i møte med naturen.

4.2 Bruk av naturen

Bruk av naturen har vært, og er fortsatt, en forutsetning for menneskelig overlevelse. De svenske etnologene Jonas Frykman og Orvar Löfgren kaller bondesamfunnets landskap for et produksjonslandskap preget av naturhusholdning. Dette samfunnet levde i tett kontakt med naturen, og var basert på nedarvet og omfattende kunnskap om naturen for å kunne utnytte den

på best mulig måte (Frykman & Löfgren, 1994, s. 44). Innlæringsprosessen foregikk når arbeidet ble gjort ved å kopiere dem som kunne. Kunnskapen var ikke basert på undervisning, men på erfaring. I naturen regjerte de underjordiske, huldra, nøkken og andre overnaturlige vesener. Det gjaldt å holde seg inne med dem, for de kunne påvirke både været og avlingene.

Utover på 1800-tallet endret dette natursynet seg. Vitenskapen overtok rollen til folketroen og det magiske landskapet forvitret. Kulturlandskapet ble inndelt på en annerledes måte ut fra lønnsomhet og rasjonell drift (Frykman & Löfgren, 1994, s. 50-51). Industrialisering og arbeidseffektiviserende maskineri førte til urbanisering. Byene vokste, og flere og flere hadde sitt arbeid i byene og færre i jordbruket. Man forholdt seg til naturen på andre måter. Det lokale nærmiljøet var ikke lenger et produksjonslandskap for folk flest. Den industrielle, tekniske utviklingen gjorde leddene mellom råvarene i naturen og det ferdige produktet flere og mer kompliserte. Menneskene kunne nå beherske naturen på en helt annen måte enn den førindustrielle bonden, som i stor grad var avhengig av å spille på lag med naturen (Frykman & Löfgren, 1994, s. 51).

Denne utviklingen fikk også konsekvenser for menneskets opplevelse av naturen. Etter 1850 ble reising enklere med nye transportmidler som dampbåt og jernbane. Frykman og Löfgren mener et konsumeringslandskap erstattet produksjonslandskapet. Blant turister, naturelskere og kunstnere vokste det fram et estetisk og romantisk forhold til naturen. Naturopplevelsen ble beskrevet med begreper som *vakker utsikt* og *ekte*. «Naturopplevelsen blir til konsum, og landskapet til en «vue», et prospektkort eller maleri som kan betraktes» (Frykman & Löfgren, 1994, s. 51). Naturen som ble dyrket av borgerskapet var den ikke-produktive naturen, villmarken og fjellet. Et paradoks er at samtidig som naturen ble et konsumeringslandskap med turstier og hytter, ble den tillagt opplevelseskvaliteter som er basert på urørtheten.

Det vestlige samfunn har gjennomgått endringer fra industrisamfunn til kommunikasjonssamfunn og i dag til et opplevelsessamfunn (Scott Sørensen et al., 2008, s. 255) . Naturen har gått fra å være en primærnæringsarena til å bli også en arena for nytelse og opplevelse. Dette skiftet har endret synet på naturens kvaliteter basert på en ny naturestetikk: «Måten et samfunn forholder seg til naturen på forteller ikke bare hva slags natur, men også hva slags kultur det er snakk om, og hvilke kvaliteter og verdier den setter høyest» (Scott Sørensen et al., 2008, s. 241-252).

Til grunn for min forståelse av naturbegrepet ligger en erkjennelse av at begrepet har endret innhold og bruksområde gjennom historien. Jeg forholder meg til et naturbegrep som ligger et sted mellom et dualistisk standpunkt og et standpunkt hvor menneske og natur er ett. Jeg mener at det er i møte med menneskets bevissthet at naturopplevelsen blir til, der sanseintrykkene skapes. Fortolkningen om at den ytre natur og den indre er ett, er forståelig i den forstand at man ikke kan sette et skille mellom disse.

Ordet natur beskriver ingenting av det som finns omkring oss natur är ju något som finns lika mycket inuti som utanför våre kroppar. Att naturen skulle börja vid kommungränsan eller sommarstugeområdet är falskt (Ekman 2007, sitert i Halldén, 2011, s. 30).

I min forståelse er likevel mennesket vesensforskjellig fra den ytre naturen, både som kulturvesen og naturvesen, gjennom det faktum at vi tolker naturen med språk og et kulturelt skapt begrepsapparat.

Begrepene «urørt» og «uberørt» brukes i omtale av den ytre naturen, og kan oppfattes som villedende, siden knapt noe natur i dag kan omtales som uberørt av menneskelig påvirkning. Et eksempel på det er sur nedbør som kan tolkes som en konsekvens av menneskelig adferd. Jeg velger likevel å bruke begrepene for å understreke forskjellen mellom tilrettelagt eller kultivert natur, og natur som ikke har gjennomgått slik bearbeiding.

4.3 Forståelser av natur

Den rådende etikken i vestlig filosofi bygger på en forestilling om at mennesket kan gjøre hva de vil med naturen, hevder naturfilosof Sigurd Hverven (Hverven, 2018, s. 26). Dette synet er i sin form grunnleggende menneskesjåvinistisk i betydningen av at det setter mennesket høyere enn naturen. Denne holdningen til naturen kalles for *antroposentrisk*, som betyr mennesket i sentrum. En *biosentrisk* naturfilosofi vil derimot sette naturen i sentrum og gi alle organismer en egenverdi. Betegnelsene *biosentrisme* og *økosentrisme* brukes begge om verdiperspektivet på naturen. Mens biosentrismen konsentrerer seg om levende vesener i naturen, favner økosentrismen videre og inkluderer vann, jord, økosystemer m.m. Hverven sidestiller begrepene og inkluderer i begrepet biosentrisme «alt som inngår i livets kretsløp, har iboende verdi»(Hverven, 2018, s. 219). Jeg bruker Hvervens forståelse av biosentrisme, og bruker ikke begrepet økosentrisme.

Det opereres med et skille mellom egenverdi eller iboende verdi, og instrumentell verdi, som har verdi eller er til nytte for noen eller noe. I et antroposentrisk syn er naturen verdifull når den er verdifull for mennesket og har bruksverdi (Hverven, 2018, s. 26-31). Denne instrumentelle tilnærmingen til naturen avviser tanken om at naturen er besjelet. Natursynet tømmer naturen for iboende verdier, og det blir opp til mennesket å fylle den med sine verdier. Et slikt natursyn bygger på naturvitenskapens tenkemåte om at naturen består av fysiske objekter, av ting. Synet legger til rette for at mennesket utnytter naturen til eget beste, uten å måtte ta hensyn til naturens egenverdi (Hverven, 2018, s. 47). Dette synet knyttes til økokrisen vi har i dag, der mennesket over tid kan sies å ha drevet en rovdrift på naturen. Historisk sett har antroposentrismen ignorert naturen, og tatt den for gitt.

Bevisstheten rundt miljøet har økt fra 1960-, og spesielt 1970-tallet, men det menneskesentrerte synet er fortsatt dominerende. Naturhensyn blir tatt inn i politikken i større grad, men det innebærer ikke at det bygger på naturens egenverdi. Tvert imot er argumentene fundert på at naturen må bevares av hensynet til mennesket, mener Hverven (Hverven, 2018, s. 39-60). Det moderne natursynet har blitt beskrevet som nihilistisk i den forstand at naturen tømmes for innhold. Dette synet bereder grunnen for menneskelig utnyttelse, kontroll og maktutøvelse over naturen.

4.4 Kulturbegrepet

Kulturbegrepet er som naturbegrepet – komplekst. Kultur skulle tidlig komme til å bety de immaterielle, mentale og åndelige sider ved menneskelivet (Kaldal, 2002, s. 18). Kulturbegrepet ble siden opplysningstiden brukt for å skille mellom høy- og lavkultur, men skillene ble mer utvisket på slutten av 1800-tallet. Utover på 1900-tallet ble det usiviliserte innlemmet i kulturbegrepet sammen med det siviliserte og «kultiverte», og kulturkritikk ble et begrep (Kaldal, 2002, s. 20-22).

Sørensen et al argumenterer for at det komplekse kulturbegrepet består av ulike genealogisk-semantiske lag der det første laget viser til det latinske ordet «cultura», som betyr «dyrking av jorden». Begrepet knyttes til jordbruket og innhøsting av naturressursene. Romerne brukte begrepet om menneskene som åndsvesen adskilt fra dyrene, og definerte mennesket å være både kultur- eller åndsvesen og naturvesen (Scott Sørensen et al., 2008, s. 24-25).

I opplysningstiden skjedde en sammensmelting av ytre og indre kultivering gjennom sivilisasjonsbegrepet. Dannelse og grad av kultivering ble vurdert ut fra kjennskap til kunst, litteratur, arkitektur og estetiske verdier i et snevert universelt kulturbegrep. Den franske opplysningsfilosofen de Condolet hevdet at menneskehetens utvikling gikk gjennom ulike stadier fram mot det siviliserte og opplyste ideal (Scott Sørensen et al., 2008, s. 25-26).

I tidlig romantikk ble det tatt et oppgjør med dette idealet. Den tyske filosof Johan G. von Herder (1744 – 1803) introduserte ideen om folket og folkekulturen, og avviste Europa som målestokk. Særpreget ved ulike samfunns seder og skikker ble løftet fram, og kulturer ble sidestilt som like verdifulle. Herder introduserte slik det brede *relative* eller *differensielle* kulturbegrepet, med vekt på autentisitet og referanse til det folkelige (Scott Sørensen et al., 2008, s. 26).

Oppdelingen av det brede og det snevre kulturbegrepet blir omtalt som et kjennetegn for det siste genealogisk-semantiske laget; det moderne. I det senmoderne synes skillet mellom det brede og det snevre kulturbegrepet å viskes ut i «den nye kultur- og opplevelsesøkonomien, som er blitt betegnet som en estetisering av den bredere kulturen og en kulturalisering av det estetiske» (Scott Sørensen et al., 2008, s. 28-29).

I min definisjon av hva kulturbegrepet består av, støtter jeg meg på Sørensen et al (2008) sin beskrivelse av det komplekse kulturbegrepet. Begrepet rommer mange tolkningslag, og de argumenterer for at det eksisterer minst fire dimensjoner: det vi er (vaner, seder, skikker, manerer), det vi har (det vi viser fram for oss selv og andre), det vi gjør (det noen gjør overfor noen andre) og det vi kan (vi sanser eller erfarer verden gjennom lag av kunnskap) (Scott Sørensen et al., 2008, s. 29-31). Min forståelse av kulturbegrepet dreier seg i hovedsak om de tre første dimensjonene; det vi er, det vi har og det vi gjør.

4.5 Diskursperspektivet

Ordet *diskurs* betyr «å løpe frem og tilbake» på latin, og kan forstås som en meningsdannelse som skjer ved å vandre fra det ene til det andre. Begrepet forbindes med den franske filosofen Michel Foucault (1926 – 1984). I Foucaults tiltredelsesforelesning ved Collège de France 2. desember 1970, holdt han et foredrag om «Diskursens orden» (*L'ordre du Discours*) (Foucault, 1999). Foucault var opptatt av spåket og de dimensjonene av erfaringer som oppstår når man snakker eller skriver

et språk. Han mente at ved å ta ordet, deltar man samtidig i et aktivt sosialt spill som munner ut i praksiser. Tale- og handlingsmåter som gir former for praksis, som skaper subjekter og objekter og etablerer kunnskap om hva som skal være sant og usant, kaller han diskurs. Han snakker om *utelukkelsessystemer* som kontrollerer og begrenser diskursen der «viljen til sannhet» vektlegges mest:

Skillet mellom sant og falskt er selvsagt hverken vilkårlig, foranderlig, institusjonelt eller voldelig hvis man plasserer seg på påstandens nivå innenfor en diskurs. Men hvis man plasserer seg på en annen skala, hvis man stiller spørsmålet om hva denne viljen til sannhet har vært og ... er gjennom våre diskurser... eller ... hvilken type skille som ... styrer vår vilje til viten, så er det kanskje ... et utelukkelsessystem ... som vi ser avtegne seg (Foucault, 1999, s. 11-12).

En gjengs tolkning av Foucaults teori er at diskursene er uttrykk for makt. Gjennom samhandling med andre deltar mennesker i et stadig foranderlig spill om makt. Maktutøvelsen hører ikke til én samfunnsgruppe, men kan tilhøre ulike grupperinger i samfunnet, og er knyttet til resultatene den skaper. Makten nedfeller seg i oss ved at diskursen skaper etablerte normer for hva som er eksempelvis naturlig og unaturlig, sunt og usunt (Scott Sørensen et al., 2008, s. 68; Tordsson, 2010, s. 272-276).

[...] hva er det da på spill i viljen til sannhet, i viljen til å utsi denne sanne diskursen, om ikke nettopp begjæret og makten? ... Og vi er ... uvitende om viljen til sannhet som et umåtelig maskineri som har til oppgave å utelukke (Foucault, 1999, s. 14).

Etablert kunnskap blir videre til vitenskapelig kunnskap, til *episteme*. Episteme er et begrep fra gresk som betyr sikker viten i gresk filosofi. Foucault bruker begrepet i betydning etablert sannhet som danner et slags underliggende grunnlag for ulike diskurser (Foucault, 2006, s. 229).

Foucaults diskursteori er sentral innen *den språklige vendingen* innen nyere kulturstudier og kulturteori, som vektlegger språkets aktive og formende betydning for sosiale og kulturelle fenomener.¹⁰ «Naturen kan kun fremtre for oss gjennom benevnelsens raster, og den ville uten disse navnene derfor forbli stum og usynlig» (Foucault, 2006, s. 222). Slik blir språket en benevning av hvordan virkeligheten oppleves eller oppfattes snarere enn virkeligheten selv. Den fortalte

¹⁰ Lynn Hunts *The New Cultural History* fra 1989 representerte gjennombruddet for den språklige vendingen (Hunt, 1989). I historiefaget skapte boka en kulturell vending og var med på å legge grunnlag for den nye kulturhistorien (Scott Sørensen et al., 2008, s. 114).

historien blir slik en språklig konstruksjon farget av formidlerens ståsted, perspektiv og preferanser (Tordsson, 2010, s. 275). Fra 1970-tallet og fremover oppstår flere teoretiske analyseretninger knyttet til diskurs og diskursanalyse. De ulike retningene har et felles utgangspunkt i en problematisering av språket, og hvordan språket evner å speile virkeligheten. Den språklige dreiningen fikk store konsekvenser for forståelsen av kunnskap og hvordan kunnskap produseres.

Jeg legger Foucaults diskursbegrep til grunn i min analyse av kampen om naturen på Venabygdsfjellet i forbindelse med etableringen og stenging av Gråhøgdbu. I materialet har jeg funnet tre diskurser; næringsdiskursen, friluftslivsdiskursen og villreindiskursen. Hvordan trer disse diskursene frem og påvirker prosessen, hvordan foregikk denne kampen om hegemoni og hvilke diskurser blir hegemoniske eller regjerende? *Hegemoni* er et begrep som tradisjonelt brukes om politisk herredømme eller dominans. Begrepet *kulturell hegemoni* ble teoretisert av den politiske filosofen Antonio Gramsci (1891 – 1937). Han brukte begrepet om kulturelt lederskap som utøves av en herskende klasse for på finurlig vis å få mennesker til å støtte opp om, eller underordne seg, statens politikk og handlinger uten å måtte ty til voldsutøvelse. Implisitt i begrepet ligger dermed en forståelse av maktdominans og underordning.

4.6 Kapitalformer

Den franske sosiolog og antropolog Pierre Bourdieu (1930 — 2002) utviklet teorien om *habitus* og kapitalformene. Bourdieu kaller kapital for akkumulert arbeid i materialisert eller kroppsliggjort form, og uttaler at det er umulig å gjøre rede for den sosiale verden uten gjennom kapitalformene (Bourdieu, 2006, s. 6). Han deler kapitalformene inn i tre; *kulturell kapital* (kan omsettes til økonomisk kapital og formaliseres i utdanning), *sosial kapital* (sosiale forbindelser som er omsettbare til økonomisk kapital og utmerkelse/titler) og *økonomisk kapital* (kan omsettes til penger og eiendom) (Bourdieu, 2006, s. 7-8).

Han deler videre inn kulturell kapital i tre former eller tilstander; *den kroppsliggjorte*, *den objektiverte* og *den institusjonaliserte* (Bourdieu, 2006, s. 5-8). Den kroppsliggjorte tilstanden er som begrepet tilsier – en kroppsliggjøring av den kulturelle kapitalen, der kulturen inkorporeres i en innprentingsprosess som tar tid. Dette er en individuell prosess som ikke kan utføres av andre. Når kapitalen er blitt en integrert del av personen har den blitt til *habitus*. Habitus er tillærte måter å

tenke og handle på som blir til væremåter. Disse væremåtene blir innprentet og forankret helt fra barndommen. Ens habitus er ikke overførbart til andre og dør med sin eier. En slik kulturell kapital kombinerer arvede medfødte egenskaper med tilegnede egenskaper. Den objektiverte tilstand til kulturell kapital kan være bøker, malerier, instrumenter osv., og defineres i relasjon til den kroppsliggjorte kapitalen. Slik objektiv materiell kapital er overførbart i form av eierskap. Kulturelle materielle goder kan dermed tilegnes med økonomisk kapital, og med symbolsk kapital – som forutsetter inkorporert kulturell kapital (Bourdieu, 2006, s. 13). Den siste tilstanden er institusjonalisert tilstand – kulturell kapital objektivert i akademiske kvalifikasjoner eller utdanning. Dette er et sertifikat for kulturell kompetanse «som overfører på sin besitter en konstant juridisk garantert kulturell verdi» (Bourdieu, 2006, s. 15).

Sosial kapital kaller han ressursene som er tilgjengelige for deltagere i grupper eller nettverk. I slike grupperinger eksisterer et nett av etablerte relasjoner i en felles eid kapital der aktørene støtter hverandre. Manerer, holdninger og måten å snakke på i gruppen kan høre innunder sosial kapital. En slik gruppe kan være familie, skoleklasse, parti, et jaktlag el.l. En forutsetning for reproduksjon av sosial kapital er en konstant sosialisering. Den sosiale kapitalens størrelse avhenger av en kombinasjon av størrelsen på det sosiale nettverket og størrelsen på kapitalformene han eller hun besitter (Bourdieu, 2006, s. 17-19).

Alle kapitalformene forutsetter økonomisk kapital mener Bourdieu. Konvertering av økonomisk kapital til kulturell kapital vil forutsette bruk av tid, i eksempelvis lange sosiale læringsprosesser som utdanning, men være mulig kun hvis økonomisk kapital er tilstede (Bourdieu, 2006, s. 24).

Bourdieu så på den enkeltes klasses tilhørighet eller posisjon i samfunnet som avhengig av vedkommendes kulturelle, økonomiske eller sosiale kapital. Bourdieu så det sosiale rommet som oppdelt i felt med hver sin kapitalform og tilhørende aktører. Det sosiale spillet mellom feltene utgjør en maktkamp om sosial kapital og innflytelse, og opprettholder sosiale strukturer i samfunnet (Scott Sørensen et al., 2008, s. 76)

Strukturer som er knyttet til sosial og kulturell kapital sammenfatter Bourdieu i en *symbolsk kapital*. Symbolsk kapital er summen av verdier, tradisjoner, kunnskap og sosialt nettverk (Bourdieu, 2006, s. 8). Når den symbolske kapital er blitt en del av oss, og påvirker vår væremåte og våre tolkningsmønstre, har den blitt vår habitus. Hver kultur har sin form for symbolsk kapital, sin

habitus. I boka *Distinksjonen* fra 1979, går Bourdieu inn i begrepet habitus og viser hvordan smak og behag opptrer forskjellig i de ulike sosiale klassene. Uttrykk for personlig smak blir uttrykk for habitus og sosial tilhørighet, som synliggjør forskjeller eller distinksjoner mellom mennesker:¹¹

[...] habitusformene innebærer ... ulike prinsipper for klassifiseringer, ulike prinsipper for anskuelse og for inndelinger, og ulik smak. De skaper forskjeller mellom det som er bra og det som er dårlig, mellom det gode og det onde, mellom det fornemme og det vulgære osv. – men vurderingene er ikke de samme (Bourdieu, 1995, s. 37).

Friluftslivsforsker Bjørn Tordsson mener at Bourdieus teori impliserer at i et samfunn som ikke preges av store økonomiske forskjeller vil spørsmålet om god smak bli desto viktigere, som «en siste barriere mellom sosiale grupper» (Tordsson, 2010, s. 270).

Bourdieu var opptatt av hvordan makt og dominans etablereres i samfunnet, og hvordan de skjulte mekanismene fungerer i kampen om hegemoni. Trass i at Bourdieus teori henvender seg til det mer klassesdelte franske samfunnet, fant jeg hans teori relevant å benytte i analysen. Jeg anvender Bourdieus teori om kapitalformene, habitus og sosiale felt, for å analysere aktørenes ulike roller og maktposisjoner: turistverten, sauebonden, politisk og administrativt nivå i kommune og fylkeskommune, fjelloppsynsmann, DNT og DNTs oppsynsmann på Gråhøgdbu.

¹¹ Det franske ordet *distinction* har flere betydninger: *forskjell/skille* og *distingvert/fornemhet* – en måte å skille seg fra andre på. Det kan også bety *utmerkelse/hedersbevisning*.

5 Analyse

Debatten rundt Gråhøgdbu startet med plassering og bygging i 1967, og vedvarte frem til stenging og nedlegging av hytta i 2020, og flytting til Maihaugen i 2021. DNT-arkivet om Gråhøgdbu omhandler saksmessig i størst omfang prosessen rundt etablering av selvbetjeningshytta Gråhøgdbu i 1967, og i noe mindre grad prosessen som førte til stenging og flytting av hytta.¹²

Innholdet i debatten har endret seg underveis, men bygger på de samme temaene både i 1967 og fram mot 2020. Diskusjonene dreier seg om eksistensen til selve hytta, men det er likevel et mer underordnet tema. Hoveddiskusjonen dreier seg om villreinen, og hvor stor grad av hensyntagen denne arten skulle få. Analysen omhandler hvilke natursyn som blir dominerende og får betydning i kampen om naturen på Venabygdsfjellet. Analysen er delt inn ulike kapitler: kapittel 5.1 og 5.2 omhandler etablering og stenging av Gråhøgdbu, og kapittel 5.3 er en diskursanalyse.

Først går jeg gjennom DNT-arkivet og skriver historien om etableringen i 1967 ut fra dette materialet. Deretter tar jeg for meg arkivmaterialet som omhandler prosessen fram mot stenging i 2020 og vedtak om flytting. Jeg velger derfor å gruppere dette materialet i to tidsbolker, 1967 og 2020.

5.1 Etablering av Gråhøgdbu i 1967

I DNT-arkivet (Den Norske Turistforening, 1967-1968) starter historia om Gråhøgdbu med et brev datert 30. januar 1967. Det er en søknad om lån adressert til Det Kongelige Sosialdepartement fra DNT. I brevet kommer det fram at DNT ønsket å bygge en tredje hytte på Venabygdsfjellet, Gråhøgdbu, som skulle ligge i statsalmenningen i terrenget mellom Eldåbu og Breitjønnbu. En orientering om byggeplanene var gitt året før, og planlagt ferdigstilling var i juli 1967 (DNT til Sosialdepartementet, 30. januar 1967).

¹² Når jeg bruker begrepet *flytting*, så dreier det seg om to ting: Det ene er flytting av DNT-hytta fra høyfjellsområdet innunder Gråhøgden, ned til foten av Veslefjellet hvor ny hytte åpnet i november 2019. Det andre er flytting av hytta Gråhøgdbu fra Venabygdsfjellet til friluftsmuseet Maihaugen på Lillehammer. Begrepet flytting om Gråhøgdbu blir derfor brukt i begge disse sammenhengene, men i størst grad knyttet til flytting av DNT-hytta fram på fjellet til Veslefjellet.

I april sendte den lokale interesseorganisasjonen for jegere og fiskere, Ringebu jeger- og fiskerforening (RJFF), et brev til Den Norske Turistforening der de protesterte mot byggeplanene. Gjenpart av brevet ble sendt til Direktoratet for statens skoger (DSS) og Norges jeger- og fiskerforbund (NJFF):

Ringebu jeger- og fiskerforening vil med dette på det kraftigste protestere mot turistforeningens planer om å føre opp et hyttebygg i N. Gråhøgda, Ringebu. Man finner det ytterst beklagelig at turistforeningen – uten hensyn til lokale interesser – fører opp hytter i høyfjellets uberørte områder, samtidig som dette er et av Ringebufjellets fineste beitetrekk – og jaktterreng for villrein.

Brevet kommenterer også den uheldige plasseringen til DNT-hytta Breitjønnebu som ble oppført lenger sør på Ringebufjellet året før.

Hytta ... er plassert i et område hvor villreinen har sitt vanligste trekk mellom Øyerfjellene og Rondane. Den ansees [sic] å bli til ubotelig skade for den framtidige villreinstamme i Ringebufjellene ... Ringebu jeger- og fiskerforening finner forholdene såvidt alvorlige at turistforeningens hytteplasseringer i høyfjellet er brakt inn på fylkestinget for jeger- og fiskeforeninger i Oppland (Ringebu JFF til DNT, 4. april 1967).

Dette er første gang at hensynet til villreinen blir nevnt i arkivmaterialet i forbindelse med etablering av Gråhøgdbu. RJFF varsler i brevet at de vil ta opp saken med Ringebu bygningsråd, Ringebu fjellstyre, Ringebu viltnemnd og Ringebu friluftsnemnd for å fremme en eventuell felles protest mot hyttas plassering. RJFF avslutter brevet med å gjøre turistforeningen oppmerksom på at det finnes mange muligheter for en annen plassering av hytta som ikke vil skape konflikter «av noen art». Slik signaliserer Jeger- og fiskerforeningen at de ikke er motstandere av turistforeningens aktivitet, men at de er redd hytta vil forstyrre villreinen og bidra til å skremme den vekk fra området.

Da Ringebu friluftsnemnd henvendte seg til DNT om «Turistforeningens hytter i Ringebufjellet», hadde de en litt annen innfallsvinkel til DNTs byggeplaner. De støtter bygging av hytter for overnatting i fjellet, men kommenterer at plasseringen er uheldig av estetiske årsaker (Ringebu friluftsnemnd til DNT, 5. april 1967). Friluftsnemnda nevner ikke villreinen som en faktor i argumentasjonen mot oppføring av Gråhøgdbu i sitt brev til DNT, men påpeker at: «Friluftsnemnda mener at plassering av slike hytter også bør godkjennes av lokale myndigheter likesåvel som andre hytter». Friluftsnemndenes primæroppgave, nedfelt i *Lov om friluftslivet* fra 1957, var å fremme

friluftsmål og tilrettelegge for friluftslivet. Dette formålet kommer frem i brevet fra Ringebu friluftsnemnd.

Villreinen – en lokal interesse

DNT responderte i et brev til Ringebu jeger- og fiskeforening:

DNT finner det beklagelig hvis oppførselen av foreningens hytter i Ringebufjellet fører til vanskeligheter for de lokale interesser. Foreningen har her som ellers hvor den oppfører turisthytter henvendt seg til grunneier, i dette tilfellet Staten, representert ved Direktoratet for statens skoger. Tillatelse til oppføring av hyttene er godkjent av Direktoratet med hvem det også er inngått festekontrakter (DNT til RJFF, 14. april 1967).

Gjenpart gikk til DSS og Ringebu friluftsnemnd, og til friluftsnemndas forslag om å bygge ved eksisterende veg, var svaret at dette lå utenfor DNTs virksomhet, siden «DNT's oppgave er å ivareta friluftslivet, spesielt fotturistenes interesser». Og fotturistenes interesser var å kunne bevege seg i naturen under tilrettelagte og betryggende forhold, som ga rom for naturopplevelser og rekreasjon.

Bekymringen for ødeleggelse av uberørt natur og villreinenens beite- og jaktterreng, som ble fremhevet i brevet fra Ringebu jeger- og fiskerforening, synes å sammenfattes i begrepet «lokale interesser» i DNTs brev. At villreinen ble vurdert som en lokal interesse, kan forstås slik at DNT så på villreinen som en jaktressurs for lokalbefolkningen, men ikke en naturressurs de trengte å ta hensyn til. Informasjon om at staten, representert ved DSS, hadde godkjent bygging og inngått festekontrakt med DNT tilsier at heller ikke de delte denne bekymringen.

Flere lokale lag støttet opp om protestene mot oppføring av DNT-hytta Gråhøgdbu. I brev til DNT protesterer Ringebu fjellstyre på det kraftigste mot både fremgangsmåte og plassering av DNTs hytter. Fjellstyret ber i samme brev om at Direktoratet må sørge for befaring der fjellstyret er representert, før videre arbeider kan igangsettes (Ringebu fjellstyre til DNT, 10. mai 1967). Allerede her protesteres det ikke bare mot plassering, men også mot prosessen. Gudbrandsdal Fylkeslag av NJFF kommenterer også samarbeidsformen i brev til DSS: «Fylkeslaget anser det for meget beklagelig at manglende samarbeide med de lokale instanser kan føre til slike uheldige forhold» (Gudbrandsdal Fylkeslag av NJFF til DSS, 9. mai 1967).

Initiativtager til opprettelsen av Rondane nasjonalpark, Normann Heitkøtter, engasjerte seg også i saken om Gråhøgdbu, og uttaler seg på vegne av Arbeidsutvalget for Rondane.¹³ I brev til DNT taler han igjen tydelig villreinen sak:

Fjellstyrene har satt ned et arbeidsutvalg for å ta seg av problemer med villreinen i Rondane ... Den økte turisttrafikken betyr dessverre et ekstra press på villreinen. De får ikke den nødvendige ro. Utvalget ber derfor om at Den Norske Turistforening ved planlegging av nye hytter, nye ruter m.v. søker kontakt med lokale og faglige instanser, slik at ekstra uheldige situasjoner kan undgås for reinbestanden (Arbeidsutvalget for Rondane til DNT, 22. juni 1967).

Heitkøtter var bekymret for konsekvensene en utbygging ville få for villreinen, og tilla lokale instanser fagkompetansen om villreinen i Rondane. I forbindelse med opprettelsen av Rondane nasjonalpark, var det stor uenighet mellom Heitkøtter og DNT om hensyntagen til villreinen (se over, s. 22). Det er nærliggende å tro at Heitkøtter uttaler seg i brevet med denne erfaringen i bakhodet.

Etter tomtebefaring gjennomført 22. og 24. juni, ble ny tomt til Gråhøgdbu funnet ca. 900 m. nedenfor den som DNT tok ut. I noe som synes å være et internt notat, stiller DNT spørsmål om flyttingen vil utgjøre en forskjell, og støtter seg på «en lokalkjent» som har uttalt at:

[...] han ikke kunne se det ville gjøre noen forskjell hvorvidt hytta ble flyttet de 8-900 m. I forhold til reinstrekket vil det bli det samme ... Han var enig i at den vesentligste trafikken på hytta nok ville bli i påsken og i tiden før og etter påske, og dette hadde ingen betydning for reinen (Notat DNT ved TL/ET, 26. juni 1967).

DNT og den lokalkjente syntes altså å «være enige i» at hytta ikke vil utgjøre noe problem for villreinen, og DNT virket fornøyd med resultatet i og med utsagnet «i dag er det faktisk ikke annet enn spørsmålet om reinen som kan bli bestemmende for hyttetomten». Utsagnet kan tolkes enten som forundring over at reinen var en faktor å ta hensyn til i etableringsprosessen vedrørende Gråhøgdbu, eller forundring over at andre hindringer synes å være borte. Ordfører i Ringebru støttet DNTs planer om bygging, og stilte seg, ifølge notatet, ikke bak protestene som kom mot hytta og tomteplasseringen.

¹³ Arbeidsutvalget for Rondane var det første villreinutvalget i Rondane, etablert i 1967 (Bergseng, 1997, s. 111). Arbeidsutvalget besto av tre personer som fjellstyrene hadde satt ned, og medlemmene i utvalget var fra Sel-, Dovre- og Ringebru fjellstyre.

Ringebu jeger- og fiskerforening synes ikke at befaringen foretatt 24. juni ga et tilfredsstillende resultat, og melder til DNT at «Fjellstyret oppnevner derfor et sakkyndig utvalg, som skal foreta den nødvendige befaring og avgi sin uttalelse». RJFF understreker igjen hvor viktig de anser villreinen for å være:

Når vi i Rondaneregionen og sydover mot Øyer-Ringsakerfjellet har en i internasjonal målestokk så eksklusiv dyreart som villreinen, finner vi det, både av lokale og nasjonale hensyn riktig å medvirke til at de nødvendige forholdsregler blir tatt for artens fortsatte bestående ... Det er ... å beklage at de nødvendige lokale- og faglige instanser ikke kom inn i bildet på et tidligere tidspunkt (RJFF til DNT, 28. juni 1967).

RJFF savner en faglig vurdering av konsekvensene for villreinen. De ønsker å støtte seg på et fagkyndig utvalg, og beklager at ikke en slik instans kunne ha vurdert situasjonen på et tidligere tidspunkt. RJFF definerer villreinen som «en eksklusiv dyreart» også i et internasjonalt perspektiv. Det er nærliggende å tolke RJFF dithen at de ser på villreinen i hovedsak med et nytteblikk, som jeger- og fiskerforening. Samtidig kan ordet eksklusiv tolkes dithen at RJFF vurderer villreinen å være en unik art i et internasjonalt perspektiv. Slik tillegger de reinen større verdi enn kun økonomisk verdi.

Konfliktnivået øker

I DNTs svarbrev til Arbeidsutvalget for Rondane v/Heitkøtter synes temperaturen i ordlyden å ha gått opp et hakk (DNT til Arbeidsutvalget for Rondane, 3. juli 1967). I et noe arrogant svar skriver DNT at «Vi har ... merket oss hvem som sitter i dette arbeidsutvalg». Å fokusere på person i stedet for sak, kan tolkes som et forsøk på hersketeknikk. Forsøker DNT å desavuere Heitkøtters kompetanse og arbeidsutvalgets rolle som fagorgan? Heitkøtter bruker benevnelsen «faglig instans» om arbeidsutvalget (Arbeidsutvalget for Rondane til DNT, 22.06.67), og arbeidsutvalget omtales av Ringebu jeger og fiskerforening som «sakkyndig utvalg» (Ringebu jeger- og fiskerforening til DNT, 28.06.67). DNT bruker ikke dette fagbegrepet om utvalget, men henviser til «interesserte lokale foreninger i Ringebu». Dette kan tolkes som et forsøk på å forringe det lokale engasjementet gjennom å ignorere dem som part i saken.

Som vi tidligere har meddelt de interesserte lokale foreninger i Ringebu, må vi påny fremheve at Den Norske Turistforening først og fremst må henvende seg til grunneieren for statsalmenningen representert ved Direktoratet for statens skoger og skogforvalteren. Etter vårt skjønn må det bli denne institusjonen som forelegger saker av denne art for

fjellstyrene som innhenter de nødvendige opplysninger fra de øvrige lokale interesser (DNT til Arbeidsutvalget for Rondane, 3. juli 1967).

DNT fraskriver seg ansvar i plasseringsdiskusjonen ved å henvise saken til å være en sak mellom grunneier og fjellstyrene. DNT foretar også en dobbel understreking av sitt poeng. Dette fremstiller mottakeren som en som ikke har fattet budskapet, og trenger repetisjon. I tillegg understreker de at adressaten bare er en interessert lokal forening, mens DNT forholder seg til tunge institusjoner som grunneier staten, representert ved Direktoratet for statens skoger og skogforvalter.

I det interne notatet fra 26. juni, omtaler DNT protestene de har fått på følgende måte:

DNT har jo fått protest fra Fjellstyret, fra Jeger- og fiskerforeningen og fra Friluftsnemnda. Vi har fått en følelse av at det er Lien som står bak samtlige av disse protester og at det er en enkelt manns verk. På den annen side kan vi vel ikke annet enn gå ut fra at vi har med de forann nevnte [sic] organisasjoner å gjøre, siden protestene er sendt i deres navn og undertegnet av de rette vedkommende (Notat DNT ved TL/ET 26. juni 1967).

Her fremmer DNT påstander og insinuasjoner og underestimerer seriøsiteten hos foreningene ved å utpeke én syndebukk. DNT har definisjonsmakten. I brev til DSS (DNT til DSS, 3. juli 1967) skriver DNT at «Som det fremgår av dette brev skal Fjellstyret nå ha oppnevnt et fagkyndig utvalg som på ny skal foreta nødvendig befarings». Ordvalget tilsier at de ikke tar fjellstyret seriøst. Det understreker de avslutningsvis i brevet med ordlyden: «vi gjør ikke mer med saken før iallfall vi har hørt videre fra Direktoratet for Statens Skoger». DNT konkluderer dermed med at de ikke tar hensyn til de lokale aktørenes innspill om faglig vurdering av villreinsituasjonen. DNT forholder seg til Direktoratet som den sakkyndige part i etableringsprosessen. Villrein blir ikke nevnt i brevet.

Da Normann Heitkøtter sendte et svarbrev til DNT, på vegne av Arbeidsutvalget, understreker han at selv om DSS representerte grunneierretten, var det fjellstyret som representerte bruksretten. Han er villreins fanebærer, og tar igjen opp viktigheten av villreinen som naturart å ta vare på:

Villreinen er en bruksrett, som dette arbeidsutvalget er satt ned for å ta vare på. Villreinen er videre en naturherlighet som alle må ta vare på (Heitkøtter til DNT, 4. juli 1967).

Begrepet *naturherlighet* dekker et spekter av verdier, som ingen av de andre aktørene bruker om villreinen. Heitkøtter har jobbet tett med villreinen i mange år som fjelloppsynsmann i Sel, og i forbindelse med opprettelsen av Rondane nasjonalpark. I prosessen med opprettelsen av nasjonalparken opplevde han at det nasjonale nivået langt på veg bortprioriterte hensynet til

villreinen som årsak til opprettelse. Her kommuniserer han igjen viktigheten av å ta vare på arten fordi den har verdi i seg selv. I Heitkøtters utsagn ligger også en definering av ansvar. Han ser det som alles ansvar å ta vare på den naturverdien som villreinen utgjør. Slik definerer han villreinen som et nasjonalt anliggende, og mye mer enn en lokal interesse.

DNTs manglende stillingtagen til villreinproblematikken på Venabygdsfjellet, framkommer også i et notat fra Helberg (antatt Claus Helberg) til Toralf Lyng (Notat fra Helberg til Lyng, 13. juli 1967). Notatet er festet på et brev fra Heitkøtter, som er kritisk til rutevalget mellom Eldåbu og Rondvassbu (Heitkøtter til DNT, 11. juli 1967). Uttalelsen «Dette blir jo stadig mere vanskelig» indikerer irritasjon over Heitkøtters engasjement. DNT anfører i notatet at de allerede hadde fått tilatelse til denne ruten, men at ting nå, plutselig, har endret seg: «Og nå heter det seg at ruten er uheldig lagt og at den må legges om hvis det skal bli villrein sørover» (Notat fra Helberg til Lyng, 13.juli 1967).

I et svarbrev til DNT 10. juli uttaler DSS at de ikke kjenner til oppnevningen av et sakkyndig utvalg. De skriver at både fjellstyret, skoginspektøren, skogforvalteren i Gudbrandsdal og DNT på befaring den 22. juni ble enige om å flytte tomten 800 – 1000 m. nordvestover. De kjenner ikke til videre uenighet knyttet til befaringen 24. juni, og forholder seg til avtalen inngått 22. juni. De avslutter med «Det er således intet å gjøre i sakens anledning» (DSS til DNT, 10. juli 1967).

Direktoratet berører ikke villreinen i sin tilbakemelding, men forholder seg kun til tomtespørsmålet. De utelukker videre behandling av tomtespørsmålet, og konklusjonen kan også tolkes som en avfeiring av villreinproblematikken. Her er det statens forvaltningsorgan som uttaler seg i kraft av sitt nasjonale mandat, med en forventning om at deres konklusjon blir stående. Samme forventning uttrykkes i et senere brev til RJFF:

Turistforeningen har kontrakter på de 2 tomtene og hyttene er oppført. Skulle det være noen bruksberettiget som mener at disponeringen av omhandlede tomter er til særlig skade eller ulempe, må vedkommede i tilfelle gå til sak (DSS til RJFF, 28. oktober 1967).

DNT og DSS innrømmer imidlertid at feil har blitt begått i saksgangen vedrørende Gråhøgdbu. Direktoratet påpeker at det ikke finnes lovbestemmelser om fremgangsmåte ved statens bortfesting av hyttetomter i statsalmenninger, men at Direktoratet har den praksis å forelegge spørsmål om bortfesting av hyttetomter for fjellstyret. Ved en feil ble ikke dette gjort. Dette

beklages, men DSS mener forholdet til både fjellstyret og bygningsrådet er avklart (DSS til RJFF, 28. oktober 1967).

Gråhøgdbu blir bygd

DNT satte igang grunnmurarbeid på Gråhøgdbu allerede i 1966, før arbeidet ble stoppet på grunn av innkomne protester. Etter befaring ble materialene flyttet til ny tomt og reist der. Brevet er skrevet 20. juli, og avsluttes med informasjon om at bygget på det nærmeste nå står ferdig (DNT til Ringeby bygningsråd, 20. juli 1967).

DSS orienterte DNT om Ringeby fjellstyres og Ringeby bygningsråds behandling av saken, og utskrifter av behandlingene deres ligger som vedlegg til brevet:

Fjellstyret finner ikke å kunne gå tilbake på tidligere inngåtte avtale om plasering [sic] av Turistforeningens hytte i Gråhøgda (Utskrift av Ringeby fjellstyres møtebok, 29. august 1967).

I utskriften fra møteboka til Ringeby bygningsråd er ordlyden:

Byggemelding ble satt i gang før bygningsloven ble gjort gjeldende. Hytten finnes ikke å være i strid med de hytteplaner bygningsrådet har gått inn for (Utskrift av møtebok for Ringeby bygningsråd, sak 138/1967).

Disse uttalelsene signaliserer resignasjon. De opponerende parter har gitt opp videre protest mot oppføring av Gråhøgdbu. Hytta ble bygd ferdig, og tok imot sine første besøkende i august i 1967 ifølge hyttas besøksprotokoller.

Bygging av Gråhøgdbu medførte økt oppmerksomhet på DNTs aktivitet på Venabygdsfjellet, og på villreinen. 12. november 1968 skrev en Roald Smestad et innlegg i VG med overskriften: «Taler DNT's Lyng med to tunger?» Denne avisartikkelen er klippet ut og ligger ved som en del av DNTs arkivmateriale. I avisartikkelen brukes formuleringen «ukontrollert hyttebygging» som artikkelforfatteren mener skjemmer et helhetsinntrykk, som før Gråhøgdbu var dominert av «uberørt fjell og vidder». For å eliminere skadevirkningen burde hytta vært plassert ved allerede eksisterende bebyggelse skriver Smestad. Som sauegjeter i Ringebufjellet hadde han observert et stort antall besøkende på hytta. Han skriver at «Mange er av denne grunn redd for at villreintrekket skal bli forstyrret – man er svært interessert i å få en større, fast villreinstamme i disse traktene igjen» (Utklipp fra VG, 12. november 1968).

Avisinnlegget viser at engasjementet for villreinen favnet bredere enn en snever fagkrets.

Generalsekretær Toralf Lyng svarte på kritikken:

DNT ... er i alminnelighet ikke interessert i hyttebygg ved offentlig vei DNT's oppgave er først og fremst å bygge hytter der det ikke kan lønne seg for private. Det er meningen med disse hytter å trekke turisten vekk fra veien og inn i fjellet. Det er friluftslivet DNT står for – ikke økonomisk turisme (VG-innlegg av T. Lyng, 19. november 1968).

Nok en gang svarer ikke DNT på bekymringen for villreinen. Det er kritikk mot plassering av hytta ut fra friluftslivets estetiske perspektiv som DNT svarer på. For ikke å skape unødig irritasjon gikk DNT med på å flytte hyttetomta 800 – 1000 m nordvestover. DNT påpeker at hytta er godkjent av Ringeby bygningsnemnd, men at DNT ikke er fornøyd med hyttas nye plassering i terrenget. De mener hytta ble «alt for dominerende» (VG-innlegg av T. Lyng, 19. november 1968).

I brevkorrespondansen om Gråhøgdbu avtegnes DNTs sosiokulturelle virkelighetsforståelse. DNT representerte tradisjonelle verdier og holdninger med høy status. De ble ansett, og ikke minst anså seg selv, som naturens beste venn. DNT så naturen primært som en arena for å bedrive tradisjonelt friluftsliv, og så formodentlig ikke sin virksomhet som skadelig for naturen eller forstyrrende for villreinen. I de store fjellområdene var det relativt få brukere av DNT-hyttene, og disse bedrev et skånsomt friluftsliv. Friluftslivet trumfet økologiske hensyn ved etableringen av Gråhøgdbu. Det viser en holdning til villreinen som antagelig var representativ på denne tiden. Villreinen ble vurdert å være i hovedsak en lokal jaktinteresse, mens friluftslivet derimot ivaretok almenhetens behov.

De lokale aktørene gir uttrykk for et delvis nytteorientert syn på naturen, og ser villreinen både som lokal tradisjonsbærer og jaktressurs. De målbærer omfattende erfaringsbasert kunnskap om villreinen, og fagkompetansen blir definert å eksistere lokalt, ikke nasjonalt. De lokale aktørene påpeker villreinens verdi. Heitkøtter drar verdiperspektivet lenger og kaller villreinen en naturherlighet som alle har et ansvar for å ta vare på. Slik vurderes de lokale, med Heitkøtter i spissen, å ha et biosentrisk natursyn ved å påpeke villreinens egenverdi, mens DNT forfekter et mer antroposentrisk syn der naturen har bruksverdi som arena for det opplevelsesbaserte friluftslivet.

5.2 Stenging av Gråhøgdbu i 2020

Ny sikringshytte på Gråhøgdbu skaper konflikt

Arkivmaterialet som omhandler stenging av Gråhøgdbu starter i 2004 (Den Norske Turistforening, 2004-2020). Da DNT Oslo og Omegn (DNT OO) i 2004 sendte «søknad om tillatelse til tiltak» til Ringebu kommune og ba om tillatelse til å bygge ny sikringshytte på Gråhøgdbu, var det ikke første gang. I brevet referer DNT OO til at de tidligere har sendt byggesøknad, men at denne hadde blitt «avslått av forvaltningsmyndighetene og det ble av dem foreslått at det skulle opprettes en arbeidsgruppe som skulle se på muligheter for plassering av ny hytte og nytt rutenett». Det går ikke fram av brevet hvem «forvaltningsmyndighetene» er, men det refereres til at arbeidet ikke har resultert i et alternativ. DNT OO søkte derfor på nytt for å tilfredstille kravet i henhold til bygningsloven (DNT OO til Ringebu kommune, 08. september 2004). I svaret fra kommunen er hensyntagen til villreinen vektlagt i en helt annen grad enn i 1967:

Området turisthytta ligger i er å betrakte som veldig sårbart i forhold til villreinen og dens leveområde. Området er LNF1-område i arealdelen i kommuneplanen og ligger i leveområdet for villrein i fylkesdelplan for Rondane. Det er derfor nødvendig med ganske omfattende høring av berørte faginstanser iht. lovverket i slike saker. Saken må høres hos; Fylkesmannens miljøvernavdeling (som dere har sendt kopi til), men også i tillegg til; Villreinnemnda for Rondane, Planrådet for villrein i Rondane, Villreinutvalget for Rondane Sør samt fylkesmannens planavdeling og kulturavdeling (Ringebu kommune til DNT OO, 22. september 2004).

Kommunen synliggjør i brevet at det er etablert en rekke faginstanser og et lovverk som kommunen må forholde seg til i spørsmål som berører villreinen. DNT OO har ikke kontaktet de spesifikke fagorganene i denne saken, med unntak av Fylkesmannens miljøvernavdeling. Større kunnskap om villreinen er også tydelig i ordvalget «sårbart i forhold til villreinen og dens leveområde». Et planverk har kommet på plass og definerer arealet ut fra villreinhensynet (Andersen & Hustad, 2004). Samlet sett dokumenterer dette en helt annen tilnærming til problematikken enn tilfellet var i 1967.

DNT forholder seg også til kommunen på en annen måte enn i 1967. Det lokale nivået er inkludert på et tidlig tidspunkt, og tilnærmingen er annerledes. Datoen på søknadsbrevet til Ringebu kommune er 8. september, mens kopier av søknadsbrevet er sendt Statsskog og Fylkesmannen i Oppland 9. september (DNT OO til Statsskog SF, 09. september 2004, DNT OO til Fylkesmannen i

Oppland, 9. september 2004). Det er derfor rimelig å anta at det er søknaden til Ringebu kommune som er hovedsøknaden. Statskog ber om Ringebu fjellstyres uttalelse i saken 10. november, og beklager at saken har ligget lenge hos dem (Statskog til Ringebu fjellstyre, 10. november 2004). Dette vitner om en respektfull tone i brevet fra Statskog, og en annen holdning enn i 1967.

Oppland fylkeskommune viser i sitt brev til kommunen til Planrådet for villrein i Rondane sin vurdering av saken, og fraråder bygging. Samtidig tilrår de at arbeidet med å finne alternativ lokalisering for Gråhøgdbu intensiveres. Vurderingen var at trass i et åpenbart behov for sikringsbu, var det sannsynlig at en slik oppføring ville vanskeliggjøre flytting av Gråhøgdbu ytterligere (Oppland fylkeskommune til Ringebu kommune, 03. desember 2004).

Da Ringebu kommune sendte sitt svarbrev til DNT viste de til de berørte instansene, og konkluderer med at «Ut ifra innspillene å dømme, anser vi det som lite sannsynlig at vi kan gå inn for en planmessig positiv behandling av tiltaket (Ringebu kommune til DNT OO, 11. februar 2005).

I Ringebu fjellstyre sitt svarbrev til Statskog informeres det om at vedtak er fattet ut ifra en totalvurdering: «med hovedvekt på hensynet til villreinen, så er det selve lokaliseringen av Gråhøgdbu som utgjør det største problemet». Fjellstyret motsetter seg bygging av ny sikringsbu og ber om at en alternativ lokalisering prioriteres.

I brevet kommuniserer fjellstyret hvilket ansvar Norge nå har fått for villreinen i Rondane:

[...] vi har et internasjonalt ansvar og en forpliktelse i forhold til å ivareta villreinstammen i Rondane Sør, som sammen med villreinen i Rondane Nord og Snøhetta utgjør den siste rest av den genetisk rene villreinbestanden i Europa (Ringebu fjellstyre til Statskog, 16. mars 2005).

Villreinen anerkjennes som unik naturressurs. Dette har ført til en internasjonal forpliktelse nedfelt i konvensjoner, og arten og dens arealbehov på Venabygdsfjellet ivaretas av lovverk og regionalplaner. Denne endringen har skjedd i perioden fra 1967 til 2005, og gir motstanderne av byggeaktivitet betraktelig større tyngde i diskusjonene om arealbruken. Statskog refererer til uttalelsene fra Ringebu kommune og Ringebu fjellstyre i sitt svar til DNT OO, og konkluderer derfor med at flytting av Gråhøgdbu er den mest realiserbare løsningen (Statskog til DNT, 30. mars 2005).

Opptakt til flytting

Da DNT OO sendte ny søknad til Statskog i 2009, gjaldt søknaden tillatelse til mindre omfattende byggearbeider på allerede eksisterende sikringsbu.

[...] vi [ønsker] en midlertidig løsning som ivaretar den sikkerheten for overnattende som kreves i Teknisk Forskrift ... Løsningen er ... rimelig og enkel ... i fall en framtidig løsning ender med flytting av anlegget (DNT OO til Statskog, 28. september 2009).

DNT OO åpner her opp for at en framtidig løsning kan være å flytte anlegget, men siden et tilfredsstillende alternativ ikke er funnet må de ivareta sikkerheten på eksisterende løsning. I brevet vises det til at tidligere søknader om oppføring av sikringsbu har blitt avslått «med henvisning til antatte negative konsekvenser for villreinen i området». Ordet «antatt» kan tolkes å være bærer av en viss skepsis til påstanden om negative konsekvenser for villreinen. Det kan også tolkes som en reservasjon til utsagnet, noe som er forståelig på grunn av manglende kunnskap om eventuelle negative konsekvenser en ny sikringsbu ville fått for villreinen.

Statskog ba igjen om Ringebu fjellstyres uttalelse i saken (Statskog til Ringebu fjellstyre, 09.oktober 2009), og Ringebu fjellstyre godkjente tiltaket med begrunnelsen at de «kan ikke se at omsøkte tiltak vil ha ytterligere negativ effekt for villreinen i dens leveområde». De avslutter sitt brev med at partene må komme sammen for å få flyttet anlegget og tilhørende stier vekk fra villreinens leveområde (Ringebu fjellstyre til Statskog 02. november 2009). Grunneier Statsskog ga DNT OO sin tillatelse til det planlagte byggearbeidet, og støttet fjellstyret i at arbeidet med flytting av bua burde gjenopptas (Statskog til DNT OO, 10. november 2009).

Statskogs håndtering av saken vitner om en mer respektfull holdning til fjellstyret som faginstans enn tidligere. Dette har antagelig sammenheng med en økt nasjonal oppmerksomhet på villreinen. Flere forskningsrapporter utover på 2000-tallet medførte mer kunnskap og et sterkere politisk engasjement for villreinen (se over s.25). Dette synliggjør en nasjonal dugnadsinnsats for villreinen på 2000-tallet.

DNT OO meldte Ringebu kommune om planene, men på grunn av «tiltakets beskjedne omfang og grunneiers tillatelse sender vi saken [kun] som melding til Ringebu kommune» (DNT OO til Ringebu kommune 16. november 2009). Her ser vi også større respekt overfor motparten enn hva tilfellet var i 1967. DNT OO meddelte at oppdraget skulle gjennomføres i 2010 (DNT OO til Arild Hemli, 29.

mars 2010), men først i 2013 ble ferdigattest for tiltaket sendt DNT pr epost (Utskrift av epost, Ringebu kommune til DNT OO, 05. februar 2013).

Hensynet til villreinen gjennomsyrrer all kommunikasjon om byggeaktivitet på Gråhøgdbu i denne innledende runden til stenging og flytting av DNT-hytta.

Flytteprosessen

DNT-arkivet hopper frem til november 2016 før ny brevaktivitet vitner om ytterligere bevegelse i saken. Oppland fylkeskommune sendte da DNT OO en «invitasjon til et samarbeid om flytting av DNT-hytta Gråhøgdbu på Venabygdsfjellet i Ringebu kommune». Brevet viser til *Regional plan for Rondane – Sølnekletten* (2013), og forteller at hensikten med planen var å sikre villreinen tilstrekkelig leveområde, og balansere villreinhensynet med hensynet til lokal verdiskaping og utvikling. Til planen ble det vedtatt et handlingsprogram med forslag til tiltak:

Flytting ... ble igjen aktualisert i forbindelse med utarbeidelsen av den regionale planen og forsterket i et forskningsprosjekt på villrein og ferdsel gjennomført fra 2009 til 2014. Sluttrapporten ... «Villrein og ferdsel i Rondane» ... peker på Venabygdsfjellet i Ringebu som et av de mest kritiske områdene for villreinen i Rondane-sør som trekkområde mellom vinterbeiter i Vulufjellområdet og sommerbeiter i sør. Flytting av Gråhøgdbu nærmere fritidsbebyggelsen ... vil være et viktig bidrag til å redusere ferdselen i de mest sårbare høyfjellsområdene (Oppland fylkeskommune til DNT OO, 14. november 2016).

Et oppstartmøte ble gjennomført med berørte parter, og en arbeidsgruppe skulle jobbe videre med saken.¹⁴ Konklusjonen ble: «det beste (og eneste) alternativet er å flytte Gråhøgdbu vestover og rive den eksisterende hytta». I brevet listes DNT OOs vilkår for flytting av hytta opp. Det første vilkåret gikk på kostnadsfordelingen, det andre var at «ruta sørover fra Eldåbu må være en «høyfjellsrute» dvs. at dagens trase fra Eldåbu til Spidsbergseter ikke kan bli eneste trase mellom hyttene». DNT OOs tredje vilkår var oppgradering av Eldåbu og Jammerdalsbu for å «bli mer i tida», og det fjerde var at ««Nye Gråhøgdbu» må bli større enn dagens hytte». Oppland fylkeskommune kunne ikke innfri DNT OOs krav, men skriver at «Vi håper DNT Oslo og Omegn vil være med på å

¹⁴ De som deltok i oppstartsmøtet var Den Norske Turistforening, Ringebu kommune, Sør-Fron kommune, Ringebu fjellstyre, Statskog, Miljødirektoratet, Villreinnemnda, Fylkesannen i Oppland, Statens vegvesen og nasjonalparkforvalter i Rondane – Dovre nasjonalpark. Hedmark og Oppland fylkeskommuner inviterte til møtet.

bedre forholdene for villreinen på Venabygdsfjellet og fortsatt er positive til å flytte Gråhøgdbu» (Oppland fylkeskommune til DNT OO, 14. november 2016). DNT OO svarer at:

DNT Oslo og Omegn har tidligere signalisert at vi kan vurdere å flytte Gråhøgdbu, og dette holder vi fast ved. Finner vi fram til løsninger på finansiering, trase for nye stier og utforming av «nye Gråhøgdbu» mv. ligger det til rette for at Gråhøgdbu kan flyttes (DNT OO til Oppland fylkeskommune, 21. desember 2016).

DNT OO trekker i brevet fram at Friluftsmeldingen, som er behandlet i Stortinget, ga «klare føringer på at en ønsker at friluftslivet skal utvikles».¹⁵ DNT OO mener at en løsning som ivaretar helheten i «vårt tilbud», vil følge opp intensjonen i Friluftsmeldingen. Videre stiller DNT OO seg forstående til at det er krevende med flere hensyn og problemstillinger, men mener «dette er løsbart». DNT OO stiller krav på friluftslivets vegne for å bli med på flytteprosessen, men ytrer større forståelse for problemstillingen. I brevet fra Oppland fylkeskommune omtales DNT OO som deltagende i prosessen fra starten av, og «har vært positiv til flytting så langt» (Oppland fylkeskommune til DNT Oslo og Omegn, 14. november 2016). Hvordan disse vilkårene ble fulgt opp sier ikke arkivmaterialet noe om. En intensjonsavtale om tomt mellom DNT OO og grunneier Forrestad til ny selvbetjent hytte, ligger i arkivet, signert 17. august 2017. Der er aktuell tomteplassering ved Vesletjønnet i Ringebu markert inn på kart. Tomten er på ca 2 da (Intensjonsavtale, 17. august 2018). En festekontrakt er signert 10. april 2019 mellom grunneier Forrestad og DNT Oslo og Omegn, og gjelder for en festetid på 40 år (Festekontrakt, 10. april 2019). «Avtale om flytting av Gråhøgdbu til Maihaugen» er det siste dokumentet i DNT-arkivet om Gråhøgdbu. Avtalen er signert av DNT Oslo og Omegn og Stiftelsen Lillehammer museum (SLM). Avtalens §1 er viet bakgrunnen:

Gråhøgdbu på Venabygdsfjellet skal rives på grunn av hensyn til villrein. Ny turisthytte bygges som erstatning på ny tomt og er åpnet høsten 2019. DNT Oslo og Omegn og DNT Lillehammer har sammen blitt enige om at en flytting av Gråhøgdbu med uthus ... til Maihaugen vil være en god løsning i stedet for rivning [sic] og sanering. På Maihaugen vil Hytta [sic] inngå i «hyttegrenda» og får en sentral plass (Avtale DNT OO og SLM, 07. januar 2020).

¹⁵ I Friluftsmeldingen står: «regjeringens hovedmål er at befolkningen utøver friluftsliv jevnlig». De foreslår følgende nasjonale mål for friluftslivspolitikken:

1. Friluftslivets posisjon skal ivaretas og videreutvikles gjennom ivaretagelse av allemannsretten, bevaring og tilrettelegging av viktige friluftslivsområder, og stimulering til økt friluftslivsaktivitet for alle. 2. Naturen skal i større grad brukes som læringsarena og aktivitetsområde for barn og unge" (Klima- og Miljødepartementet, 2016, s. 12).

Både i intensjonsavtalen inngått mellom DNT OO og Forrestad, og i avtalen om flytting til Maihaugen, oppgis villreinen som årsak til flytting av Gråhøgdbu. Det at villrein er blitt et nasjonalt ansvar nedfelt i lov- og regelverk synes aktørene å ha tatt inn over seg, og motsetter seg ikke at flytting av Gråhøgdbu er et virkemiddel for å bedre villreinens levevilkår. DNT OO s krav for å gå med på flytting viser imidlertid at de først og fremst er friluftslivets fanebærer.

DNTs rolle

DNT har tradisjonelt vært opptatt av naturvern, som tidligere omtalt. Men «Motsetningen mellom å legge til rette for turisttrafikk i fjellet og ønsket om å bevare naturen mest mulig urørt har vært et konstant spenningsfelt i hele foreningens 125-årige liv», står det i jubileumsboka til DNT fra 1993 (Lyngø & Schiøtz, 1993, s. 59). Nansenforsker Gunnar Repp mener om DNTs aktivitet at:

Er det ikkje eigentleg ei sjølvmotseiing å samtidig både skulle ta vare på naturen med alt sitt mangfald og arbeide for at flest mogleg skal byrje bruke naturen og leggje til rette for dette? (Repp, 2001, s. 353).

Lokale aktører har forholdt seg til DNT OO i arbeidet med å få flyttet Gråhøgdbu. Tidligere rådgiver i daværende Oppland fylkeskommune, Jon Halvor Midtmageli, hadde et koordineringsansvar i prosessen med utarbeidelsen av *Regional plan for Rondane-Sølnkletten* (2013). Han uttaler at:

I og med at DNT ser på seg selv nærmest som en naturvernorganisasjon ... så ser de ikke at de er med på å forstyrre Vi har samarbeidet godt vi, og det gikk jo bra til slutt, men det har vært litt motstand innimellom (Midtmageli, 22.02.2020).

DNT og friluftslivsinteressene vant over villreinen i første runde av kampen om fjellområdet på Venabygdsfjellet i 1967. 53 år senere ble Gråhøgdbu stengt fordi natur- og villreinhensynet ble prioritert. Prosessen fram til stenging og flytting av Gråhøgdbu viser en annen maktbalanse mellom DNT, nå DNT OO, og villreinens forkjempere enn i 1967. Villreinen har fått hevet status og et bedre forsvarsverk. I arkivmaterialet ser man denne endringen gjennom en mer respektfull ordbruk. I saker som berører villreinen må aktørene nå forholde seg til en rekke faginstanser samt plan- og lovverk. DNT OO ytrer større forståelse for ønsket om å flytte Gråhøgdbu fra høyfjellsområdet. Imidlertid stiller DNT OO krav på friluftslivets vegne for å gå med på flytting, og målbærer fortsatt ikke eksplisitt forståelse for villreinhensynet. De viser til Friluftslivsmeldinga (2016) som understreker at friluftslivets posisjon skal ivaretas og videreutvikles. Det å skulle tilrettelegge for trafikk, samtidig som naturen skal forbli mest mulig urørt, framstår som en selvmotsigelse, og

etterlater spørsmålet om dette er forenlige størrelser? I dag fremstår dette som et tydelig dilemma for DNT. Medie-dekningen av DNTs aktivitet de siste årene synliggjør at det foregår diskursive forhandlinger om hvor balansen skal gå mellom friluftsliv og naturvern. Trass i større generell forståelse og aksept for villreinhensynet, finner jeg ut fra arkivmaterialet ingen beviser på at natursynet til DNT har endret seg i en mer biosentrisk retning. De omtaler friluftslivets interesser som de viktigste å ta hensyn til også i forbindelse med stenging og flytting av Gråhøgdbu.

5.3 Diskurser på Venabygdsfjellet

Gjennom å snakke og skrive om kulturelle fenomener, framstår de som tydeligere for oss. I omtalen av fenomenene setter vi ord på hvilke iboende kvaliteter eller verdier de enkelte fenomener besitter, hvor grensen går for hva som hører til under fenomenet og hva som defineres ut. Dette er også et spill om definisjonsmakt.

Natursyn preges av hvordan vi opplever og anvender naturen, og hvordan vi planlegger og former våre omgivelser. Grunnleggende handler det om vi mener naturen er til for oss mennesker, og vi kan utnytte den som vi ønsker, eller om naturen er til for seg selv og vi skal rette oss etter den. I en mer praktisk ramme henger gjerne natursyn sammen med hvilken funksjon vi vektlegger i naturen, enten den er knyttet til nytte eller til opplevelser. På Venabygdsfjellet er naturen arena for næringsvirksomhet som sauehold og reiseliv. Fjellnaturen er samtidig arena for friluftsliv og rekreasjon. Nøkkelbegreper er produksjon kontra konsumpsjon. Venabygdsfjellet er også en arena for naturfenomenet; villreinen.

Diskursanalysen baserer seg i hovedsak på materiale innhentet ved personlige intervjuer. I materialet fant jeg tre tydelige diskurser; friluftslivsdiskursen, næringsdiskursen og villreindiskursen. Jeg vurderer informantene å målbære ulike diskurser, og flere har tilhørighet i flere diskurser. De personlige intervjuene nevnes i sin helhet i fotnote her, og referes til kun i kortform i analysen.¹⁶

¹⁶ Personlig videointervju med: Lars Tvete, 18. november 2019, Ragnvald Jevne, 16. januar 2020, Jon Halvor Midtmageli, 11. februar 2020, Pål Risstubben, 1. oktober 2020, Erik Winther, 24. august 2020, Arne Fossmo, 27. januar 2021. Personlig lydopptak med: Olav Ufs, 16. april 2021.

Unntakene referes til i sin helhet.

5.3.1 Næringsdiskursen

Den tradisjonelle seterdrifta var viktig for næringsgrunnlaget til bøndene. I dag er kun tre setre med melkeku igjen i aktiv drift på Venabygdsfjellet, men mange slipper sauene på fjellet på sommeren.

Eier og driver av Venabu fjellhotell gjennom mange år, Lars Tvette, mener at det skjedde en endring i grunnlaget for seterdrift på 60-tallet, og stiller spørsmål ved landbrukspolitikken som har vært ført siden.

Når du kommer ut på 60-tallet får du en helt annen avl, der spørsmålet er å få økt produksjon per ku og per enhet. Du får større kyr. Seterhusene blir for små. Hele politikken endrer seg Vi har ikke klart å ta vare på landbruket vårt Vi burde hatt mer familiebruk (Tvette, 18.09.2019).

Turistene inntok Venabygdsfjellet for alvor fra 1950—60-tallet, og flere setrer fikk etter hvert ny status som turisthytter. Forrestadsetra, Trabelisetra og Spidsbergseter er slike eksempler.

At naturen har gått fra å være i hovedsak en arena for primærnæring til å bli en arena også for friluftsliv og opplevelse, har fått innvirkning på hvilke næringer som er til stede på fjellet. Reiselivet hører til tertiærnæringene som driver tjenesteytende virksomhet. Etterspørselen etter reiselivstjenester har vokst i takt med velferdsutviklingen, og forbedring av samferdselsmidlene. Produksjonslandskapet har blitt erstattet av et konsumeringslandskap, som Frykman og Löfgren hevder. Naturen har blitt arena for betraktning, en «vue» og naturopplevelsene konsumeres. (Frykman & Löfgren, 1994, s. 51)

Vi bruker mer og mer tid på fritidsaktiviteter, og dette har bidratt til å omdanne naturen til en markeds plass og en industri. Aktivitetene vi driver med på fritiden, som friluftsliv, har blitt kommersialisert av en fritidsindustri (Frykman & Löfgren, 1994, s. 67). Naturopplevelsene pakkes inn og selges som produkt. Dette gir seg også utslag i hytteutbyggingen, som har skutt i været de siste tiårene. På Venabygdsfjellet var det registrert 73 hytter på 50-tallet. I dag er tallet 1500 hytter. Koronaepidemien som nådde Norge i mars 2020, har også påvirket hyttemarkedet. Ifølge media har etterspørselen etter hytter økt ytterligere. Flere vil til fjells, og mange har benyttet hytta som «hjemmekontor». I takt med velstandsutviklingen har den tradisjonelle norske hytta endret seg. Standarden på hyttene har økt, og mange hytter innehar nå alle fasiliteter. En konsekvens av standardøkningen er at flere tilbringer mer tid på hyttene. Denne tendensen har forsterket seg ytterligere under koronaepidemien. Dette har igjen gitt seg utslag i konflikter mellom beitenæring

og hytteeiere i fjellet. På Kvamsfjellet har det for eksempel sommeren 2021 vært en opphetet debatt i media mellom hytteeiere og beitebrukere. Hytteeiere aksepterer ikke beitedyr på eiendommen sin, og mener de store kyrne er skremmende og truer turgleden. Motparten står fast på beiteretten. I Lom luftes ideen om flere nye hyttefelt i den tidligere restriktive hyttekommunen, og gårdbrukere frykter konsekvensene for sin næring som er avhengig av fjellbeitene ved Tesse. Ulike diskurser står mot hverandre og konkurrerer om definisjonsmakt av hvilke verdier som skal være de mest tungtveiende.

I det følgende deles næringsdiskursen på Venabygdsfjellet inn i tre underdiskurser som omhandler reiseliv og turisme, saueneæring og hytteutbygging.

5.3.1.1 Reiseliv og turisme

Den første turistbedriften på Venabygdsfjellet var Venabu fjellstue, i dag kjent som Venabu fjellhotell, som åpnet i 1950. Lars Tvette har vært eier og driver av familiehotellet gjennom en årrekke, og har jobbet med reiseliv mesteparten av livet. Han forteller at reiselivet var et viktig satsingsområde for distrikts-Norge på 1950- og 60-tallet. Da tilførsel av strøm og vinterbrøyta veg kom på 1960- og 70-tallet la det grunnlaget for videre utbygging og ekspansjon på fjellet. Han er tydelig på hva Venabygdfjellet – og Gråhøgdbu, har betydd for hans reiselivsvirksomhet på Venabu.

[...] grunnene til å komme til et slik sted som Venabu er for å oppleve naturen Vi har et fenomenalt flott fjellområde med mange fine turmuligheter De kvalitetene vi har på Venabygdsfjellet ... er avgjørende for at vi får gjestene våre (Tvette,18.11.2019).

Tvette trekker fram kvaliteter ved området som turdestinasjon. Det snøsikre klimaet på vinteren gir mulighet for lang turistsesong, og med et åpent og enkelt turterreng er det tilgjengelig også for funksjonshemmede og eldre.

Motivasjonen for å drive reiselivsbedrift på Venabygdsfjellet synes å dreie seg om å gjøre noe meningsfullt, like mye som et ønske om profitt.

Vi er jo privilegerte som har et sånt sted ... og får såpass mange gjester at vi klarer oss og får det til å gå rundt. Det er en svøpe i dagens samfunn ... hvor pengene har så mye å si (Tvette,18.11.2019).

Tvette forteller at hovedkonseptet til Venabu har vært å tilrettelegge for «gode naturopplevelser», som han kaller det. På sommeren har de satset på ridning, og på vinteren har det vært viktig med et

godt løypenett for lange skiturer. Trolløypa, som ble anlagt på midten av 80-tallet, ble viktig for å lage et godt internasjonalt produkt for Venabu.¹⁷ «Vi så på Trolløypa som en åpning for å markere oss for turskiløping». OL på Lillehammer i 1994 medførte stor interesse for skigåing, og «folk kom fra hele verden til Venabu for å gå på ski». Trolløypa og OL var begge faktorer som bidro til økt vintertrafikk og flere gjester til Venabu. «Trolløypa fra Høvringen til Sjusjøen er blitt en klassiker».

Gråhøgdbu passet godt inn i Venabus reiselivsprodukt, forteller Tvette. Hytta har vært en viktig del av tilbudet, og blitt brukt som turmål for gjestene. «Gråhøgdbu bidro til oss, og hele Turistforeningens aktivitet og gjorde at vi fikk et godt produkt i forhold til både fotturer og skiturer» (Tvette,18.11.2019).

Venabu lager skreddersydde opplegg eller pakker med naturopplevelser som de selger. Dette er et eksempel på at naturen har gått fra å være en produksjonsarena til å bli en konsumeringsarena for å bruke Frykman og Löfgrens begrep (Frykman & Löfgren, 1994). Naturopplevelsene selges og konsumeres. Tvette var tydelig på at naturkvaliteten på Venabygdsfjellet er utgangspunkt for hans reiselivsprodukt. Samtidig som det ligger en attraksjonsverdi i det «urørte» fjellterrenget, er han avhengig av å tilrettelegge det samme terrenget for tur-og skigåing, med merking av stier og gode skiløyper. Dette dilemmaet synes Tvette å være klar over når han sier: «et tankekors for meg er at når du legger til rette, så skaper du en del trafikk som kanskje ikke burde vært der». Til tross for Gråhøgdbus positive bidrag til Venabus aktivitet, uttrykker Tvette forståelse for at Gråhøgdbu ble lagt ned.

Det er veldig viktig det at vi nå har flyttet Gråhøgdbu eller at Gråhøgdbu blir lagt ned. Det har jeg sett på som en riktig del av utviklingen. Fordi vi får så mye mer belastning på naturmiljøene våre Så jeg er glad for at Gråhøgdbu blir nedlagt, selv om vi har hatt stor glede av den mens den har vært der (Tvette,18.11.2019).

På sommeren har Venabu hatt et turtilbud der gjestene kjøres inn til foten av Muen, og går tilbake til Venabu. Gråhøgdbu har vært et naturlig stopp på den ruta. Nå etter at Gråhøgdbua er borte, vil de likevel fortsette å kjøre denne turen:

¹⁷ Trolløypa er en merket skiløpe på 170 km som går fra Høvringen til Lillehammer.

[...] vi kommer til å ha den turen like fullt. For villreinen er det vinteren som er hovedpoenget På sommeren så forstår jeg det slik at det er god tilgang på næring likevel (Tvete,18.11.2019).

Tvete mener at flyttingen av Gråhøgdbu vil føre til redusert trafikk. «Trafikken vil bli mindre, det er jeg overbevist om». Samtidig så vil Venabu fortsette å arrangere turen som går via Gråhøgdene tilbake til Venabu. Han begrunner det med at det er vinteren som er den sårbare perioden for villreinen. Morten Liebe var tidligere miljøvernrådgiver i Ringebu kommune, og sammen med Erik Winther en av initiativtagerne til den første fylkesdelplanen for Rondane gjennom viltnemnda (Hedmark fylkeskommune & Oppland fylkeskommune, 1991). Liebe mener det er viktig å kanalisere ferdselen vekk fra villreinområdet både sommer og vinter, og trekker fram at man må se på sumeffekten av aktivitetene (Morten Liebe, telefonsamtale, 24.08.2021).

På Bølisetra driver de med sau og litt overnattingsaktivitet. Pensjonert driver av setra, Pål Risstubben, mimrer tilbake til livet på fjellet da Gråhøgdbua ble etablert:

Her var det seterdrift ... så her gikk seterlivet sin vante gang. Den turistnæringa som de drev den tida – da hadde de 20 senger som de holdt i orden, og så hadde de den lille kaféen nede her ... Da kom de [turistene] med tog til Ringebu mange, og så var det bussen opp på fjellet. Og så var de her ei uke eller fjorten dager kunne være (Risstubben, 01.10.2020).

Risstubben uttrykker at Gråhøgdbu var et positivt bidrag til turtilbudet på fjellet: «etter den kom, så har den hele tiden vært et yndet mål for dem som hadde bein til å gå den turen». Han uttrykker at både han og flere med ham synes det var «ei dum greie å flytte Gråhøgdbua». Han omtaler det som helt unødvendig, og mener det er holdningen til «folk generelt». Han påpeker at trafikken i fjellet vil man ikke kunne unngå i fremtiden heller.

[...] trafikken i fjellet kommer vi ikke til å unngå for ettertida heller, enten Gråhøgdbua er der eller ikke. For slik det har utviklet seg de siste årene så har det utviklet seg mer og mer. Men dette året har vært veldig spesielt (Risstubben, 01.10.2020).

Risstubben forteller at koronaepidemien har medført stor trafikkøkning på fjellet.

Venabygdsfjellet tiltrekker seg flere og flere besøkende, og trafikken fra de private hyttene på fjellet er økende. Dette har foreløpig toppet seg under koronaepidemien. Reiselivsnæringen synes å være i et dilemma. Samtidig som de er avhengige av et tilstrekkelig og økende kundevolum for å kunne ha nødvendig inntjening, er de også avhengige av å kunne tilby opplevelser i en attraktiv og «urørt»

fjellnatur. Det at naturen har blitt et konsumeringslandskap fundert på opplevelseskvaliteter som baserer seg på det urørte, er et paradoks. Reiselivsnæringene er avhengig av trafikk, men trafikken utgjør samtidig en trussel mot samme næring.

5.3.1.2 Sauenæring

På Bølisetra driver de med sau, og har drevet med dyr på setra siden sommeren 1952. «Vi har en saltplass like ovenfor Gråhøgdbua ... vi har ei sauestamme som holder til i området borti her».

Risstubben er betenkt over utviklinga på fjellet, med stadig større trafikk:

[...] vi som er oppvokst med gammelt budeistell og seterliv, og opplevde fjellet på 60-tallet, synes det bærer aldeles av leia hele greia. Vi vil heller ikke at det skal være et stort press på husdyrene som vi har lov til å ha på hamning inni her ... jeg har registrert at når det blir store ansamlinger som skal gå i lag, og går for eksempel råka fra Muen ... da er det ofte at ... dyr ... skifter plasser. Fordi de [folk] går ikke til sides annet enn at de fører for eksempel sauen foran seg ... de jager dem med seg lange strekninger og da kommer de vekk fra området som de egentlig tilhører (Risstubben, 01.10.2020).

Han sukker oppgitt, og trekker litt på skuldrene idet han svarer: «Vi må nå bare drive og sanke til vi finner dem igjen».

Risstubben uttrykker et ambivalent forhold til trafikken på fjellet. Han er positiv til Gråhøgdbu og at folk må få komme seg ut i fjellet, men han ser samtidig utfordringene med større trafikk i forhold til sauenæringa.

Olav Ufs har vært oppsynsmann på Gråhøgdbu siden 1995, og har drevet med sau på Venabygdsfjellet siden 1978.

Til å begynne med på 80-tallet så slapp vi sauen på Jønnhalt, så begynte vi å få den lenger inn ... så på 90-tallet så hadde vi den på Gråhøgddin. Men det var ikke før jeg begynte på hytta [Gråhøgdbu]. Da hadde jeg den i mange år rundt Gråhøgddin og Dørmyrin og Men vi hadde en del hvert eneste år i Gråhøgddin (Ufs, 16.04.2021).

Fra Ufs sitt synspunkt, var ikke sauehold og trafikken til Gråhøgdbu en kime til konflikt. Saueholdet har heller ikke vært et problem i forhold til villreinen, slik han kan huske det. Han mener at villreinen ikke synes å være redd for sauen:

Nei Vi driver bare med sauen noen måneder om sommeren. Vi slipper den ved St. Hans og sanker den i september. Første helga i september. Det har ikke vært noe [problem] Når vi sanker sau ... så treffer vi på rein. Han skvetter opp og flyg litt, og noen få ... reiser

seg opp og de andre ligger Det har jeg lagt merke til før også når vi kommer med sau ... de [reinen, min par.] er ikke redde når vi kom med sau (Ufs, 16.04.2021).

Risstubben ser heller ingen problemer i å drive med sau i villreinområdet. Han er imidlertid redd for at nye tiltak for å beskytte reinstamma vil gå utover deres næring:

Det som vi er redd, og som flere har nevnt på, det er denne lille brua nedpå her. At de kan begynne å ødelegge den. Vi håper ikke den blir borte For det er så fint å gå over her for vi er avhengig av å få sauen opp i råket som går til Muen, som kommer synnante [sørfra]. For å få dem over vegen og til Ramshytta. For gjeterhytta er borte ved Ramstindene. Der er sorteringsverket (Risstubben, 01.10.2020).

Risstubben frykter at hvis brua blir borte må de ta en større omveg for å få sauen bort til samlekevene som benyttes ved sanking om høsten. Det er mange bønder som fortsatt driver med sau. Risstubben nevner gardbrukere fra Østerdalen, Venabygda og Kjønås som fortsatt har sau på sommerbeite på Venabygdsfjellet. «Ramshytta gjeterlag hører liksom [til] ... alle som har hamnerett inne her». Han fremhever godt samarbeid bøndene imellom. «For vi sanker i lag og har gjeter og går inspeksjonsturer hver enkelt som har sau, for å se om dyra».

En stor trussel for sauenæringen på fjellet synes å være rovdyra.

Det er disse rovdyra da vet du. Finner vi skadete dyr så må vi få påvist hva som har vært der Slik som i sommer så fikk vi ulvebesøk nord i fjellet her, så da begynte de å samle inn igjen sau tre uker for tidlig (Risstubben, 1.10.2020).

Ifølge informantene har sau og villrein så langt hatt en problemfri sameksistens, og effektene av turisttrafikken til å leve med. Sauenæringen synes å se på den økende turisttrafikken, rovdyrforvaltningen og eventuelle nye tiltak for å beskytte villreinen som de største truslene mot næringen.

5.3.1.3 Hytteutbygging

Tvete er skeptisk til den ekspanderende hytteutbyggingen på fjellet, og mener at det, sammen med bygging av leiligheter, utarmer markedet og vanskeliggjør utvikling og salg av et godt reiselivsprodukt:

Det har vært en svøpe for mange hoteller rundt omkring at de blir gjort om til leilighetsanlegg, og dermed forsvinner insitamentet du har til å skape et flott produkt ... Mange har erfaring med at folk som har sin egen leilighet, de leier ikke ut – fordi de har

god nok råd som de har og mange av reiselivsaneleggene får [dermed] ikke det grunnlaget de burde hatt (Tvete, 18.11.2019).

Han er tydelig på hva han mener om bygging av hytter som investeringsobjekt:

Hyttebygging som investeringsobjekt er no' svineri ... Det som skjer nå med ukontrollert hyttebygging ... er helt forkastelig, fordi det ødelegger friarealskorridorene som vi trenger for at folk skal gå på ski og på tur (Tvete,18.11.2019).

Tvete mener ringvirkninger av hytteutbyggingen tapper og vanskeliggjør vedlikehold og utvikling av hans reiselivsprodukt. Produktet er avhengig av store og sammenhengende naturområder, som han kaller «friarealskorridorer», for at folk blant annet skal kunne gå på ski uten å krysse brøytet veg på vinteren. I vårløsninga medfører kryssing av brøytet veg at skiløperne må ta av seg skiene, noe som ødelegger flyten i skituren og forringer naturopplevelsen.

Hvordan får du gode skiløyper når folk skal ha veg til hyttene? ... Må ha en plan som sikrer skiløypene, og det har man ikke. Planen for skiløypene er ikke lovfestet Skiløypene kan man herje med som det passer hvis det kommer i konflikt med andre ting ... Det synes jeg er et kjempeproblem og helt uansvarlig (Tvete,18.11.2019).

Sauebonde Pål Risstubben er også skeptisk til den store hytteutbyggingen i fjellet, og mener det bærer «aldeles av leia hele greia». Han kommenterer også hyttebyggingen i forhold til ønsket om mindre trafikk inn i villreinområdet: «Hvis det er så vanskelig alt på grunn av villreinen, så skjønner jeg ikke denne hyttebygginga frampå her»:

Når du ser hvor nedbygd det er frampå fjellet, ifra Trabelicampinga og til du kommer inn til Saltashaugen ... den voldsomme konsentrasjonen av folk og trafikk innpå her, det er folket som bor i «byen» frampå fjellet her. For de som har bygd seg hytte frampå fjellet her, de kommer fra en by og reiser til en ny en. Du kan gå nedi Gulltjønn så står de på verandaen til hverandre og tar hverandre i hånda (Risstubben, 01.10.2020).

Om kommunens forvaltning av høyfjellsområdet, uttaler Risstubben at han er glad for at ikke kommunen eier området, for da ville det vært nedbygd med hytter.

Arne Fossmo, ordfører i Ringebu kommune, har et helt annet syn på hyttebygging i fjellet. Han setter kommunens aktivitetsbehov opp mot villreinhensynet, som han mener i dag ivaretas av nasjonalt byråkrati og begrenser kommunens handlingsrom for næringsutvikling på fjellet. «I utviklingssona så mener vi fortsatt at det skal være lov å bygge hytter, og der skaller vi i veggen mot

overordnede myndigheter Politisk sett er vi handlingslammet». ¹⁸ Fossmo mener at hyttene fra 1950 – 60-tallet har for lav standard, og er for små. Han synes kommunen må få bygge hytter på 120 m², i tråd med Regionalplanen, men får nei fra staten. ¹⁹

Tida har forandret seg fra 50-60-tallet til i dag. Og jeg tror at kravet for å få med yngre folk – ungdommer inn i fjellet, det er at det må være bedre standard på hyttene og (det) må kanskje være litt større plass Det begynner å bli begrensa hvor mye en liten kommune kan ta av ansvar for vern, vi må kunne ha muligheter til å utvikle. Hvis det skal være bosetning her og folk her, så må vi også kunne skape vekst. Og det er selvsagt bygging av hytter, og ha arbeid til folk og fortsatt ha industriarbeidsplasser (Fossmo, 27.01.2021).

Her ser vi tydelig at verdier knyttet til vekst står mot verdier knyttet til vern. Fossmo beskriver her en annerledes situasjon enn det som var tilfelle i 1967. Da Gråhøgdbu skulle bygges var den lokale råderetten over fjellområdet en annen. Et nasjonalt ansvar for bevaring av villreinen var ennå ikke etablert, som omtalt i etableringshistorikken til Gråhøgdbu. I dag kjenner de lokale myndighetene seg handlingslammet på grunn av nasjonal overstyring, der hovedargumentet er hensyntagen til villreinen. Fossmo er frustrert over at de ikke får bestemme turistutviklingen i større grad, selv om kommunen har «bidratt til at reinen er der den er».

Jeg føler at ... det overordnede byråkratiet, kommer med en omkamp i forbindelse med regionplanen. Både med bakgrunn i at vi ikke får bygge det som er kravet i arealstørrelse på hytte i planen, og ikke minst at vi [ikke] får lov til å lage nye hytteområder som vi mener er hensiktsmessige for vår kommune (Fossmo, 27.01.2021).

Fossmo er kritisk til en utvikling mot økt vern av området:

Jeg kommer til å slåss alt jeg kan mot en nasjonalpark i Ringebu kommune, fordi jeg ønsker at Ringebu skal ha styringa, og ikke bli styrt under et nasjonalparkstyre det å drive næringsutvikling i en nasjonalpark er nok ikke så enkelt. Organisert ridning og turer ... det skal veldig mye til for å få lov til å utvikle det (Fossmo, 27.01.2021).

¹⁸ Ringebu kommune har tre soner; buffersone 1 og dekker det mest sentrale leveområdet for villreinen, buffersone 2 er det gamle, tradisjonelle LNF-området (Landbruks-, natur- og friluftsområde), sone 3 er utviklingszone. (ref. soneinndeling og kart i Regionalplanen for Rondane – Sølnekletten)

I kommunale LNF-områder er det kun tillatt med byggeaktivitet som har direkte tilknytning til landbruk eller stedbunden næring (tradisjonell landbruksvirksomhet) ifølge plan- og bygningsloven. Hyttebygging er ikke tillatt.

¹⁹ *Regional plan for Rondane – Sølnekletten*, godkjent av Miljødirektoratet i 2013 (Hedmark fylkeskommune & Oppland fylkeskommune, 2013).

Jon Halvor Midtmageli fortalte om utarbeidelsen av *Regional plan for Rondane-Sølnkletten* som skulle omhandle villreinfjella i Oppland.²⁰ Denne planen skulle ikke være basert på verneplaner, men regionale planer som skulle balansere bruk og vern. En av oppgavene var å lage arealplaner med soneinndelinger. Han understreker at dette var et konfliktfylt arbeid, men mener det var positivt at prosessen ble ledet av det han omtaler som en «nøytral» part, for å komme fram til en «balansert» løsning.:

Jeg tror at det at Oppland fylkeskommune satt i førersetet på prosjektet ... var en faktor som virket i positiv retning. Hvis vernesida hadde ledet prosjektet så hadde de fått mer motstand. Vi var en uhilda part og hadde både bruk- og vern-hatten på.

[...] det var et konfliktfylt arbeid. Det endte jo i departementet. For fylkesmannen og de som kjempet villreinsaken, syntes planen la alt for liten vekt på villreinen og var redd for «bit-for-bit»-utbygginga, at vi ikke tok hensyn nok. Mens kanskje kommunen og utbyggingssida var mot planen for det ble tatt for mye hensyn til villreinen (Midtmageli, 11.02.2020).

På spørsmål om hvordan Midtmageli bedømte resultatet for næringsinteressene, blant annet opp mot hytteutbyggingen, svarte han at:

Jeg synes ikke de fikk for liten plass, men jeg synes det blir for lite utnyttet det handlingsrommet som de faktisk fikk (Midtmageli, 11.02.2020).

Næringsdiskursen preges av uenighet mellom sauenæring, reiselivsnæring og hytteutbyggere om hvordan arealet på Venabygdsfjellet bør forvaltes. Diskursive forhandlinger synliggjør en kamp mellom ulike natursyn, der verdier knyttet til vekst står mot verdier knyttet til vern. Det er konflikt både mellom reiseliv og hytteutbygging, og mellom sauehold og økt trafikk i fjellet representert ved økt turisme og hytteutbygging.

Lars Tvette på Venabu mener at hytteutbyggingen har tatt overhånd og at den utarmer grunnlaget til den tradisjonelle turistnæringa. Han kaller den tiltagende utbyggingen for ukontrollert, og konsekvensene av utbyggingen for ødeleggende for sitt reiselivsprodukt. Sauebonde Pål Risstubben er positiv til Gråhøgdbu og ytrer forståelse for at folk ferdes i fjellet. Samtidig er han skeptisk til hvilke konsekvenser økt ferdsel vil få for sauenæringa. Han ser også at mulige tiltak for å beskytte villreinen kan vanskeliggjøre beitedrift i framtida. Ordfører Fossmo mener at kommunen stanger

²⁰ Ottadalen, Rondane og Dovrefjell.

hodet i veggen mot overordnede myndigheter og staten. Han ønsker større kommunal selvvråderett for å kunne bygge både større og flere hytter for å styrke næring og bosetting i kommunen.

Flere av aktørene uttrykker motstridende natursyn. På den ene siden ønsker Tvette å fortsette å tilby naturopplevelser, og tilrettelegge fjellarealet for Venabu sine gjester. På den andre siden innser Tvette at tilrettelegging er konfliktfylt, fordi han anerkjenner verdien av å ha en intakt fjellnatur. Risstubben forstår folks behov for å komme til fjells og bruke naturen til rekreasjon, men understreker samtidig at man kan oppnå en mer harmonisk sameksistens ved å ta hensyn til naturen og de ville dyrene. Det førindustrielle bondesamfunnet levde tettere på naturen, var avhengig av å spille på lag med den, og Risstubbens uttalelse kan minne om et slikt tradisjonelt natursyn. Ordfører i Ringebu, Arne Fossmo uttrykker en mer entydig vektlegging av fjellnaturens nytteverdi for Ringebus innbyggere. Han mener at så lenge kommunen holder seg i utviklingssonen, så må de få styre egen utvikling i fjellet.

5.3.2 Friluftslivsdiskursen

Friluftslivet består av mange ulike kulturelle fenomener. Fenomenene knyttes til en felles diskurs og et sett av verdier og holdninger. Diskursen har føringer både for språket og for kulturen, og danner en mal eller et forbilde for fortolkninger av friluftslivsopplevelsen (Tordsson, 2010, s. 277). En overordnet verdi knyttet til friluftslivet er at naturen representerer noe godt. En arv fra romantikken er tanken om at kartet vi orienterer oss etter på innsiden, gjenkjennes i kartet vi omgir oss med på utsiden. Den ytre og den indre sammensmeltingen av naturopplevelsen oppleves i et vibrerende «her og nå»-øyeblikk som føles riktig, det kjennes godt og sant! Slik blir følelsene et sannhetsbevis. Denne orienteringen gjenkjenner vi i omtalen av friluftslivet. Som friluftslivets fremste organisasjon, har DNT forfektet dette verdilandskapet:

Det er samspillet mellom menneske og natur som gir opplevelsen, det er ydmykheten overfor naturens mangfold og skjønnhet ... det er bevisstheten om mening og villigheten til å la sansene formidle. Da blir du menneske, da er mennesket litt av naturen (Dahle, 1991, s. 162).

Mens friluftsliv på 1800-tallet i hovedsak var for dem som hadde tid og penger til å oppleve naturen «uten ærend», er friluftsliv i dag en aktivitet for folk flest. Da større deler av befolkningen fikk tilgang til fritid, ønsket DNT å demokratisere friluftslivet, og knytte til seg flere lag av befolkningen. Dette på tross av en viss motstand blant noen medlemmer som ønsket å beholde friluftslivet som

en mer tradisjonell «borgerlig» arena (Christensen, 2015, s. 63). Trass i demokratiseringen har de tradisjonelle verdiene fortsatt innflytelse på dagens friluftsliv. Vi hilser på gentlemans vis når vi møtes i skiløypa eller på stien, og trer høflig til side for å slippe folk fram. Individuell mestring av naturen er i høyeste grad fortsatt relevant, der vi søker opplevelse for opplevelsens skyld. Det samme er oppfatningen om at det er sunt, både mentalt og fysisk, å bedrive friluftsliv, og at vi knytter friluftsliv til norsk identitet. Et visuelt tydelig eksempel på dette er bunadstogene til Galdhøpiggen 17. mai, som har dukket opp de siste årene.²¹ Det karakterdannende i å bedrive et strevsomt friluftsliv er anerkjent også i dag, og kommer til syne i eksempelvis populære TV-program som «På tur med Lars Monsen» eller «71 grader nord».

Friluftslivsdiskursen dreier seg om hva som blir tillagt verdi, og hvem som har definisjonsmakt til å sette premissene for «det riktige» friluftslivet. Friluftslivsforsker Bjørn Tordsson mener at friluftslivsdiskursen dreier seg om mye mer enn livet i naturen. Grunnleggende tema er tilknyttet spørsmål og diskusjoner om hva det vil si å være menneske, og hvordan vi skal forholde oss til hverandre og til samfunnet: Hva kan vi lære av naturen, hvordan skal vi forholde oss til kulturaven, til det mannlige og kvinnelige og hvem har definisjonsmakten? «I friluftslivets diskurs finner vi gjenklang fra en sosial kamp og en verdikamp i det norske samfunnet», uttrykker Tordsson (Tordsson, 2010, s. 277). Han mener dette forklarer den høye temperaturen som preger mange debatter tilknyttet friluftslivet i Norge, og hvorfor små saker kan blåses ut av proporsjoner. I debattene synliggjøres sosiale maktforhold og forskjeller i natursyn mellom by og land, og mellom sosiale grupper. Det står ofte mellom det opplevelsesbaserte synet på naturen og det nyttepregede synet på naturen. Dette bygger på ulike oppfatninger om hva natur og kultur er og bør være, og hvordan det kommer til syne i friluftslivet (Tordsson, 2010, s. 278). Disse fraksjonene kan også gjenkjennes i kampen om naturen på Venabygdsfjellet.

Jeg har strukturert friluftslivsdiskursen inn i *Sentrale verdier* i friluftslivet, *Sosiale maktforhold*, som kommer til syne innen diskursen, og *Friluftsliv i endring*.

²¹ «Over 1000 personer feiret 17. mai på Galdhøpiggen» (Storvik, 2018).

5.3.2.1 Sentrale verdier

I intervjuet med Ragnvald Jevne fra DNT-Lillehammer, bruker han verdiladede begrep om friluftslivet i forbindelse med en tur til Gråhøgdbu som ung gymnasiast i 1968:

Jeg har tenkt på hvorfor vi gjorde det fordi påsken året før hadde vært en forferdelig ulykkespåske ... Men det var en veldig fin tur å finne fram vegen selv og bekrefte at vi gjorde noe ordentlig norsk (Jevne, 16.01.2020).

Det å gå på ski og finne fram i fjellet beskriver Jevne som «noe ordentlig norsk». I en nasjon som mangler de store kulturinstitusjonene, er det naturen som erstatter kulturen mener kulturanalytikeren Witoszek (Witoszek, se over, s.35). Da en norsk identitet skulle bygges etter 1814, var det viktig å finne særtrekk som skilte oss fra Danmark. Norske fjell og senere friluftsliv ble valgt som eksempler på slike særtrekk. Å beherske naturen ble en norsk kjerneverdi, og forbundet med norsk identitet. Dette gjelder fortsatt, noe Jevnes uttalelse kan være en bekreftelse på. Jevne forteller om en opplevelse på Venabygdsfjellet tidlig på 1970-tallet, hvor han overnattet på Gråhøgdbu, og skulle gå på ski hjem til Lillehammer:

[...] jeg [var] student og fikk faren min til å kjøre meg opp på Venabygdsfjellet en kveld. Så gikk jeg opp til Gråhøgda og overnatta. Hadde hytta for meg selv ... jeg sto opp fem og gikk hjem ... jeg kom helskinna fram (Jevne, 16.01.2020).

Ensomheten og den individuelle mestringen i møte med fjellet understrekes i sitatet. Frykman og Löfgren mener at denne trangen etter å bestige fjell og trosse naturkreftene er et uttrykk for en prestasjonsmoral i naturdyrkelsen i den borgerlige kulturen, der individualismen og den ensomme kampen blir opphøyet til noe rent og asketisk (Frykman & Löfgren, 1994, s. 52).

Noen av oss går på egenhånd. Det er jo den klassiske varianten, men det finnes jo kommersielle aktører som tilbyr bagasjetransport mellom hyttene ... også går de med lett pakning ... Det er jo et veldig flott konsept ... men litt annerledes enn slik vi har praktisert det (Jevne, 16.01. 2020).

Den tradisjonelle varianten av turgåing i DNT har vært den hvor man går på egenhånd og bærer tungt. En mer lettvtint og kommersiell løsning der bagasjen blir kjørt er ikke verdsatt på samme måte. DNTs Øystein Dahle målbærer samme forståelse av friluftslivet i DNTs årbok fra 1991: «Den moderne utvikling er umerkelig i ferd med å forandre oss. Vi er på vei til å bli godvæersmennesker, vi skremmes av det primitive, vi viker tilbake for det slitsomme» (Dahle, 1991, s. 163). Det er fortsatt det strevsomme, litt primitive friluftslivet som anses som det ideelle, som bygger karakter og som

Bourdieu karakteriserer som distingverende. Han mener at de som har råd til å distansere seg fra livets nødvendigheter, er de som selv lever et ubesværet liv uten økonomiske bekymringer:

Den rene estetikk forankres i en etikk ... som innebærer et valg om å holde avstand til den naturlige og sosiale verdens nødvendigheter Denne holdningen er det paradoksale resultatet av fraværet av økonomisk nød» (Bourdieu, 1995, s. 51).

Hvis vi tar et historisk tilbakeblikk, så var det velstående borgerskapet på slutten av 1800-tallet preget av et stort og iøynefallende forbruk. Noen fra denne klassen ønsket imidlertid å markere avstand til denne forbrukskulturen ved å bedrive enkelt og strevsomt friluftsliv. Dette ga kulturell tilhørighet til en fritidsklasse og ga status. Kulturell kapital ble tillagt mer vekt i denne klassen enn økonomisk kapital, og det var det unyttige som ga prestisje (Christensen, 2015, s. 64). Medlemmer av denne fritidsklassen med sine kulturelle koder, smak og verdivalg fant vegen inn som medlemmer i DNT.

Bourdieu ser på hvordan klasseskiller blir usynliggjort ved å fremstå som «naturlige» forskjeller i smak. Menneskenes akkumulerte kapital og inkorporerte habitus vil være avgjørende for valgene man tar innen et sosialt felt som friluftsliv. «Smaken virker som en slags sosial stedsans (sense of one's place), og orienterer de som har en spesiell plass i det sosiale rommet mot de sosiale posisjonene som passer til deres egenskaper» (Bourdieu, 1995, s. 218).

Det norske samfunnet er mer egalitært enn det franske samfunnet som Bourdieu refererer til.²² I et samfunn som ikke preges av store økonomiske forskjeller, blir det å tilhøre «den gode smak» viktig, og kan ses på som «en siste barriere mellom sosiale grupper» mener Tordsson i sin tolkning av Bourdieu (Tordsson, 2010, s. 270).

12. november 1968 trykte avisa VG innlegget «Taler DNT's Lyng med to tunger?». Forfatteren av innlegget kalte Gråhøgdbus plassering inne i høyfjellsområdet for skjemmende. Han mente hyttas plassering ville vært til mindre skade i nærheten av eksisterende veg og bebyggelse. Da daværende generalsekretær Toralf Lyng i DNT sendte sitt svar til VG to dager etter, skriver han: «Foreningen er i alminnelighet ikke interessert i hyttebygg ved offentlig vei Det er meningen med disse hytter å

²² Bourdieus klasseanalyse er basert på det franske klassesdelte samfunnet på 1960- og 70-tallet, og noen mener at hans perspektiv ikke egner seg for det homogene og egalitære norske samfunnet, der likhetsverdier står sentralt. «Å felle kulturelle dommer likestilles med det å felle moralske dommer» (Skarpenes, 2007, s. 549).

trekke turisten vekk fra veien inn i fjellet». Videre skriver Lyng at «Det er friluftslivet DNT står for – ikke økonomisk turisme» (Den Norske Turistforening, 1967-1968). Det er nærliggende å sette Lyngs svar inn i Bourdieus tolkning av smak. DNTs aktivitet tilhører høyfjellet og de estetiske verdiene som dette landskapet besitter. Hytta skal ikke være lett tilgjengelig, man må gjøre en innsats i fjellet for å nå fram. Det å flytte DNT-hytta nærmere vegen vil forringe verdien av tilbudet, og knytte tilbudet opp mot økonomisk turisme. Om Lyng mener at DNTs tilbud da ville minne om lettere tilgjengelige alternativer som hotell og fjellstuer tilbyr, er uvisst. Det er imidlertid nærliggende å anta at Lyng her ønsker å markere avstand til lett tilgjengelige opplevelser, som han knytter til økonomisk turisme. DNT har valgt et annet verdiregister for friluftslivet, basert på kulturell kapital og smak.

DNT som i hovedsak blir oppfattet som en friluftslivsorganisasjon, løftes fram som en aktør med kommersielle interesser av tidligere koordinator for fylkeskommunene i *Regional plan for Rondane – Sølnekletten* (2013), Jon Halvor Midtmageli: «det lokale næringsliv, og ikke bare i Rondane ... de ser på DNT som konkurrenter, som kommersielle aktører». DNT velger å ikke vektlegge det økonomiske aspektet ved virksomheten, selv om det alltid har vært en side av Turistforeningens aktivitet. De har medlemskontingent og de tar betalt for at vandrere kan overnatte og spise på hyttene. At det er penger i omløp, påpeker også Jevne i «For det er en god del penger både ut og inn i forbindelse med de hyttene». Det er imidlertid viktig for dem å understreke at økonomi ikke er drivkraften. Man kan spørre seg om det henger sammen med DNTs grunnleggende verdier, som samsvarer med den tidlige fritidsklassens verdier. Det er kulturell kapital som tillegges vekt framfor økonomisk kapital.

5.3.2.2 Sosiale maktforhold

Det er lett å få øye på forskjeller i Ragnvald Jevnes (DNT) turbeskrivelse og Erik Winthers (fjellopsynsmann) turbeskrivelse. Her ser man kontrasten mellom det urbane opplevelsesbaserte synet og det rurale, mer nyttepregede synet. Winther hadde naturen som arbeidsplass, og hans oppgave var å se til villreinen som fjellopsynsmann. Han forteller om strabasiøse turer i fjellet flere ganger i uka, alene langt inne i fjellet:

Jeg gikk jo på ski selvfølgelig – to ganger i uka stort sett. Langt inni fjellet ... når jeg gikk om lmsdalen så ble det 11 mil. Du går ikke det på dagslys på vinteren, men du går det hvis du starter i mørket. Jeg fikk meg hodelykt etter hvert, men de første åra gikk jeg i mørket innover et par timer. Og så måtte jeg ha to timer hjem att i mørket. Det var tungt da å

komme ut av Imsdalen ... Det var ikke noe brøyta veg, men det var slakere å ta høyda fra Imsdalsgårdene og helt inn til Friisbua enn å gå rett opp fra Imsdalen Så da gikk jeg heller et par mil lenger (Winther, 24.08.2020).

Winthers turbeskrivelse har et nytteaspekt over seg, og ville som tradisjonell friluftslivsopplevelse blitt definert ut fra andre verdier. Winthers mål med turen var å gå på ski for å se til reinen. Han vektlegger ikke egen prestasjon. Beskrivelsen avviker slik fra den hegemoniske friluftslivsdiskursen, som har individet i sentrum og naturopplevelsen som mål. Er da turen mindre verd enn om den hadde vært gjort «uten ærend»? Hadde 11-mils turene på ski (Birken x 2, utenfor løype) fått høyere status hvis oppmerksomheten hadde vært på mestring og opplevelse? Det er nærliggende å anta at svaret på spørsmålet er ja.

Ulike individplasseringer synliggjøres i Jevnes og Winthers beskrivelser. Mens individet er underordnet naturen i Winthers beskrivelse, er det plassert over naturen i Jevnes beskrivelse. I et antroposentrisk verdisyn er naturen tradisjonelt oppfattet som en bruksressurs for mennesket. Et slikt verdisyn kom også til syne i Vinjes uttalelse fra DNTs oppstart, der han omtaler maktbalansen mellom menneske og villrein slik: «dersom ikki Rein og mann kunde forlikast i Fjellet, so var det rimelegt at det heller var Reinsdyret, som laut draga seg tilbake, en at Folk skulde gjera det» (Alnæs, se over s. 20).

Det antroposentriske synet på naturen virker fortsatt å være inkorporert i det tradisjonelle friluftslivet, mens for de lokale aktørene som har fjellet som arbeidsplass synes naturens egenverdi å være sentral. Er det tradisjonelle nytteperspektivet mer «naturvennlig» enn det tradisjonelle friluftslivsperspektivet? Pål Risstubbens utsagn i omtale av livet på fjellet som sauebonde kan peke i den retning: «Vi som messom har vandret en del i fjellet og brukt fjellet – da bruker vi det på en måte så vi går mer i takt med naturen og de ville dyrene» (Risstubben, 1.10. 2020).

Lars Tvette forteller om barndommen på fjellet på 50-tallet. Lekekameratene var stort sett folk fra Oslo, fra Frogner og Holmenkollen, områder som tradisjonelt oppfattes som selve innbegrepet på norsk overklasse. På spørsmål om hvem som gikk i fjellet på 60-tallet, var svaret:

[...] vi møtte mange vanlige folk ... Mye ungdom som gikk i fjellet. Gymnasiaster og studenter ... Men det er klart at tradisjonen med friluftsliv er for de bedrestilte som hadde ferie. Gudbrandsdølen, han må ha et ærend for å gå i fjellet (Tvette, 18. 11. 2019).

Ragnvald Jevne i DNT-Lillehammer er ikke enig i at DNT i dag er et overklassefenomen:

Jeg er litt sensibilisert kanskje på det temaet der, fordi mange sier noe av det samme, bortsett fra at de tenker vår egen tid – at de tenker dette er et luksus-, overklassefenomen for å sette det litt på spissen. Men det er det jo ikke. Så det at det hadde det utgangspunktet betyr jo ikke at det er det nå ... [vi har en] bredt sammensatt medlemsmasse ... Vi er mangfoldige (Jevne, 16.01.2020).

Det er ikke dekning for å framstille DNT som et overklassefenomen i dag, ifølge Jevne. Demokratiseringsprosessen har ført til at store deler av befolkningen er medlemmer i Turistforeningen, bruker og setter pris på DNT. Det er likevel verdt å påpeke hvilke beveggrunner og verdier som ligger til grunn for valgene som tas i friluftslivsspørsmål. DNT utgjør et interessefellesskap, tuftet på verdier med høy status i Norge. Men få, – om noen—, ønsker å bli assosiert med en tradisjonell elite definert ut fra økonomisk kapital. Det strider mot det egalitære verdisetet som har preget Norge i etterkrigstida. Et uttrykk for denne utviklingen er Jevnes kommentar om besøksprotokollene i DNTs hytter. Der er det «ingen rubrikk for tittel lenger» (Jevne, 16.01. 2020). For DNT, som for andre organisasjoner, vil det være viktig å framstå som «mangfoldige» og at de representerer en «bredt sammensatt medlemsmasse».

DNT er den dominerende aktøren i friluftslivsdiskursen på Venabygdsfjellet, som byggherre og driftsansvarlig for Gråhøgdbu og ansvarlig for de T-merkede stiene. DNT er en komplisert organisasjon som i dag består av mange selvstendige medlemsforeninger med tilknyttede lokallag, og et administrativt sentrallidd. Det blir derfor feil å behandle DNT som én organisasjon med likelydende verdier og holdninger. I denne sammenhengen er likevel likhetene flere enn forskjellene, og derfor relevante å nevne som tilhørende DNT-familien.

5.3.2.3 *Et friluftsliv i endring*

Friluftslivet har endret seg de siste tiårene både i bredde og form – også på Venabygdsfjellet. Nye aktiviteter har kommet til og blitt inkorporert i begrepet friluftsliv. Ferdsele i fjellet har forandret seg, og folk bruker fjellet på andre måter enn tidligere. For å forstå den sosiale dimensjonen av utviklingen av friluftslivet, kan man anvende Bourdieu: «Menneskene kjemper mot hverandre ved å betone sine forskjeller» og «Den distingverte smaken er en avstandstagen, og den som prøver å forbedre sin smak er samtidig en sosial streber» (Bourdieu, 1995, s. 24). Når et fenomen blir utbredt, mister det sin kraft som statusmarkør. Fenomenet blir vanlig og dermed almenyldig. Dette kan være én årsak til at det stadig utvikles stadig nye og mer ekstreme varianter av friluftsliv. Aktivitetene er i økende grad preget av prestasjon.

Lars Tvette reagerer også på utviklingen «[det er]om å gjøre at det skulle være litt for tøft ... [man får] uhell fordi man har fokus på tøffheten». «Øv idræt, men sky sport og alskens rekorder!»²³ uttalte Nansen i tidsskriftet *Værg dit Land!* i 1912 (Repp, 2001, s. 150). Tvette deler Nansens synspunkt om at prestasjonsjaget ikke er av det gode, og overskygger naturoplevelsen.

[...] turopplevelsen blir egentlig tonet litt ned i forhold til å gå fort på ski. Det har tatt helt overhånd. Nå ser vi hvordan teknologien ødelegger turopplevelsen ... At opplevelsen i naturen skulle være en prestasjon – det har jeg vært veldig imot (Tvette, 18.11.2019).

I tråd med samfunnsutviklingen er det en tendens at vi også ønsker at friluftslivet skal være mer effektivt. Vi ønsker oss flest mulig opplevelser på kortest mulig tid. Her har jeg lyst til å sitere en innfødt venabygding, som lakonisk kommenterte biltrafikken på Venabygdsfjellet på følgende måte: «Det er ingen som har det så travelt damma, som de som skal på ferie!»

Dette resulterer i mer fartsfylte aktiviteter, som innebærer økt oppmerksomhet på individuell mestring og på sublime naturoplevelser som trigger adrenalinet. En slik aktivitet, som skaper bekymring, er kiting. Winther omtaler kiting som et kjempeproblem på vinterstid, fordi kiterne beveger seg raskt inn i hovedområdet til villreinen og forstyrrer den i en sårbar periode. Men «her stoppa kommunen det» (Winther, 24.08.2020). Winther viser til hjemler i natur- og miljøvernlovgivningen som ble brukt for å stoppe kiting i Ringeby. Dette synliggjør at villreinen har fått et tyngre forsvarsverk i konflikter med friluftslivet, et tema som blir diskutert videre i kapittel-avsnittet om villreindiskursen.

En annen fartsfylt aktivitet på vinteren er randonnee-kjøring på ski. Risstubben forteller om folk som kommer fra Kvitfjell, og vil kjøre ned Muen på ski. Mens kiting ble stoppet av kommunen, er randonnee-kjøring fortsatt lov. Stoppforbudet på vinterstid langs Fv27 over Venabygdsfjellet bremser trafikken av mennesker som ønsker å kjøre randonnee fra toppen av Muen, men Risstubben forteller at interessen er økende:

De senere årene har jeg brøytet veg bortpå her for da parkerer vi inne på garden her og leier bort de to hyttene Det kommer folk derfra [Kvitfjell, min par.], og som kommer

²³ Utsagnet kan ses som en motparole til datidens OL-motto: citius – altius – fortius (hurtigere – høyere – sterkere), og kontrasten er like relevant i dag.

bortpå garden her ... da skal de på Muen på ski, og da skal de kjøre. Det er flere som har stått her da. For de får ikke parkere etter vegen da vet du (Risstubben 01.10.20).

Fylkesveg 27 har vært betraktet som en barriere for villreintrekket på Venabygdsfjellet, og for noen år tilbake ble det derfor innført stoppforbud på vinterstid mellom Gunstadsetra, på Sollia-sida av fjellet, og Spidsbergseter på Ringebu-sida.

Pål Risstubben er betenkt over utviklingen med stisykling i fjellet. Erik Winther deler Risstubbens betenkelighet:

Det blir et stort problem ... I sommer har jeg ikke vært på én sti jeg som det ikke er sykkelspor på, og det er ganske nytt. Langt innover ... og dét med elektriske sykler, det kommer definitivt (Winther, 24. 08.2020).

Pål Risstubben trekker fram en episode der han reagerte på nettopp bruken av sykler inn i høyfjellsområdet:

[...] du skulle vært med meg i fjor høst ... sør for Gråhøgdbua ... det grynta rundt meg messom alle steder ... nedpå Dørmyra der var det en livlig dans med reinsimler ... når jeg tar kikkerten så er det helt ... [dekt] med rein over hele området ... Så skrangler det ovenfor meg. Der kommer det tre syklistere [ned] råket ... og der bare raser de ned i reinsflokken, og ... [reinen] forsvinner som dugg for solen ... Dette er ikke medisin ... dette er verre enn Gråhøgdbua Men du verden du kan nyte dem [reinen, min par.] i lange tider hvis du tar hensyn til dem og beveger deg rolig og ordentlig i fjellet (Risstubben, 01.10.2020).

I Risstubbens omtale av naturopplevelsen står hensynet til dyrelivet sentralt. Han representerer et natursyn som er mer biosentrisk enn antroposentrisk. Risstubben etterlyser at syklistene her burde ha tatt hensyn til villreinen, i stedet for å «bare rase ned i reinsflokken».

[...] det er greit at de sykler altså, men jeg tror ikke de skal bruke høyfjellet og traktene her som vi har ville dyr som kanskje vil ha litt mer fred og ro vi som messom har vandret en del i fjellet og brukt fjellet – da bruker vi det på en måte så vi går mer i takt med naturen og med de ville dyrene (Risstubben, 01.10.2020).

Risstubben tror ikke de som ferdes til fots i fjellet, utgjør det store problemet, «for vi tar oss ikke så fort fram, og når vi ser noe så tar vi hensyn til det». Denne måten å være i naturen på synes å stå i kontrast til andre deler av friluftslivet, eksemplifisert ved syklistenes møte med villreinen.

Den mer biosentriske tilnærmingen til naturen gjenkjennes også i Winthers omtale av sine turer, og står i kontrast til sykkel turistenes framferd. Her forteller Winther fra en av sine mange møter med

villreinen. Han hadde lagt seg stille ned bak en stein for ikke å skremme vekk reinen, og da hele flokken beveget seg videre, så ble det et naturmøte av de sjeldne:

Da gikk den sånn og lukta på meg og blåste i nesa de [gikk] med beina ved siden av meg ... og da blir de ikke redde heller, for ... hvis de er en flokk så oppfatter de deg på en annen måte. Du ligger jo helt stille. Det lukter av deg selvfølgelig, ... men ikke der de kommer da, ... Da hadde de aldri kommet (Winther, 24.08.2020).

Denne måten å bevege seg i naturen på må være et eksempel på at menneske og natur går i takt, som Risstubben snakker om. Risstubben er bekymret for hvilke konsekvenser stadig større trafikk i fjellet vil få for fjellnaturen og for livet der:

[...] og nå har du denne stolpejakta. Da starter de opp med en gang dette slippes laus, og da er det opp på alle topper ... og da kan det lørdag, søndag stå 100-150 biler ved Muen, og dette trekker seg utover fjellet på alle bauger og kanter ... Ramshyttevegen kan være alldeles full med folk bortigjennom for da skal de opp på Ramstindene ... Jeg vet ikke.. Det er ihvertfall ikke Gråhøgdbua som har den folkemengden (Risstubben, 01.10.2020).

Stolpejakt går ut på at man skal finne stolper som er satt ut på ulike turmål i fjellet. Stolpene kan registreres manuelt og digitalt ved hjelp av en nedlastet applikasjon på mobilen. Ved registrering av stolper kan du vinne premier.²⁴ Etter å ha sjekket tallene for Stolpejakta, så hadde Muen alene 1520 stolpebesøk i 2020.²⁵ Til sammenligning viser besøksprotokollene for Gråhøgdbua at året med størst aktivitet var i 1992 med 1357 besøkende, fordelt på hele året. De andre årene lå besøket mellom 410 besøkende og 845 besøkende. På grunn av noen lakuner ble det ikke relevant å regne ut et gjennomsnittlig besøkstall for alle årene. Se vedlegg for ytterligere beskrivelse av hvem og hvor mange som besøkte Gråhøgdbua (vedlegg 6).

Friluftslivet nøt høy anerkjennelse på 60-tallet. Friluftsliv ble forbundet med etablerte verdier som helse, mestring og «å gjøre noe norsk». Det er nærliggende å tro at argumenter som fremmet friluftslivets interesser ble tillagt stor vekt, og utgjorde et fortrinn i beslutningsprosesser – som i etableringen av Gråhøgdbua i 1967.

²⁴ Viser til Venabygdsfjellnets nettside om Stolpejakten på Venabygdsfjellet: <https://venabygdsfjellet.com/project/stolpejakten>

²⁵ Stolpejakt-sesongen på Venabygdsfjellet starter ved St. Hans og varer ut oktober (Tom Torkehagen, epost 02.11.2020). I 2020 hadde 4148 besøkende hatt 42243 stolpebesøk. For Muen alene var besøket på 1520 stolpebesøk (Tom Torkehagen, epost, 03.11.2020).

Friluftslivet i dag er i endring og nyter fortsatt høy anerkjennelse. Etablerte verdier og holdninger tilknyttet det tradisjonelle friluftslivet smitter over på de nye mer fartsfylte aktivitetene, som drar nytte av friluftslivsdiskursen og friluftslivets symbolske kapital. Den nye friluftslivsdiskursen omfatter disse fartsfylte aktivitetene. I diskusjonene om hva som skal tillates på Venabygdsfjellet, synes de nye aktivitetene å ha fått innflytelse.

Ordfører Arne Fossmo forteller at det i dag foreligger et politisk vedtak om at det skal bygges toalettanlegg ved Muen og at parkeringsplassen her kan utvides. Han forteller at «de overordnede myndigheter» har godkjent dette. Vedtaket synes å være en utstrakt hånd til det nye friluftslivet, og til fortsatt aktivitet inn i villreinen. Det samme området hvor Gråhøgdbu ble vedtatt fjernet for ikke å generere trafikk inn til villreinen.

Det er ikke i tråd med at du skal ... flytte ei turistbu vi syntes [det] var litt snodig å ordne så folk kan komme inn i ett av de verste villreintrekka (Fossmo, 27.01.2021).

Det sies også nei til bygging av en utedass i Øyer (Winther, 24.08.20), og å utvide et soverom på ei hytte ved Jønnhalt (Risstubben, 01.10.20), av hensyn til villreinen. Dette er to små byggeprosjekter som ikke vil generere flere brukere inn i fjellet. Forskjellsbehandlingen kan tolkes slik at det nye friluftslivets verdier gis forrang, mens små justeringer på private hytter representerer ikke samme symbolske kapital og verdsett, og er derfor enklere å avslå. Vedtaket om toalettanlegg og større parkeringsplass ved Muen står også i kontrast til at DNT måtte flytte Gråhøgdbu. Her synes det som om DNT må vike, ikke bare for villreinen, men også for de nye friluftslivsaktivitetene. Dette åpner opp for en interessant diskusjon, der man kan spørre seg om «det nye friluftslivet» er i ferd med å få definisjonsmakt over DNT om «det rette» friluftslivet? Har DNT mistet sin distingverende makt og blitt for almenne? (Bourdieu) Jeg går ikke videre inn i denne problemstillingen. Til det er spørsmålet for omfattende. Vedtaket demonstrerer imidlertid mangel på konsekvent forvaltning, uavhengig av hvilket nivå beslutningene tas.

5.3.3 Villreindiskursen

I innledningen til NINAs temahefte fra 2004, *Villrein og Samfunn* (VISA-rapporten) heter det:

Det er viktig for Norge – og en internasjonal forpliktelse – å ta vare på den europeiske villreinen og verdiene den representerer Villrein er ikke bare dyret ... men ... økologiske og kulturelle prosesser som vi forbinder med arten som i ti-tusener av år var en nøkkelressurs i europeisk kultur (Andersen & Hustad, 2004).

Forut for 1960 hadde ikke Norge et regelverk som ivaretok vern av større landarealer. Initiativtager til opprettelsen av Rondane nasjonalpark var fjelloppsynsmann i Sel, Norman Heitkøtter. Han brukte vern av villreinens leveområde som argument for opprettelse av nasjonalparken, og mente at «naturvern var grunnlaget for all viltpleie» (Bråtå, 2020, s. 244). Med opprettelse av nasjonalparken flyttet styringen seg fra lokalt til nasjonalt nivå, noe som medførte en delvis endring i argumentasjonen for vern. Friluftsliv og bevaring av «uberørt natur» ble nå vektlagt framfor villreinen (Bråtå, 2020). Statens villreinengasjement dreide seg fram til 1970-tallet om regulering av jaktuttak (Singsaas, 2016, s. 13). På Venabygdsfjellet var det også lokale aktører som engasjerte seg for villreinen, og målbar artens behov for beskyttelse i etableringsdiskusjonen av Gråhøgdbu i 1967. De møtte liten forståelse for sine argumenter. DNT og friluftslivet hadde høy anseelse, og DNT fikk godkjent byggesaken av grunneier staten, representert ved Direktoratet for statens skoger, og av Ringebu kommune.

Innledningssitatet fra VISA-rapporten fra 2004 målbærer en annen holdning til og forståelse for villreinen. Villreinens betydning som naturart og kulturbærer blir framhevet, både i nasjonal og internasjonal målestokk. Sitatet illustrerer en endret forståelse for villreinen. Jeg har strukturert denne villreindiskursen inn i «Synet på villreinen», og villreinens endrede status i «Fra «ingenting» til unikum».

5.3.3.1 Synet på villreinen

På spørsmål om hva som var den rådende oppfatning om villreinen på Venabygdsfjellet da Gråhøgdbu ble anlagt i 1967, uttaler Lars Tvette på Venabu fjellhotell at «vi var nok lite bevisst på villreinen» (Lars Tvette, epost, 06.04.2021).

Selv om det var generelt lav bevissthet om villreinen på 60-tallet, var den ikke helt fraværende. For da Venabu ønsket å bygge en utfartsbu ved foten av Muen på begynnelsen av 1960-tallet, sa bygningsrådet i Ringebu kommune nei, og ifølge Tvette var begrunnelsen «utvilsomt vern av villreinen» (Lars Tvette, epost, 23.08.2021). Venabu som turistbedrift og lokal næringsaktør på fjellet fikk dermed nei fra kommunen til å bygge en utfartsbu ved foten av Muen på begynnelsen av 60-tallet, mens DNT fikk ja til bygging av Gråhøgdbu noen år senere. Om den tilsynelatende forskjellsbehandlingen mente Winther at «DNTs funksjon ble nok vesentlig vektlagt. De hadde fritt fram over alt uansett» (Erik Winther, epost, 26.08. 2020).

For å forstå denne forskjellsbehandlingen kan man anvende Bourdieus begreper om sosial og kulturell eller symbolsk kapital. Ble DNT ansett å besitte mer sosial og symbolsk kapital enn Venabu? Det tyder på at DNT representerer friluftslivets verdier og står i en tradisjon der «det unyttige gir prestisje». De har en status der motivene oppfattes som «edlere» sammenlignet med en næringsaktør hvor egen vinning antas å være drivkraften.

Da Gråhøgdbu ble bygget noen år senere, vurderte Tvette den å være en styrking av friluftslivet i området.

Personlig så jeg ikke konflikten med villreinen da den ble bygget, hytta ble jo stengt i kalvingstida (Lars Tvette, epost, 06.04. 2021).

Fjellstyret ansatte Erik Winther som fjelloppsyn i 1970. En av hans aller første saker var å kartlegge forhold omkring forvaltning av villreinen på Venabygdsfjellet, relatert til DNT-hyttene Gråhøgdbu og Breittjønnbu. Winther engasjerte seg i villreinforvaltningen for å bygge opp igjen den nær utrydningstruede bestanden. Winther, mente også at forståelsen for villrein på den tiden var liten: «Nei, det var ingenting. Det var fjellstyrene som hadde dette, og der var forståelsen». Fjellstyret i Ringebu hadde på den tiden ingen ansatte, begrensede ressurser og liten påvirkningskraft. Winther påpekte at liten forståelse lokalt antageligvis kom av at det nesten ikke var rein igjen i Ringebu. I Sel, Dovre og på Lesja var derimot forståelsen større, fordi der var villreinjakta mer omfattende og en viktigere del av bygdelivet. Winther uttaler om situasjonen:

Det var jo ikke rein igjen i Ringebu ... Den vinteren da jeg fikk stillingen så hadde de telling her ... Da fant de 69 dyr (Winter, 24.08.2020).

Ingen i bygda trodde på en egen villreinstamme i Ringebu. Oppfatningen var at reinen kom på trekk fra nord i Rondane:

Vi hadde ikke noen egen reinstamme, så det var ingen som trodde på dette ... dette var bare til hinder, og turistvertene var veldig imot da ... Men etter hvert som de så dyr, og etter hvert som vi starta jakta i '76, så ble det noen som følte at de hadde interesser i dette ikke sant ... Plutselig var det 100 reinsjegere, nå er det 250 reinsjegere i Ringebu, og de har en krets rundt seg de også ... Det i seg selv var et viktig steg for å skape forståelse (Winter, 24.08.2020).

Engasjementet for villreinen på 1960- og 70-tallet var lokalt forankret, og nøt heller ikke der almenn oppslutning. Det var tungt å jobbe for en større bevisstgjøring, ifølge Winther, fordi flertallet stilte

seg likegyldige og enkelte var direkte imot skjerming av villreinen. Først med framveksten av en jaktbar stamme så man en økende forståelse lokalt.

Winther talte villreinens sak i ulike råd og utvalg, og jobbet som ordfører i Ringebu kommune i 1985 – 1995 før han gjeninntrodte som fjelloppsyn igjen fra 1996 – 2003. «Winther fant ut at det var viktig å jobbe politisk for å få gjennomslag for synspunktene om villreinen», påpekte Vemund Jahren hos Miljødirektoratet (Vemund Jahren, telefonsamtale, 21.01.2021).

Holdningene hos DNT endret seg først da et plandokument om villreinen kom på plass med *Fylkesdelplan for Rondane* (Hedmark fylkeskommune & Oppland fylkeskommune, 1991), forteller Winther.²⁶

[...] etter hvert som jeg kom inn i det, så skrev jeg jo et brev til DNT ... det ble bare stillingskrig. Vi kom ingen veg i det hele tatt med DNT før vi fikk på plass ... den første fylkesdelplanen i Norge hvor villrein var hovedtema ... Da først fikk vi altså et plandokument som satte villreinen i fokus (Winther, 24.08. 2020).

Planen omfattet villreinområdene Rondane nord, midt og sør (Erik Winther, epost, 10.11.2020).²⁷ «Dette ble den første i landet som satte dette inn i en plansammenheng for større områder» (Erik Winther, epost, 24.01.2020).

Planen presiserte behovet for flytting av DNT-hyttene Breitjønnbu og Gråhøgdbu. Breitjønnbua ble, som første DNT-hytte, revet på grunn av villreinhensynet i 1994. Jammerdalsbu ble bygget som erstatning, på samme måte som Veslefjellbua skulle erstatte Gråhøgdbua i 2019. I tillegg ble milevis med løypenett flyttet ut av det sentrale villreinområdet, og kanalisert til Trolløypa.²⁸ Dette frilstilte store arealer for villreinen (Jordhøy, 2013, s. 141).

Koordinator i planarbeidet med *Regional plan for Rondane- Sølnekletten* (2013) Jon Halvor Midtmageli, mener at med økt kunnskap har holdningen til villreinen snudd fra skepsis til stolthet. Han refererer til et møte med Velforeninga på Venabygdsfjellet under prosessen med

²⁶ Fylkesdelplan for Rondane ble godkjent i Miljødirektoratet 5. oktober 1992 (Miljøverndepartementet, 1992).

²⁷ Rondaneterrenget ble delt inn i Rondane Nord, Rondane Sør og Rondane Øst under årsmøtet for Rondane villreinområde i januar 1970 (Bråtå, 2001, s. 132). Initiativet til Midt-Rondane ble tatt i 1981, opprettet i 1983 og med virkning fra 1984 (Bråtå, 2001, s. 175-179).

²⁸ Trolløypa er en merket skiløpe på 170 km som går fra Høvringen til Lillehammer.

Regionalplanen. Der ble de møtt med skeptiske, korslagte armer ved starten av møtet, som signaliserte «jasså, skal dere komme og fortelle oss om enda mer begrensinger». Etter å ha fått mer informasjon snudde stemningen hos møtedeltagerne.

Da de gikk ut igjen fra møtet så var de litt sånn: «Jøss, vi har villrein i fjellet vårt vi!». Det viser hvor viktig det er med kunnskap, og da vil man ta vare på det også (Midtmageli, 11.02.2020).

I stedet for å se på villreinen som en trussel mot lokalt næringsliv og utvikling, mener Midtmageli at mer informasjon ville gi økt forståelse for bevaring av villreinen, og hvordan den kunne gi lokalområdet et konkurransefortrinn. Dette var grunntanken bak villreinplanene i arbeidet med Regionalplanen.

Tvete uttrykker at det var bra at Gråhøgdbu nå ble nedlagt, fordi «her er det spørsmål om å ta vare på helt sentrale naturverdier som er under stort press».

Det er jo den siste villreinen som er igjen. For oss er det et flaggskip, fordi det sier noe om at naturen er ganske intakt ... Hvis villreinen dør ut, hva skal vi da ha av ville dyr vinterstid i fjellet her? Jerven og fjellreven er avhengige av den. De lever av åtsel. Villreinen er en viktig del av økologisystemet (Tvete, 18.11.2019).

Tvete sammenligner verdien av å ha villrein i fjellet kontra tamrein.

Tamreinen har de samme egenskapene, men det er en helt annen situasjon å ha villreinflokk her i stedet for tamrein. Det er kjempestor forskjell, og det er noe av det viktigste vi gjør ... å ta vare på villreinen.

Begrepene *vill* rein og *tam* rein indikerer en naturart mot en mer domestisert, kulturelt påvirket art. Begrepet *vill* er i denne sammenhengen positivt ladet. Det intakte og urørte ved reinen blir fremhevet som en kvalitet. At den ikke er iblandet tamrein-gener, tilsier at den er genetisk best tilpasset sitt habitat, og dermed best utrustet for å overleve (Mysterud, Strand & Røed, 2020).

Ordfører i Ringebru Arne Fossmo mente at «den villreinen vi har her er veldig spesiell og mer eller mindre snart rødlista ... og verna fordi det er så lite villrein med den genetikken som finnes i vår

villrein». ²⁹ Gråhøgdbus oppsynsmann fra 1995, Olav Ufs, understreket også at villreinstammen på Venabygdsfjellet hadde egne kvaliteter:

Reinen synes jeg ikke de skal tukle noe med. Vi får håpe at det ikke blir sykdom på den som på Hardangervidda ... Det er tragisk (Ufs, 16.04.2021).

Fra 1970-tallet utviklet det seg en generell økende miljøbevissthet i Norge. Dette skapte en atmosfære der det var gehør for å jobbe fram et planverk som ivaretok villreinen. Med økende bevissthet ble villreinen et forskningsobjekt utover på 2000-tallet. Verdier knyttet til naturarten ble tallfestet. Et verdsett med målbare størrelser ga tyngde. Villreinens egenverdi som unik naturart, jaktressurs og kulturbærer fikk gjennom den naturvitenskapelige tilnærmingen økt legitimitet, her eksemplifisert ved Midtmagelis omtale av GPS-data på villreinen:

Ja, nå vet vi mye mer, for nå har vi GPS-data der vi faktisk har plot og kan gå inn og se villreinbevegelsene (Midtmageli, 11.02.2020).

Når Høystad mener at opplysningstidens vitenskapsbaserte syn på naturen fortsatt dominerer i vår del av verden, er det gjenkjennbart i denne diskusjonen. Opplysningstidens hovedtanke var at det kun var fornuften som ga gyldig innsikt. Det som ble vurdert som virkelig i naturen, var det som kunne måles kvantitativt. Det kvalitative var ikke iboende i naturen, men ble tillagt den utenfra, enten fra mennesker eller noe guddommelig (Høystad, 1994, s. 28-29). Fjellstyrene med Heitkøtter og Winther i spissen, hadde målbåret villreinens kvalitative verdier gjennom flere år. Men det synes som om de ble «sanne» først når planer og forskningsrapporter omtalte de samme verdiene, som dette sitat-eksemplet fra VISA-rapporten (2004) viser:

I dag er ikke villreinen bare en høstingsressurs, og jegeren er ikke lenger den eneste aktøren i villreinfjellet. Villreinen er nå i minst like stor grad en kulturbærer og kvalitetsbudbringer i de sørnorske fjellområder – fjellområder som også ønskes brukt til ulike typer ressursutnyttelse, rekreasjon og turisme (Andersen & Hustad, 2004, s. 6).

Her klassifiseres villreinen som en kvalitetsbudbringer for de sørnorske fjellområdene. Dette øker verdien til villreinen. Villreinen er ikke lenger bare dyret og flokken, og slik i hovedsak en økonomisk ressurs. Den har nærmest fått symbolstatus som et levende kvalitetstegn for fjellområdene. Tvete

²⁹ Rødlista er laget og utarbeidet av Artsdatabanken i samarbeid med fagekspertene og vitenskapelige institusjoner. Arter definert inn på Rødlista står i fare for å dø ut. Artsdatabanken er en nasjonal kunnskapsbank for naturmangfold opprettet i 2005. For 2021 er reinen foreslått inn på Rødlista på grunn av nedgang i populasjon. Årsak til nedgang som nevnes er skrantesyke, oppdaget på rein på Hardangervidda i 2020 (Artsdatabanken, 2021).

kaller villreinen for et «flaggskip». Det kan tolkes som det ypperste fjellområdet har å by på. Villreinenes kulturelle betydning blir ilagt stor vekt, større enn den økonomiske «rå» nytteverdien. Forskningen bruker også begrepet om arten for å kunne inkludere villreinen som bevaringsmål i komplekse arealplaner (Kaltenborn, Andersen & Gundersen, 2014).

5.3.3.2 Villreinen på Venabygdsfjellet – fra «ingenting» til unikum

Winther mener at villreinforvaltningen på Venabygdsfjellet fra 70-tallet og framover representerer en unik historie i nasjonal sammenheng. Fra en stamme på 69 dyr i 1969 har stammen vokst til ca. 2500 dyr i dag (Erik Winther, epost, 24.01.2020).

Det vi har gjort er et ... unikum i Norge Det var jo ingen som trodde på oss. Jeg prøvde allerede på 70-tallet å få med viltforskningen som lå under Direktoratet ... De var null interesserte ... Dette var bare tøys. Den flokken på 69 dyr var bare noen som hadde tatt en tur ut av Rondane, så det var ingenting å bry seg med ... Men så sa jeg allerede i '71 og '72, da fant vi kalveplassene ... det er jo alle sammen ... de kalver jo helt sør ... helt til Åmot kommune og Stor-Elvdal kommune og kanskje helt til Hamar ... Nei, det der var bare å glemme, det var helt meningsløst alt sammen. 69, hva slags dyr kan det bli ut av det? Ingenting sa de! ... Javel, jeg gjette dem jo i alle år så jeg vet veksten hvert eneste år. Jeg har tusenvis av timer med dem (Winther, 24.08.2020).

Winther mener at villreinen på Venabygdsfjellet ikke var streifdyr fra nord i Rondane, men tilhørte en egen stamme:

[...] når jeg og et par til begynte å lete, så fantes det ikke rein som tilhørte en egen stamme i Ringebu før vi kom på kalveplassene ved Mesnaelvens kilder i Stor-Elvdal og Åmot ... Der fant vi kalveplassen til resten av de 69 ... dyra Der fant vi altså dokumentert det han [Friis] snakket om på 1860 -70-tallet Der ute var selve resten av stammen (Winther, 24.08.2020).³⁰

Kunnskapen om at kalveplassene til villreinstammen på Venabygdsfjellet lå i Stor-Elvdal og Åmot synes å ha blitt borte, og ble gjenopplaget av Winther «og et par til». Dette endret synet på villreinstammen som en stedegen stamme og ikke bestående av streifdyr fra Rondane nord. Det ga grunnlag for en aktiv forvaltning av stammen, noe Winther tok tak i. Han fortalte om hvordan han holdt oversikt over villreinbestanden. Telling ble foretatt på ski, stort sett to ganger i uka, og langt

³⁰ | Jens A. Friis' bok *Tilfjelds i Ferierne* fra 1876, deler forfatteren inn villreintraktene i Norge fra Røros og sørover. Om Ringebuterrenget står at det strekker seg helt til Mesnaelvens kilder i sør (Friis, 1943, s. 182)

inn i fjellet. Snøscooter ble ikke brukt før i 1985. «Ingen villreinstamme i Norge er fulgt opp i nærheten av denne» (Erik Winther, epost, 18.01.2021).

Det tok tid før villreinen på Venabygdsfjellet ble et nasjonalt anliggende. Ifølge Winther satt det langt inne å få norsk viltforskning til å engasjere seg i det som framkom av ny kunnskap om villreinstammen på Venabygdsfjellet:

[...] det var tungt det ... for norsk viltforskning var ikke interesserte Da vi kunne dokumentere ... at vi passerte 600 dyr ... så begynte de så smått å bli interessert ... da skjønnte selv forskerne at vi hadde gjort noe. Selv om vi aldri har fått noen godkjenning for det. For de har jo bomma! De hadde hatt en fantastisk unik sjanse ... [i] verdensmålestokk til å følge 69 dyr til å bli en stamme på 2500 dyr ... også viser det seg at det er den siste rest av den reinrasa villreinen i Norge den sjansen lot de glippe fra seg (Winther, 24.08.2020).

Professor Knut Røed ved Norges Veterinærhøgskole (NVE) tok blod og hårprøver av villreinen i 1991 eller 1992, ifølge Winther. Resultatet fra disse undersøkelsene skulle få konsekvenser for holdninger til villreinen på Venabygdsfjellet. Knut Røed ledet forskningsprosjektet *Genetisk struktur og egenart av norsk villrein*, som dannet grunnlaget for VISA-rapporten i 2004 (Norges forskningsråd, 2005).

Da skjerpa de seg i Miljøverndepartementet ... med bakgrunn i de genetiske undersøkelsene som Røed gjorde, så kunne de si at dette var siste rest av den eneste reinrasa villreinen i fennoscandinavia Da ... fikk [vi] en allmenn interesse, da fikk vi dem ... med på tellinger ... [og] da fikk vi liksom den offisielle interessen (Winther, 24.08.2020).

Fra å bli betraktet som en lokal interesse, og «ingenting å bry seg med», var det litt av en «klassereise» for villreinen å oppnå status som en unik dyreart, som Norge har et internasjonalt ansvar i å ta vare på. Det at villreinen i Rondane/Dovre-traktene skulle vise seg å være siste rest av den genetisk rene viltlevende tundrarein eller fjellrein (*Rangifer tarandus tarandus*) i Europa, markerte et vendepunkt i synet på arten. Mens begrepet *genetisk renraset* er et belastet uttrykk i omtale av mennesker, er det et positivt ladet begrep i omtale av villreinen. Gjennom tusenvis av år har villreinen blitt jaktet på av mennesker. Dette har nedfelt seg i dyret og gjort det sky overfor mennesker. Mens tamreinen er mindre redd mennesker, bruker villreinen mye energi på å flykte oftere og lengre unna folk. I VISA-rapporten (2004) står villreinen i Rondane omtalt slik:

Dagens villrein i Rondane/Dovre-traktene er preget av et genmateriale som er markert forskjellig fra genmaterialet fra Hardangervidda-regionen. Det er tydelig at det har vært

liten kryssning av annen rein inn i bestanden ... og at disse har levd i traktene helt siden isen trakk seg tilbake for ca 10 000 år siden. Forfedrene til reinen i Rondane/Dovre-traktene kom etter det vi vet i dag fra Beringia-refugiet (Andersen & Hustad, 2004, s. 16).³¹

Winther kaller dagens storviltforvaltning i Norge for enestående. Han påpeker at mens man på 50- og 60-tallet tok en elg for en elg, og en rein for en rein, er jakta nå blitt mer fininnstilt.

Vi forvalter egentlig enkeltindivid i en stamme ... vi fordeler på kjønn og alder vi styrer og bestemmer selv reinens sammensetning og størrelse (Winther, 24.08.2020).

Midtmageli kommenterer også forvaltningen av villreinstamma, og det faktum at stammen har økt i den perioden som Gråhøgdbu har ligget oppunder Gråhøgdene. Han påpeker også betydningen av avskytingspolitikken:

Før på 60-tallet var det ikke kunnskap om hvor mye du kunne ta ut, og hvilke dyr du kunne ta ut for å forvalte stammen. Nå blir ... villreinstammen, den blir forvalta som husdyr. Du får bukkkort, simlekort, kalvekort. Så og så mange her, og ... der, etter ... tellinger. Så den er ikke vill i den forstand, den blir forvalta. Den er forvalta på en slik måte at stammen har økt (Midtmageli, 11.02. 2020).

Villreinen forvaltes på individnivå. En villrein er ikke lenger bare en villrein. Kunnskap om dyrets rolle i flokken spiller inn på hvilke dyr som kan tas ut. Det er eksakte uttak som defineres. Dette sier også noe om hvordan økt kompetanse har ført til holdningsendring til viltforvaltningen.

Det faktum at villreinstammen har økt i Gråhøgdbu-perioden, har skapt usikkerhet om villreinen er så skjør som antatt. Sauebonde Risstubben på Bølisetra uttrykker at «jeg ser ikke for meg at Gråhøgdbua har vært det store minuset for reinen altså». Han påpeker samtidig noe som synes som et paradoks: «Hvis det er så vanskelig alt på grunn av villreinen, så skjønner jeg ikke denne hyttebygginga frampå her» (Risstubben, 01.10.2020). Ufs kommenterer også økningen av villreinstammen i perioden: «Da har det økt fra, si 300 da til 2400 mens hytta har stått der, så jeg har ingen tru på at den har hatt noe å si for reinen» (Ufs, 16.04.2021). Arne Fossmo tror heller ikke at hytta var et problem i seg selv. Han mener det var ulike oppfatninger om nødvendigheten av å flytte Gråhøgdbu: «det er delte meninger om det, for villreinen er jo forholdsvis tilpasningsdyktig» (Fossmo, 27.01.2021).

³¹ Der Beringstredet ligger i dag var det for ca 10 000 år siden landforbindelse mellom Asia og Nord-Amerika, dagens Alaska og Sibir. På norsk brukes også navnet Beringlandbrua.

Graden av hensyn som må tas til villreinen er det uenighet om, og signalene fra overordnede myndigheter er tvetydige. Mens Ringebu kommune, ifølge Fosso, blir «handlingslammet» av overordnede myndigheter på grunn av villreinen, fattes det samtidig vedtak som synes å være ferdselsfremmende. Det politiske vedtaket om toalettanlegg og større parkeringsplass ved Muen, er et slikt vedtak (se over s. 79).

Selv om forståelsen for villreinen har økt, så synes det å være delte meninger om arten som sådan, og hva den tåler av menneskelig aktivitet. Fossmo ytret skepsis til om villreinen skremmes tilstrekkelig av menneskelig ferdsel. «Villreinen har stort sett samme bevegelsesmønster Det er ikke beviselig at det er folket som presser reinen vekk fra områdene. Det er viktig for oss» (Fossmo, 27. 01.2021).

Enkelte uttrykker forståelse for å ta vare på villreinen, andre har større tilbøyelighet til å sette ønsket om friluftsliv og rekreasjon foran villreinens behov. Ragnvald Jevne i DNT-Lillehammer lurer på hvor mye ferdselen må begrenses:

Hvor mye skal du begrense ferdselen? Den ene måten er ... strukturelle tiltak ved å flytte stier og hytter. Det andre er å kreve ferdselbud Fordi, hvis det betyr så mye at det går et menneske i området, så lurer jeg på om ikke det er neste skritt (Jevne, 16.01.2020).

Den store og økende trafikken i fjellet har blitt påpekt av flere av informantene. Sumeffekten av disse aktivitetene hører inn i vurderingen av hvor tålegrensen går for å samtidig kunne sikre villreinen et leved grunnlag. Dette understrekes også i VISA-rapporten: «Den største utfordringen i fremtiden handler imidlertid om hvordan vi håndterer mangfoldet av utfordringer knyttet til eksisterende og fremtidig arealbruk i og omkring villreinens leveområder» (Andersen & Hustad, 2004, s. 46).

Tidligere miljøvernrådgiver i Ringebu kommune, Morten Liebe, mener at dagens syn på villrein avhenger av hvem du spør (Morten Liebe, telefonsamtale, 24.08.2021). Fortsatt ses villreinen på, av noen, som «no'herk» mener han. Han påpeker imidlertid at det har blitt en større forståelse for villreinens arealbehov, og understreker nødvendigheten av å sette klare grenser for hyttebygging og for DNTs aktivitet, samt fortsette å kanalisere ferdselen. Han påpeker at denne diskusjonen har vært preget av repetisjon. Nå må man slutte å snakke og gå over til handling, mener Liebe. Midtmageli mener også at det er nødvendig å sette grenser for DNTs aktivitet.

DNT, de bruker opp det området tåler av ferdsel, og har en egen hjemmel i friluftsløven blant annet ... og de lokale de må søke og får avslag for at de forstyrrer villreinen. Det er ikke noe særlig bra altså (Midtmageli, 11.02.2020).

Om dagens holdning til villreinen mener Winther at det fortsatt er en veg å gå. På spørsmål om han syntes at Norge tar sitt ansvar på alvor, er svaret:

Nei, det gjør de ikke. Det å snakke om villrein med en stortingsrepresentant i dag, det er jo helt totalt fjernt. Det må i tilfelle være en eller annen som tilfeldigvis har vært på jakt her ... de [må] ta tak i den statusen ... så der har vi en jobb å gjøre Norge ... må banke på døra og si at her vi noe som er så høyverdig at vi absolutt må få tilpasset regler til oss Men derimot kommer vi på den internasjonale lista når det gjelder dyregraver. Det får jo en høyverdig status. (Winther, 24.08.2020).

Holdningen til villreinen på 60- og 70-tallet var preget av skepsis og likegyldighet. Etter hvert blir forståelsen for at villreinen som unik art trenger skjermede levevilkår, større. En økende generell miljøbevissthet i samfunnet har skapt gehør for argumenter i favør av villreinen, og villreinstammen på Venabygdsfjellet har fått økt anerkjennelse og blitt tillagt flere verdier. En «vitenskapeliggjøring» av arten er én årsak til anerkjennelsen. Bourdieu mener at «Det er på områdene kunst og vitenskap at vi er aller mest kultiverte Vi er siviliserte til det punkt at vi bøyer oss under tyngden av dem» (Bourdieu, 1995, s. 259). Vi anerkjenner og bøyer nakken for vitenskapelig begrunnede fakta. Trass i anerkjennelsen synes det likevel å være ulike og motstridende holdninger til hvor stor plass hensynet til villreinen skal få både på nasjonalt og lokalt nivå. Villreinhensynet blir vurdert opp mot menneskets ønske om å bruke og utvikle fjellområdet. Mine informanter uttrykker alle forståelse for villreinens behov for beskyttelse, men de har forskjellige meninger om hvor langt man skal gå i å skjerme villreinen. På en skala fra et antroposentrisk til et biosentrisk natursyn, har natursynet beveget seg i en mer biosentrisk retning, i favør villreinen, fra 1967 til 2020.

En villreinflokk knipset ved Stulshøgda. Foto: Inge Asphoug

6 Konklusjon

I denne oppgaven har jeg analysert kampen om naturen på Venabygdsfjellet i forbindelse med etablering og stenging av Gråhøgdbu, i lys av problemstillingen: *Hvilke natursyn gjorde seg gjeldende og fikk betydning ved etablering og stenging av Gråhøgdbu i 1967 og 2020?*

Mennesker har tolket naturen forskjellig, og tillagt den ulike verdier gjennom historien. Natursyn preges av hvordan naturen brukes og oppleves, og hvilke verdier som tillegges den. Har naturen iboende verdier som vi må ta hensyn til og innrette oss etter (biosentrisk natursyn), eller er den en arena vi fritt kan bruke (antroposentrisk natursyn)? I denne oppgaven har jeg lagt til grunn at hvordan man opplever, forstår og vurderer naturen endres og formes av diskursive praksiser. Det vil si at diskursive praksiser består av styrende, grunnleggende koder som etablerer en forståelse av hva som er «sant og usant», riktig eller galt og hvem som har definisjonsmakt, og slik påvirker diskursene (Foucault). Diskursene danner grunnlag for hvordan man snakker og handler eller responderer. Jeg har også lagt til grunn at hvordan man agerer og prioriterer er avhengig av ens sosiale og kulturelle kapital (Bourdieu). Smaksuttrykk blir en markør for sosial tilhørighet, og det å tilhøre «den gode smak» blir en distingverende faktor. Min ambisjon med oppgaven har vært å forstå maktkampen om Gråhøgdbu og Venabygdsfjellet, og hvordan aktørenes syn er formet av deres sosiale og kulturelle posisjon.

Oppgaven har vist at Venabygdsfjellet er arena for ulike brukergrupper som representerer et mangfold av praksiser og verdier. De tre hoveddiskursene som pekte seg ut i mitt materiale; næringsdiskursen, friluftslivsdiskursen og villreindiskursen, kjemper seg imellom om hvordan arealet på Venabygdsfjellet skal brukes. I tillegg foregår det diskursive forhandlinger innad i diskursene om definisjonsmakt over hvilke næringer som bør ha forrang, hvilket friluftsliv som er det «riktige» samt hvilke verdier som skal knyttes til villreinen, og i hvor stor grad den skal hensyntas.

Det opplevelsesbaserte friluftslivet ble prioritert foran villreinen i 1967, til tross for at lokale lag og foreninger protesterte mot etableringen av Gråhøgdbu fordi de fryktet skadevirkningene for villreinen. Her ser vi en verdikamp innad i friluftslivsdiskursen om hva natur og kultur er og bør være: Det opplevelsesbaserte friluftslivet, representert ved DNT, ble forbundet med positive, oppbyggelige, tradisjonelle norske verdier, og ansett som en helsebringende og fornuftig

fritidsaktivitet. Jeger- og fiskerforeningen og de lokale aktørene representerte i hovedsak det nyttebaserte friluftslivet, og deres innvendinger ble ikke vurdert som tungtveiende nok i kampen om Gråhøgdbu. Et by-land-perspektiv kommer også til syne, der lokale aktører og nasjonale aktører med ulike natursyn står mot hverandre, og de nasjonale aktørene vinner kampen om definisjonsmakten om hvilket friluftsliv som skal ha forrang.

I 2020 har styrkeforholdet snudd. På linje med det tradisjonelle friluftslivet er også forvaltning av villreinen og villreinens leveområde nå nedfelt i lover og forskrifter. En del av friluftslivets nimbus er tuftet på verdier friluftslivet har som nasjonal identitetsmarkør. Nå har også villreinen inntatt podiet som nasjonal kulturskatt. Dette har endret villreinens status. Den er ikke lenger bare en høstingsressurs som mennesker kan jakte på og benytte seg av (antroposentrisk syn), men har som kulturbærer blitt innrømmet en verdi i seg selv. Man kan spørre seg om denne endringen er en endring i biosentrisk retning, eller om villreinen har fått endret status fordi den blir ansett å utgjøre en viktig del av menneskets kulturhistorie i vår del av verden. Endringen i synet på villreinen har uansett medført at man forholder seg til den på en annen måte i dag enn tilfellet var i 1967. Dette kommer fram i prosessen som endte med stenging og flytting av Gråhøgdbu.

Endringen i synet på villreinen kommer også fram i næringsdiskursen. Beitenæring, reiselivsnæring og hytteutbygging kjemper om bruken av fjellområdet, og villreinhensynet blir vurdert opp mot ønsket om å bruke og utvikle arealet. Ifølge informantene regjerer det imidlertid uenighet om hvor inngripende tiltak hensynet til villreinen rettferdiggjør. Flere av informantene stiller seg skeptiske til flyttinga av Gråhøgdbu, fordi de mente den ikke utgjorde en stor trussel for villreinen. Fossmo i kommunen tror ikke Gråhøgdbu utgjorde et problem i seg selv, og mener reinen er tilpasningsdyktig. Tidligere fjelloppsyn Winther derimot mener at nå må man ta tak i problematikken og handle. Å sette klare grenser for hyttebygging, kanalisere ferdselen og begrense DNTs aktivitet på fjellet, er foreslåtte tiltak for å balansere bruk og vern.

Turistnæringa og kommunen ønsker å utnytte ressursene i fjellet for å skape utvikling og vekst. Reiselivsnæringen ønsker større trafikk, i likhet med DNT. Kommunen er avhengig av inntekter, og vil tilrettelegge for økt hytteutbygging. De som vil rammes av større trafikk er beitenæringen og villreinen, da trafikken vil medføre større press på arealene. Selv om menneskelig ferdsel forsøkes kanalisert i skiløyper, og stimerking inn i høyfjellsområdet fjernes, er det betimelig å spørre seg om

dette er tilstrekkelig. I den opplevelsesbaserte friluftslivskulturen er ikke det å gå i flokk det attraktive. I stedet ønsker flere og flere å finne vegen selv, gjerne utenom merkede stier. Det å søke mer utfordrende opplevelser er en økende trend. For å sitere Lars Monsen fra hans kåseri «Mitt liv», som jeg overvar i Maihaugsalen på Lillehammer 21.september; «DNT gjør mye bra de, men det er fint at de ikke er overalt, at noe fortsatt kan oppdages». Fra etterkrigstidens kollektivt orienterte friluftsliv ser man igjen en individualisering i bruken av naturen, der det å utfordre seg selv og tøye egne grenser står sentralt.

Utviklingen går mot stadig større trafikk i fjellet. Det moderne samfunnet er fundert på en idé om økonomisk vekst. Den logiske konsekvensen av kontinuerlig økonomisk vekst som overordnet målsetting, er at presset på naturressursene vil fortsette å øke. Dermed vil kampen om naturverdiene også vedvare og eskalere, noe vi ser i for eksempel klima- og miljødebatten i dag. En av våre mest grunnleggende rettigheter i Norge er allemannsretten. Den gir oss tilgang til naturområder hvor vi kan bedrive friluftsliv. Denne muligheten er en dypt forankret verdi i det norske samfunnet, og høyt verdsatt. Det at naturområdene opplever stadig større press medfører at det settes spørsmålsteget ved om allemannsretten er utformet for å ivareta de utfordringer som moderne masseturisme medfører (Kolderup, 2021). Kampen om naturens verdier på Venabygdsfjellet er en gjenkjennelig kamp som foregår i flere fjellområder. Ulike sosiale felt kjemper om definisjonsmakt og verdisetting av naturområder.

Oppmerksomheten og bevisstheten knyttet til menneskeskapte miljøendringer har økt. Hvordan vi skal forholde oss til naturen er grunnleggende spørsmål som stilles i miljø- og klimadebatten. Større oppmerksomhet om miljøutfordringene vi globalt står overfor, gir seg utslag også i det politiske landskapet, noe høstens Stortingsvalg (2021) bar preg av. Skal vi fortsette å forbruke naturressurser, eller skal vi i større grad tenke på naturens egenverdi? Å skulle ta vare på naturen for naturens egen skyld åpner opp for et større etisk ansvar i naturforvaltningen.

Trass i stigende miljøbevissthet kan den offentlige debatten om miljøspørsmål tolkes slik at argumentasjonen ikke funderes på naturens egenverdi, men at naturen må bevares av hensyn til menneskets nyttebehov. Ligger det i menneskets natur å utnytte naturen? At folk i førindustriell tid levde mer i harmoni med naturen, tilbakeviser historiker og forfatter Yuval Noah Harari i sin bok *Sapiens* (Harari, 2017). Han hevder at arten homo sapiens har den tvilsomme æren av å være den

dødeligste arten i biologiens historie. Homo sapiens sitter på toppen av alle næringskjeder og bruker sin overlegenhet til å bruke eller utrydde andre arter. Det ligger i arten homo sapiens natur å være antroposentrisk.

Det generelle natursynet har endret seg i en mer biosentrisk retning i perioden Gråhøgdbu har ligget i hellingene innunder Gråhøgden på Venabygdsfjellet. En økt forståelse for at det er viktig å ta vare på villreinen kommer fram både i næringsdiskursen, friluftslivsdiskursen og i villreindiskursen. Det er derfor grunnlag for å si at en ny standard er opprettet for hva som bør ivaretas og hensyntas i fjellområdet. Det er imidlertid ingen grunn til å anta at det vil medføre at konkurransen om naturressursene vil avta. Samfunnsutviklingen styrer mot fortsatt økonomisk vekst. Det vil innebære et kontinuerlig press på naturressursene, og en tilhørende kamp om hvilke verdier og praksiser som bør prioriteres.

Referanseliste

- Alnæs, K. (2018). *Thomas J. Heftye: En biografi om finansmannen og stifteren av Den Norske Turistforening*. Oslo: Gyldendal.
- Andersen, R. & Hustad, H. (Red.). (2004). *Villrein & samfunn: En veiledning til bevaring av Europas siste villrein fjell*. Trondheim: Norsk institutt for naturforskning, NINA. Hentet fra <https://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/temahefte/27.pdf>
- Artsdatabanken. (2021, 05. august). Rødlista for arter 2021. Hentet fra https://www.artsdatabanken.no/Pages/310214/Roedlista_for_arter_2021__
- Benum, E. (2020, 03. november). Forurensing og naturvern. Hentet fra <https://www.norghistorie.no/oljealder-og-overflod/1902-forurensning-og-naturvern.html>
- Bergseng, H. (1997). Villreinutvalet i Rondane Nord. I B. Wegge (Red.), *Villreinen i Rondane* (s. 107-131). Dovre: Villreinutvalget for Rondane nord.
- Berntsen, B. (1977). *Naturvernets historie i Norge: Fra klassisk naturvern til økopolitikk*. Oslo: Grøndahl.
- Bourdieu, P. (1995). *Distinksjonen: En sosiologisk kritikk av dømmekraften* (A. Prieur & T. Barth, Overs.). Oslo: Pax.
- Bourdieu, P. (2006). Kapitalens former. *Agora*, 24(1-2), 5-26.
- Bråtå, H. O. (2001). *Forvaltningen av villreinen og dens ressursystem i Rondane: Belyst i et arenaperspektiv med makt og kunnskap som teoretiske innfallsvinkler* (Doktoravhandling). Universitetet i Oslo, Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet, Oslo.
- Bråtå, H. O. (2020). From Local Initiative to National State Process: The Case of Rondane National Park, Norway. *Environmental History*, 25(4), 736 - 758.
- Bråtå, H. O. & Lerfald, M. (2012). *Maten og matressursene i Gudbrandsdalen* (ØF-rapport 03/2012). Hentet fra <https://www.ostforsk.no/publikasjoner/maten-og-matressursene-i-gudbrandsdalen-historiske-hovedtrekk-siden-steinalderen/>
- Bråtå, H. O., Overvåg, K. & Hagen, S. E. (2010). *Villreinen og villrein fjellet som kilde til verdiskaping og samfunnsutvikling* (ØF-rapport 06/2010). Lillehammer: Østlandsforskning.
- Christensen, A. L. (2015). *Ut i det fri: Livet på setra, hytta og landstedet*. Oslo: Pax.
- Dahle, Ø. (1991). "Enn om vi vernet fjellet?". *Den Norske turistforenings årbok*, 123, 157-165.
- Den Norske Turistforening. (1967-1968). Arkivmateriale om Gråhøgdbu. Den Norske Turistforening. Oslo.
- Den Norske Turistforening. (1969). Presset øker på naturen. *Fjell og vidde*, 1969(5), 4-6.
- Den Norske Turistforening. (2004-2020). Arkivmateriale om Gråhøgdbu. DNT Oslo og Omegn.
- Den Norske Turistforening. (u.å.). 150 år med turglede. Hentet 25. februar 2021 fra <https://www.dnt.no/historikk/>

- Foucault, M. (1999). *Diskursens orden: Tiltredelsesforelesning holdt ved Collège de France 2. desember 1970* (E. Schaanning, Overs.). Oslo: Spartacus.
- Foucault, M. (2006). *Tingenes orden: En arkeologisk undersøkelse av vitenskapene om mennesket* (K. O. Eliassen, Overs.). Oslo: Spartacus.
- Friis, J. A. (1943). *Til fjells i feriene, eller jeger- og fiskerliv i høifjellene* (5. utg.). Oslo: Gyldendal.
- Frykman, J. & Löfgren, O. (1994). *Det kultiverte mennesket* (K. Bolstad, Overs.). Oslo: Pax.
- Furuholmen, H. & Lyng, T. (1981). *Lege Fr. Arentz legat 1954 - 1980* [upubliseret hefte].
- Halldén, G. (2011). *Barndomens skogar: Om barn i natur och barns natur*. Stockholm: Carlsson.
- Harari, Y. N. (2017). *Sapiens: En kort historie om menneskeheten* (L. Stokseth, Overs.). Oslo: Bazar.
- Hedmark fylkeskommune & Oppland fylkeskommune. (1991). *Fylkesdelplan Rondane*.
- Hedmark fylkeskommune & Oppland fylkeskommune. (2013). *Regional plan for Rondane - Sølnekletten*.
- Heitkøtter, N. (1960). Fredning av et Rondaneområde. *Den Norske turistforenings årbok, 1960*, 148-150.
- Heitkøtter, N. (1997). Rondane nasjonalpark. I B. Wegge (Red.), *Villreinen i Rondane* (s. 184-189). Dovre: Villreinutvalget for Rondane Nord.
- Horgen, A. (2019). *Sikkerhet og risiko i norsk friluftsliv og naturbasert reiseliv — en kulturhistorisk studie* (Doktoravhandling). Universitetet i Sørøst-Norge, Bø. Hentet fra <https://openarchive.usn.no/usn-xmlui/handle/11250/2597758>
- Hunt, L. (Red.). (1989). *The New cultural history*. Berkeley, Calif: University of California Press.
- Hverven, S. (2018). *Naturfilosofi*. Oslo: Dreyer.
- Høystad, O. M. (1994). *Det menneskelege og naturen: Innføring i filosofisk antropologi*. Oslo: Samlaget.
- Jacobsen, D. I. (2015). *Hvordan gjennomføre undersøkelser?: Innføring i samfunnsvitenskapelig metode* (3. utg.). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Johannessen, A., Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2004). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (2. utg.). Oslo: Abstrakt.
- Jordhøy, P. (2013). *Rondane: Fjellfolk og villrein*. Lesja: Snøhetta.
- Kaldal, I. (2002). *Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie*. Oslo: Samlaget.
- Kaltenborn, B. P., Andersen, O. & Gundersen, V. (2014). The role of wild reindeer as a flagship species in new management models in Norway. *Norsk geografisk tidsskrift*, 68(3), 168-177. <https://doi.org/10.1080/00291951.2014.904400>
- Kjørstad, M., Bøthun, S. W., Gundersen, V., Holand, Ø., Madslie, K., Mysterud, A., ... Veiberg, V. (2017). *Miljøkvalitetsnorm for villrein. Forslag fra en ekspertgruppe* (NINA rapport 1400). Trondheim: Norsk institutt for naturforskning.

- Klima- og Miljødepartementet. (2016). *Friluftsliv - Natur som kilde til helse og livskvalitet* (Meld. St. 18 (2015-2016)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/9147361515a74ec8822c8dac5f43a95a/no/pdfs/stm201520160018000dddpdfs.pdf>
- Kolderup, T. S. (2021, 29. juni). Allemannsrett under press : Flere turister og økt friluftslivsinteresse setter allemannsretten under press. *Nationen*. Hentet fra <https://www.nationen.no/motkultur/kronikk/allemannsrett-under-press/>
- Kvarv, S. (2014). *Vitenskapsteori: Tradisjoner, posisjoner og diskusjoner* (2. utg.). Oslo: Novus.
- Lyngø, I. J. & Schiøtz, A. (1993). *Tarvelig, men gjestfritt: Den Norske Turistforening gjennom 125 år*. Oslo: Den Norske Turistforening.
- Mathisen, K. M. (2020, 03. desember). Gråhøgdbu - DNT-hytta på Maihaugen. Hentet fra <https://digitaltmuseum.no/021189021348/grahogdbu-dnt-hytta-pa-maihaugen>
- Miljøverndepartementet. (1992, 05. oktober). Godkjenning av Fylkesdelplan Rondane [brev]. Innlandet fylkesarkiv.
- Mysterud, A., Strand, O. & Røed, K. H. (2020, 05. mars). Mange norske villrein er ikke villrein. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/viten/i/pLkLOE/mange-norske-villrein-er-ikke-villrein>
- Nansen, F. (1921). Friluftsliv: Tale på Den Norske Turistforenings møte for skoleungdommen, juni 1921. Hentet fra <http://www.naturakademi.com/friluftslivinfo/NansFril.pdf>
- Norges forskningsråd. (2005, 08. februar). Villreinen villere enn vi trodde. Hentet fra <https://forskning.no/naturressursforvaltning-biologisk-mangfold-partner/villreinen-villere-enn-vi-trodde/1043302>
- Repp, G. (2001). *Verdiar og ideal for dagens friluftsliv: Nansen som føredøme? : tankar og formuleringar om friluftslivet i vår tid : spegling av Nansen sine verdiar og ideal? : ei samanliknande gransking* (Doktoravhandling). Institutt for samfunnsfag, Norges idrettshøgskole, Oslo.
- Repp, G. (2002). Polforskarene og andre oppdagingsreisande som ideal i friluftslivet: Refleksjonar rundt vågemot, dådsverk og oppseding - med Nansen som innfallsvinkel. *Rapport fra konferansen Forskning i friluft 2002, Øyer 19. - 20. november*. Hentet fra <https://norskfriluftsliv.no/forskning-i-friluft-2005-og-2002/>
- Richardson, H. (1993). "Norway the northern Playground". *Dugnad*, 19(4), 15-28.
- Ryvarden, L. (2021, 29. januar). Rondane nasjonalpark. I *Store norske leksikon*. Hentet fra https://snl.no/Rondane_nasjonalpark
- Scott Sørensen, A., Høystad, O. M., Bjurström, E. & Vike, H. (2008). *Nye kulturstudier: En innføring*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Singsaas, M. (2016). *Regional planlegging som redskap for helhetlig arealforvaltning i villreinfjellene* (Doktoravhandling). Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, Ås.
- Skarpenes, O. (2007). Den «legitime kulturens» moralske forankring. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 48(4), 531-558. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-291X-2007-04-03>
- Slagstad, R. (2018). *Da fjellet ble dannet*. Oslo: Dreyer.

- Stephansen, M. (2019, 07. oktober). Et hyttetilbud for alle. Hentet fra <https://www.dnt.no/artikler/nyheter/18503-et-hyttetilbud-for-alle/>
- Storvik, K. (2018, 17. mai). Over 1000 personer feiret 17. mai på Galdhøpiggen. *GD*. Hentet fra <https://www.gd.no/nyheter/17mai/fjellnorge/over-1-000-personer-feiret-17-mai-pa-galdhopiggen/s/5-18-666447>
- Strand, O., Gundersen, V., Jordhøy, P., Andersen, R., Nerhoel, I., Panzacchi, M. & Van Moorter, B. (2014). *Villrein og ferdsel i Rondane. Sluttrapport fra GPS-merkeprosjektet 2009-2014* (NINA rapport 1013). Hentet fra <https://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/rapport/2015/1013.pdf>
- Sundt, J. (1990). Den første omsetning av gudbrandsdalsost. *Årbok for Gudbrandsdalen*, 58, 89-100.
- Tordsson, B. (2010). *Friluftsliv, kultur og samfunn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Venabygdsfjellet vel 1961-2011 : 50 år*. (2011). S.l.: Venabygdsfjellets vel.
- Villrein.no. (u.å.). Ansvaret. Hentet 19. august 2021 fra <https://www.villrein.no/ansvaret/>
- Witoszek, N. & Hanssen, T. (1998). *Norske naturmytologier : fra Edda til økofilosofi*. Oslo: Pax.